

OTVO RENO

Gradanske
inicijative

BR. 17

OTVORENO O JAVNIM PROSTORIMA

gradjanske.org
javniprostori.org
facebook.com/javniprostori
twitter.com/javniprostori

SADRŽAJ

OTVORENO O JAVNIM PROSTORIMA.....	4
OPENLY ABOUT PUBLIC SPACES	6
STUDIJA SLUČAJA: MESNA ZAJEDNICA	26
STUDIJA SLUČAJA: ULIČNA GALERIJA.....	34
<i>Ana Pajvančić-Cizelj</i> ZNAČAJ I FUNKCIJE URBANIH JAVNIH PROSTORA.....	38
<i>Boris Kosturanov</i> OTVORENO O JAVNIM PROSTORIMA-ČIJI SU JAVNI PROSTORI?	42
<i>Branko Mišović</i> JAVNI PROSTORI.....	46
<i>Ognjen Kojanić</i> KOME PRIPADAJU GRADOVI?	50
<i>Astrea Pejović, Jovana Papović</i> GRAĐANSKA SVEST I NESTAJANJE JAVNIH PROSTORA U BEOGRADU	53
<i>Marko Rakić</i> ULICA KAO PARATEATAR.....	56
<i>Selena Savić</i> DIZAJN KONTROLISANIH PROSTORA	59
<i>Jelica Ilić</i> OBNOVA TAŠMAJDANA – STARO U NOVOM RUHU ILI NOVO POD PLAŠTOM STAROG	64

<i>Ana Vilenica</i> SPOMENICI NAPOLJE IZ PARKA.....	69
<i>Uroš Maksimović</i> NOVI OPTIMIZAM STRUKE	72
<i>Iva Čukić</i> JAVNA UMETNOST KAO SREDSTVO ZA KREIRANJE MESTA	75
<i>Jasna Cizler</i> OBJEKTI INDUSTRIJSKOG NASLEĐA KAO JAVNI PROSTORI	80
<i>Krsto Radovanović</i> MIKROURBANISTIČKE INTERVENCIJE KAO SREDSTVO REVITALIZACIJE ZAPUŠTENIH GRADSKIH PODRUČJA	84
<i>Maja Agić</i> URBANI POKAZIVAČ UPOZORENJA ZA GRAĐANE NOVOG SADA O OPASNOSTI OD POPLAVA.....	91
<i>Andrej Divuljskij</i> REVITALIZACIJA DELA OBALE DUNAVA U NOVOM SADU (OD KAMENIČKE ADE DO PLAŽE “ŠTRAND”)	94
<i>Darko Aleksovski</i> EXIT	101
LITERATURA	103

OTVORENO O JAVNIM PROSTORIMA

Srbija, 2009. godina. Nemaš vezu, nemaš novac, nemaš rođake na visokim pozicijama... NEMAŠ PROSTOR.

Informiši se i kreni!

Naoružan Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Program za mlade Građanskih inicijativa je svim opštinama i gradovima u Srbiji, poslao zvaničan zahtev sa pitanjem šta sve poseduju od imovine i kako mladi do toga mogu doći. Dve trećine od ukupno 167 upitanih opština je reagovalo na dopis ali najčešće sa odgovorom da nemaju evidenciju o imovini u svom posedu. Iako na samom početku, kampanja se našla u procepu između zakonskih rešenja jer se ispostavilo da je sva imovina u vlasništvu države a da opštine i gradovi njome samo upravljaju. Ovo je između ostalog bio i ostao jedan od najčešćih odgovora i „alibija“ lokalnih vlasti u pregovorima za prostore. Od 2009. godine pa do usvajanja Zakona o javnoj svojini (septembar 2011.), mnogo se imovine i javnih prostora „izgubilo“ i privatizovalo. U daljem radu, koncentrisali smo se na sredine u kojima su različite grupe i organizacije mladih već pokrenule inicijative za dobijanje prostora. Tu dolazimo do drugog stuba kampanje a to je: jačanje omladinskih grupa koje traže prostor.

Malo ih je. Ne znaju kako.

Često su malodušni i nemotivisani.

Bilo je porazno videti koliko se mladi u Srbiji malo bave javnim prostorima i sa kakvim pesimizmom ulaze u osvajanje istih. Stalnim povezivanjem,

širenjem informacija, tribinama, zvaničnim i nezvaničnim sastancima, upoznavanjem sa regionalnim iskustvima, nastojali smo da osnažimo sve formalne i neformalne grupe, organizacije i pojedince koji su pokrenuli inicijative za dobijanje prostora. Savetima, usmeravanjima, pomaganjem u pravljenju strategije, vođenju pregovora sa lokalnim vlastima, sprovođenju akcija oživljavanja javnih prostora, došli smo i do primera dobre prakse.

Aradac. Novi Beograd. Bezistan. Inex.

Nakon što grupa mapira javni prostor koji želi da „osvoji“, ona može da sprovodi akcije u njemu (sređivanje, okupljanje, različite umetničke intervencije u prostoru) ili da odmah započne pregovore sa lokalnim vlastima. Bilo da osvajanje počinje pravljenjem sadržaja ili predstavljanjem planova za sadržaj u prostoru za koji se bori, najvažnije je da ne odustaje u slučaju poraza, negativnog ishoda pregovora ili neodobravanja sadržaja. Mladi često odustaju nakon početnih neuspeha, ne žele da se „zamere“ ovom ili onom, neorganizovani su i pesimistični. Otključavanje javnih prostora...traje. Zahteva mnogo akcije, ideja i upornosti. U Aradcu (okolina Zrenjanina) omladinska organizacija Foto Ekspo već dve godine koristi prostorije mesne zajednice. Udruženja Kontekst, ApsArt i neformalna scena Carina dobila su na korišćenje prostor od 100 kvadrata u MZ Studentski grad na Novom Beogradu. Bezistan je naziv uličnog prolaza u centru Beograda u kome će udruženje „MikroArt“ napraviti prvu uličnu galeriju u gradu. Više od 10 udruženja, omladinskih grupa i samostalnih umetnika trenut-

no uređuje i oživljava veliku napuštenu zgradu od 1500 kvadrata u Beogradu. Vlasnik ove zgrade koja je nekada bila sedište InexFilma, dozvolio je mladima da koriste ove prostorije jer u skorijem periodu neće investirati u njegovo obnavljanje.

Lokalne vlasti i institucije? Zatvorene. Centralizovane. Neobaveštene.

Javni prostori i grupe koje ih osvajaju su veoma promenljiva oblast koja se prilagođava savremenim dešavanjima. Inex film je uslovno rečeno, osvojen prostor na određeno vreme, i to je odlično! Malim inicijativama i koracima postepeno menjamo sistem. Institucije i lokalne vlasti često imaju predrasude, zatvorene su prilikom pregovora, neinformisane, centralizovane i spore u donošenju odluka. One ne vide da im otvorenost ka mladima samo ide u prilog i da je svaki ustupljen javni prostor samo plus. NIJHOV PLUS. „Čuvanje“ napuštenih zgrada, fabrika, parkova i slično kako bi se na njima u nekoj dalekoj budućnosti zaradilo, ne koristi nikome. „Doći će poznati režiser da tu otvori multiplex bioskop ili pozorište“. Ne, to se u 2011. godini u sred ekonomske krize neće desiti! Megalomanija zaslepljuje. Prepustite napuštene prostore onima

koji imaju znanja, volje, interesovanja i ideja da u njima nešto naprave. Videćete neverovatne stvari.

„Otvoreno o javnim prostorima“ - krov za sve inicijative

Kasarne u Novom Sadu i Nišu, napušteni objekti u Majdanpeku, Inex, Livnica u Kragujevcu, pokrenute inicijative u Smedevu, Kruševcu, Gornjem Milanovcu. Ne krećimo džabe. Ljudi sve više koriste termine iz kampanje, tema je sve prisutnija u javnosti, mladi postepeno shvataju da će rezultatima i sprovedenim akcijama u prostoru postići više u borbi za prostor. Sporo da, ali stvari se menjaju. Kao kišobran za sve inicijative i grupe Građanske inicijative će kroz „Otvoreno o javnim prostorima“ nastaviti da pružaju podršku, savete, kontakte i ujedinjuju akcije u cilju ostvarivanja skrivene ali veoma važne agende ovog projekta, a to je: učešće građana i građanki u životu zajednice. Građani treba da budu uključeni u sve što se dešava u njihovoj okolini a javni prostori su jedan od mehanizma uz pomoć kojih se to uči.

Informiši se. Okupi ekipu. Mapiraj. Kreiraj. Otključavaj javne prostore...

OPENLY ABOUT PUBLIC SPACES

Serbia, year 2009. You have no connections, no money, no cousins who hold high positions... YOU HAVE NO SPACE.

Get informed and give it a go

Armed with the Law on Free Access to Information of Public Importance, the Civic Initiatives Youth Programme launched an official appeal to all municipalities and cities in Serbia, asking what assets they had and what the way for young people to get them was. Two thirds of all 167 municipalities reacted to the appeal mostly by stating that they did not possess a record of municipal assets. Although at the very beginning, the campaign was in the gap between judicial resolutions because it turned out that the whole property was in possession of the government authorities and that municipalities and cities are the sole administrator. This argument, among others, was and still is one of the most frequent answers and 'alibis' of the local authorities when it comes to negotiations on space issues. Since 2009 until the adoption of the Law on Public Ownership (September 2011), a great deal of assets and public spaces 'got lost' and became privatised. In our subsequent work, we focused on areas where different groups and youth organisations had already started an initiative for obtaining space. At this point we have entered another campaign pillar, which is: strengthening youth groups seeking space.

There are only a few of them. They don't know how. They are often discouraged and unmotivated.

It is disappointing to notice how young people in Serbia act very little about public spaces and how pessimistic they are in acquiring them. By constant connecting, information dissemination, workshops, official and unofficial meetings, introducing to regional experience, we tried to strengthen all formal and informal groups, organisations and individuals who started initiatives for space acquiring. Through consulting, directing and helping in strategy making, negotiating with local authorities, conducting actions for public spaces revival, we reached a few examples of good practice.

Aradac. New Belgrade. Bezistan. Inex.

After a group maps a public space they want to 'conquer', they can start taking actions in it (arranging space, gathering, conducting various artistic interventions in space) or start the negotiations with local authorities right away. No matter whether the conquest starts with actions or negotiations, the most important thing is not to give up in case of defeat, negative outcome of negotiations or disapproval. Young people often give up after beginner's failure, they don't want to displease anyone, they are unorganised and pessimistic. Unlocking of public spaces...takes time. It requires a lot of action, ideas and persistence. In Aradac (near Zrenjanin), youth organisation Photo Expo has been using rooms of local community office. Associations Context, ApsArt and informal scene Carina were allowed to use an area of 100 square meters in the local community Studentski Grad in New Belgrade. Bezistan is the name of street passage in

the centre of Belgrade, where MicroArt Company will make the first street gallery in town. More than 10 associations, youth groups and independent artists at this time are arranging and renewing a big abandoned building of 1500 square meters in Belgrade. The owner of this building, which was once the central office of Inex Film, gave the young people permission to use these rooms because he is not going to invest in reconstruction any time soon.

**Local authorities and institutions? Closed.
Centralised. Uninformed.**

Public spaces and groups which take them are a very changeable entity which adjusts to modern circumstances. Inex Film is, conditionally speaking, a gained public space for a certain period of time and that is great! We are gradually changing the system through little initiatives and steps. Institutions and local authorities often have prejudice, in negotiations they are closed, uninformed, slow and centralised in decision-making. They do not see their benefits in opening to young people and that every given public space is a bonus. Their bonus. 'Keeping' abandoned buildings, factories, parks etc., in order to gain economic benefits in some distant future, is of no use to anyone. "A famous director will come to open a multiplex cinema or a theatre." No, that will not happen in 2011, in the mid-

dle of an economic crisis! Megalomania blinds. Let abandoned spaces to those who have the knowledge, will, interests and ideas to make something out of them. You will see amazing things.

**Openly about Public Spaces -
the roof for all initiatives**

Barracks in Novi Sad and Nis, abandoned facilities in Majdanpek, Inex, Livnica in Kragujevac, initiatives in Smederevo, Krusevac, Gornji Milanovac. No more painting for free. People are more and more using campaign terms, the topic is more present in the public, young people are beginning to realise that they will achieve more in gaining the public space through results and conducted actions in the space itself. It is a slow process, but things are changing. As an umbrella to all the initiatives and groups, the Civic Initiatives will, through "Openly about Public Spaces" continue to provide support, advice, contacts and will unite the actions in order to accomplish a hidden but very important agenda of this project and that is: citizen participation in community life. The citizens should be involved in everything that happens in their surrounding and the public spaces are one of the learning mechanisms.

**Get informed. Make a team. Map. Create.
Unlock public spaces...**

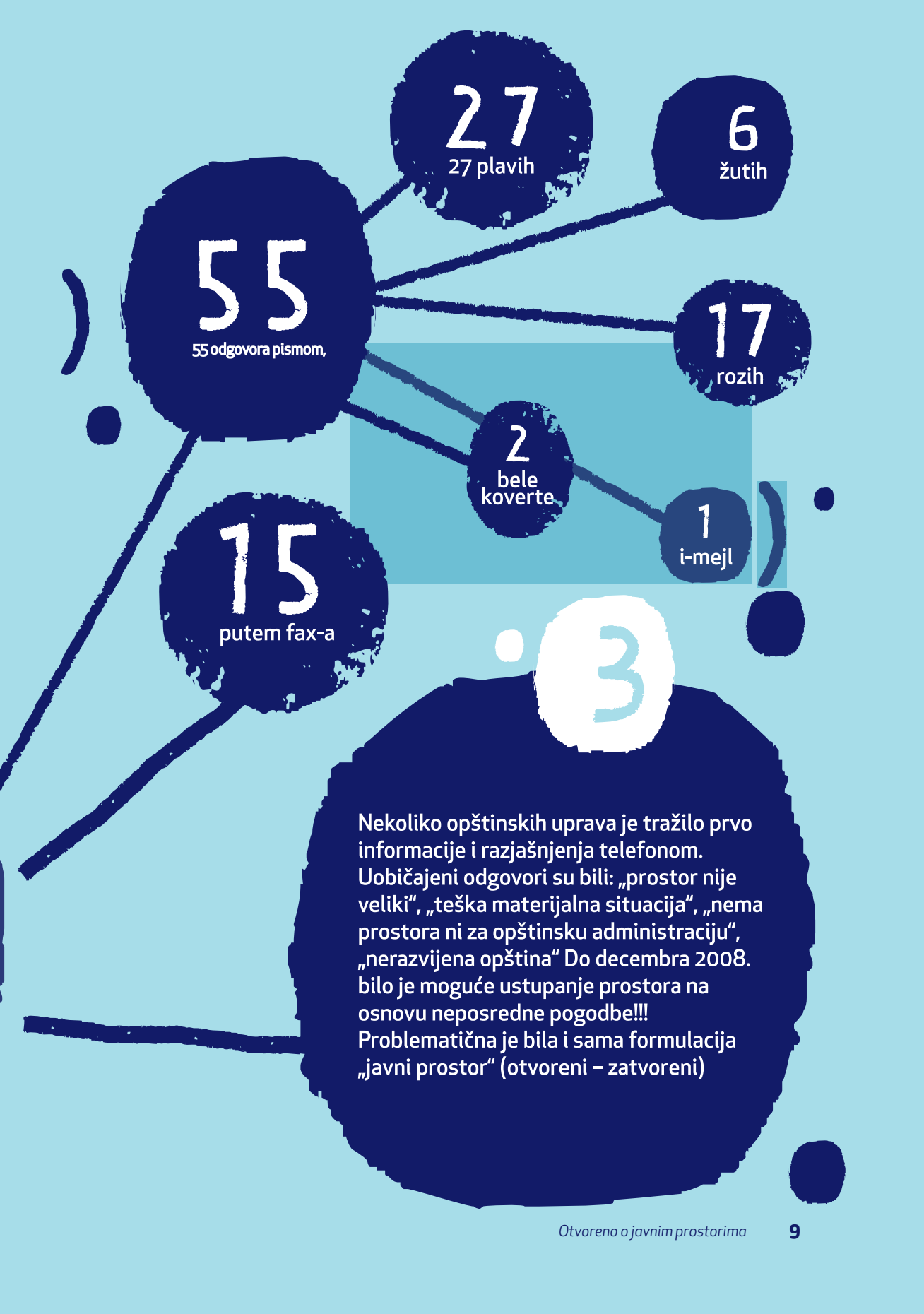
1

Građanske inicijative su 21. maja 2010. godine na adrese svih 160 opština u Srbiji na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama poslale zahtev za: evidenciju i spisak javnih prostora kojima opštine raspolažu, procedure za dobijanje tih prostora na privremeno, povremeno i stalno korišćenje, koje telo je zaduženo za sprovođenje procedure.

160

2

Drugi krug preciznijih zahteva je poslat 20. juna i on sadrži zahtev za: pravni ili drugi akt kojim je opština prenela nadležnost za upravljanje nepokretnostima koje je prethodno dobila na upravljanje od RS, pravni ili drugi akt kojim se reguliše procedura ustupanja nepokretnosti, evidenciju nepokretnosti koje su date na upravljanje opštini i opštinskim institucijama, kao i lokacije, kvadraturu, status, korisnike i osnov ustupanja.

Nekoliko opštinskih uprava je tražilo prvo informacije i razjašnjenja telefonom. Uobičajeni odgovori su bili: „prostor nije veliki“, „teška materijalna situacija“, „nema prostora ni za opštinsku administraciju“, „nerazvijena opština“ Do decembra 2008. bilo je moguće ustupanje prostora na osnovu neposredne pogodbe!!! Problematična je bila i sama formulacija „javni prostor“ (otvoreni – zatvoreni)

Р. Србија - АП Војводина
Општина Нови Београд
ОПШТИНСКА УПРАВА
Број: _____
Датум: 21 JUL 2008
PROST BEGR

R 32845

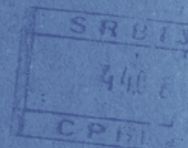
45

ВН

ГРАЂАНСКЕ ИНИЦИЈАТИВЕ
УДРУЖАЊЕ ГРАЂАНА ЗА ДЕМОКРАТИЈУ
I CIVILNO OBRAZOVANJE
UL. SIMINA 9/a
ZA gospodina MARTA STOJANOVIĆA
11000 BEOGRAD

ГРАДСКА ОПШТИНА
СТАРИ ГРАД - БЕОГРАД
POST. FAK 419

ГРАДСКА ОПШТИНА
СТАРИ ГРАД - БЕОГРАД
POST. FAK 419

86

Градска општина Стари град - Београд
Македонска број 42 поштански факс 419

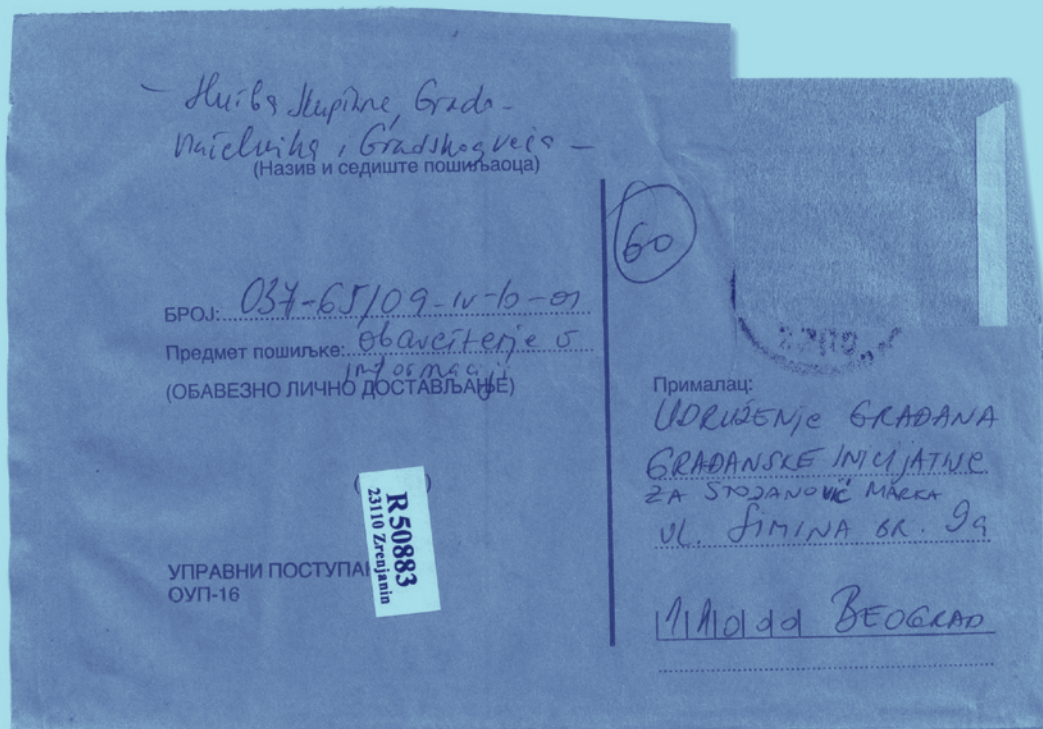
I-01 Број 057-4/10

Предмет пошиљке: Уговор оу од 01.10.10.

Адреса:
Иницијатива удружења
грађана за демократију и цивилно
образовање
улица Симина 9а
11000 Београд

R73871
11000 Beograd

Лична
достава

037 -14/2009/III

СТАРА ПАЗОВА
ОПШТИНА

Грађанске иницијативе
Е-гачи Марко Стојановић

СИМИНА 9а

11000 БЕОГРАД

65

59

R08483
2300 Stara Pazova

2

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ПОВЕРЉИВО - ПОШТАМАСКО СРЕДСТВО
ЗНАЧАЈА И ЗАШТИТУ ПОШТАНСКОГ ПОРЕДКА
Е. 0308/1093/0903

20. ГОД
БЕОГРАД

(назив и седиште пошиљача)

Број

Предмет пошиљке

R12934

ЛИЧНА ДОСТАВА

Прималац:

Удружење грађана
за демократију

Сивило обрзовање
и грађанске
иницијативе
Београд
СИМИНА Бр. 9А

FILE	START TIME	USAGE TIME	MODE	PAGES	RESULT
04. 05. 2009	00:10:18	00:10:18	END	01	OK

OPŠTINA ZRENJANIN
OPŠTINSKA UPRAVA

Beograd, 20. maj, 2009. godine

ZAHTEV

Za ostvarivanje prava iz Zakona o slobodnom pristupu informacija od javnog značaja („Službeni glasnik RS“, broj 120/04)

Poštovani,

Na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, Molimo Vas da nam odgovorite na sledeća pitanja:

1. Na koji način možemo dobiti spisak javnih prostora kojima Opština raspolaže a koji se mogu privremeno, povremeno ili stalno koristiti za aktivnosti registrovanih udruženja građana, kao i za neregistrovane grupe građana kojima je prostor potreban za sprovođenje aktivnosti (npr. omladinske inicijative)
2. Koje su važeće procedure za dobijanje javnog prostora na privremeno, povremeno i stalno korišćenje?
3. Koje telo ili osoba su u Vašoj opštini nadležni za ovu oblast?

Molimo Vas da nam informacije dostavite na jedan od sledećih kontakata:
Građanske inicijative, Simina 9a, 11000 Beograd
Tel/ faks: 011-26 25 942, 26 32 631
office.mladi@gradjanske.org

Hvala na saradnji.

Srdačan pozdrav,

Marko Stojanović
Građanske inicijative

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
АУТОНОМНА ПОКРАЈИНА ВОЈВОДИНА
ГРАД ЗРЕЊАНИН
ГРАДСКА УПРАВА
СЛУЖБА СКУПШТИНЕ,
ГРАДОНАЧЕЛНИКА И
ГРАДСКОГ ВЕЋА

Број: 037-65/09-IV-10-01

Дана: 08.09.2009.год.

ЗРЕЊАНИН

Трг Слободе бр. 10

Тел: 023/566-020, лок. 227.

**УДРУЖЕЊЕ ГРАЂАНА ГРАЂАНСКЕ ИНИЦИЈАТИВЕ
БЕОГРАД**

Ул. Симића бр. 9/а

ПРЕДМЕТ: Обавештење о информацији

Дана 24.08.2009. године примљен је Ваш писмени захтев упућен граду Зрењанин, односно овлашћеном лицу за поступање по захтеву за слободан приступ информацијама од јавног значаја и заведен под бројем 037-65/09-IV-10-01, за остваривање права на приступ информацији да Вам се доставе информације:

1. Одлуку, односно други правни акт, којим је општина Зрењанин пренела надлежност на управљање на непокретностима које је Република Србија претходно пренела на управљање општини Зрењанин,

2. Одлуку, односно други правни акт, којим се регулише процедура уступања наведених непокретности и

3. целокупну евиденцију зграда и других непокретности у власништву Републике Србије које су дате на коришћење општини Зрењанин и надлежним општинским институцијама, укључујући и локације на којима се непокретности налазе, њихову квадратуру, статус, кориснике и основ по којем су непокретности уступљене.

У складу са чланом 16. Закона о слободном приступу информацијама од јавног значаја ("Службени гласник РС", број 120/04 и 54/07) према информацији Одељења за имовинско правне послове обавештавате се следеће:

Послови управљања непокретностима (зграде, станови и пословни простор) у државној својини корисника града Зрењанина поверени су ЈСП "Зрењанин". Ово Предузеће је за ту намену и основано. Чланом 2. Одлуке о оснивању ЈСП "Зрењанин" ("Службени лист општине Зрењанин", бр. 5/00 – пречишћен текст, 5/00, 7/00, 5/06 и 3/08 и "Службени лист града Зрењанина", бр. 32/08) одређено је да ЈСП "Зрењанин", између осталог, управља непокретностима у име и за рачун града Зрењанина (стара се о инвестиционом и текућем одржавању стамбених и пословних зграда, станова и пословних просторија у државној својини корисника града Зрењанина и ажурира евиденцију у вези тога, односно води друге потребне

евиденције, закључује уговоре о закупу станова и пословних просторија, обрачунава закупнину, даје иницијативе за утврђивање нове висине закупнине за стамбени и пословни простор, врши контролу коришћења станова и пословног простора у државној својини корисника града Зрењанина, покреће поступак за отказ уговора о закупу станова и пословних просторија или за предају поседа, покреће поступак за иселјавање лице која користе стан или пословни простор без правног основа и обрачунава анuitете за откупљене станове). Начин коришћења и издавања у закуп пословног простора у државној својини корисника града Зрењанина регулисан је Одлуком о пословном простору ("Службени лист општине Зрењанин", бр. 3/99, 11/99 и 12/02 и "Службени лист града Зрењанина", бр. 32/08).

Обзиром да зградама, становима и пословним простором у државној својини корисника града Зрењанина управља ЈСП "Зрењанин", што подразумева и вођење и ажурирање потребних евиденција о истом, подаци и евиденције које тражите о овим непокретностима налазе се код ЈСП "Зрењанин" Зрењанин.

За добру сарадњу,

ОВЛАШЋЕНО ЛИЦЕ
ЗА ПОСТУПАЊЕ ПО ЗАХТЕВУ ЗА
СЛОБОДАН ПРИСТУП ИНФОРМАЦИЈАМА
ОД ЈАВНОГ ЗНАЧАЈА

Бранка Милановић

AM

Gradanske inicijative

Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje
Simina 9a, 11120, Beograd, Srbija, p. Fah 35-27
Tel/fax: (011)2632 631, 2632 535, 2632 694
office.mladi@gradjanske.org
www.gradjanske.org

Za: Javno stambeno preduzeće Zrenjanin
Ovlašćeno lice zaduženo za postupanje po
zahtevu za pristup informacijama od javnog značaja

ZAHTEV

za pristup informaciji od javnog značaja

Na osnovu člana 15, stav 1. Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja ("Službeni glasnik RS" br. 120/04), od gore imenovanog organa zahtevam:

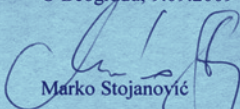
- ☒ obaveštenje da li poseduje traženu informaciju;
- ☒ uvid u dokument koji sadrži traženu informaciju;
- ☒ kopiju dokumenta koji sadrži traženu informaciju;
- ☒ dostavljanje kopije dokumenta koji sadrži traženu informaciju:

- ☒ poštom
- ☒ elektronskom poštom
- ☒ faksom

Ovaj zahtev se odnosi na sledeće informacije:

1. Kopiju dokumenta, odnosno drugi pravni akt, koji sadrži informaciju u vezi sa prenosom nadležnosti Opštine Zrenjanin na upravljanje nepokretnostima koje je Republika Srbija prethodno prenela na upravljanje Opštini Zrenjanin.
2. Kopiju dokumenta, odnosno drugi pravni akt, koji sadrži informaciju, u vezi sa procedurom ustupanja navedenih nepokretnosti.
3. Kopiju dokumenta, odnosno drugi pravni akt, koji sadrži informaciju o celokupnoj evidenciji zgrada i drugih nepokretnosti u vlasništvu Republike Srbije koje su date na korišćenje Opštini Zrenjanin i nadležnim opštinskim institucijama, uključujući i lokacije na kojima se nepokretnosti nalaze, njihovu kvadraturu, status, korisnike i osnov po kojem su nepokretnosti ustupljene.

U Beogradu, 9.09.2009

Marko Stojanović

Gradske inicijative
Simina 9a, 11000 Beograd
Tel: 011-3283-250
Fax: 011-2625-942
e-mail: office.mladi@gradjanske.org

JAVNO STAMBENO PREDUZEĆE
„ZRENJANIN“ ZRENJANIN
BROJ:2204/1
DANA:23.09.2009. godine
ZRENJANIN

GRAĐANSKE INICIJATIVE
Udruženje građana za demokratiju i civilno obrazovanje
11000 BEOGRAD Simina 9a

Odgovor na Vaš zahtev od 09.09. 2009. godine

Upravljanje, raspolaganje i korišćenje poslovnog prostora u državnoj svojini korisnika grada Zrenjanina uređeno je Zakonom o sredstvima u svojini Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 53/95, 3/96, 54/96, 32/97), Odlukom o osnivanju Javnog stambenog preduzeća „Zrenjanin“ Zrenjanin („Službeni list opštine Zrenjanin“, broj 5/2000 –prečišćen tekst, 7/2000, 5/2006, 3/2008 i 32/2008) i Odlukom o poslovnom prostoru („Službeni list opštine Zrenjanin“, broj 3/99,11/99, 12/02 i 32/08).

PRILOG FOTOKOPIJE NAVEDENIH ODLUKA.

U evidencije ovog Preduzeća sa stanjem 23.09. 2009. godine je 215 poslovnih prostorija koje se koriste u vidu zakupa.

PRILOG PREGLED 1. Sa napomenom da rubrika „OSNOV“ koja ima podatke „Po odluci“ znači da su to stari zakupci pre donošenja nove Odluke ili im je zakup dat saglano Odluci o poslovnom prostoru bez konkursa neposrednom pogodbom.

U evidenciji je i 40 lokala – poslovnih prostorija koje nemaju trenutno zakupce jer su ih prethodni zakupci otkazali ili nisu za upotrebu zbog neophodnosti ulaganja značajnijih novčanih sredstava. U toku je konkurs za izdavanje u zakup 11 lokala – poslovnih prostorija.

PRILOG PREGLED 2.

Napominjemo da Grad ima pravo korišćenja i drugih nepokretnosti – poslovnog prostora ali on nije u evidenciji kod ovog Preduzeća.

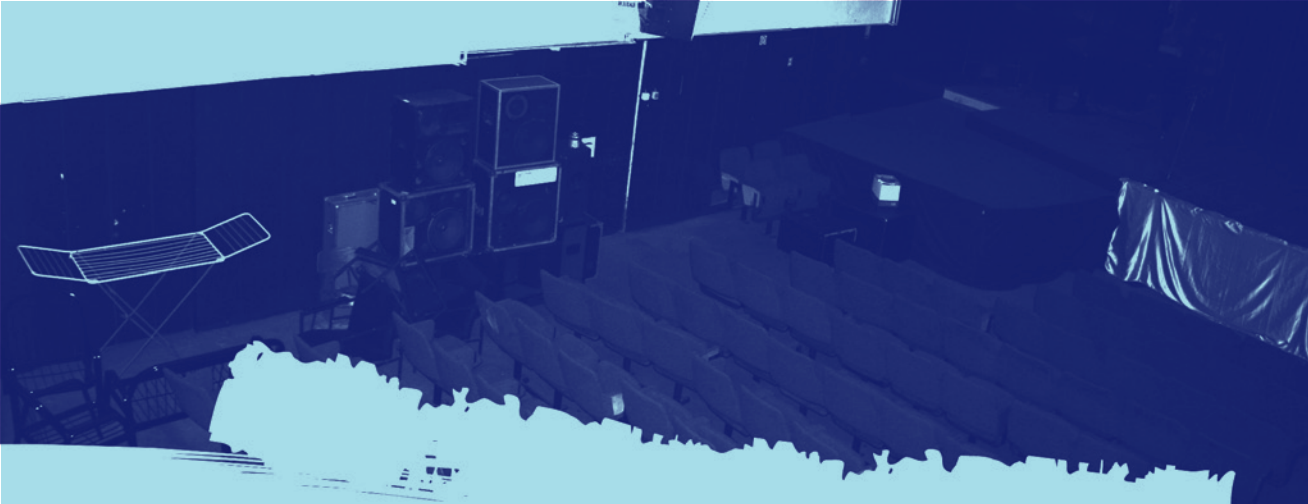
DIREKTOR
Dejan Čapo

[Signature]
[Signature]

Отворено о јавним просторима

Трибина „Отворено о јавним просторима“, којој ће претходити заједничка вегетаријанска вечера, одржаће се вечерас у Омладинском центру ЦК 13. Вечера ће бити припремљена у 18 сати а трибина почиње у 19 часова. На трибини ће се говорити о различитим јаскуствима омладинских и активистичких иницијатива у вези са јав-

ним просторима. Представиће се Добрица Веселиновић из Грађанских иницијатива из Београда, Бранка Ђурчић из Центра за нове медије Кула.орг из Новог Сада, Вишња Шијачић из Омладинског центра ЦК 13 и Наташа Вујков из Иницијативе „За културне политике-политика културе“ из Новог Сада. Улаз је слободан. **Д.З.**

Безистан као улична галерија

Неискоришћене просторе на најлепшим локацијама, најчешће изнајмљују предузетници или фирме. Изузеци су Чумићево сокаче и Културни центар „Град“.

Зграда високог „Спачија“ на Кнезеву, кућа у Карађорђевој, црква „Ниског“ и „Шипаћеве“ су неки од „мртвих“ простора који се не могу никако намену.

Упркос томе што су таква здања, предстојећа пројекција „Грађанске иницијативе“ наводи да су недавно акцију „Отворено о јавним просторима“, са жељом да се о њима информишу грађани, а да се такође иста ситуација уступи младима за обриси идеја, али и да се експирају простори који се прати и пропадају.

„Ако је неки простор, попут Чумићевог сокача, има културе, значи

да припада селу. Постоје и бројни јавни простори који немају никакву намену, а који би могли да послуже уметницима, разним групама или невладиним организацијама да у њима праве изложбе, концерте, филмске пројекције – прича Добрица Веселиновић из „Грађанских иницијатива“.

Према његовим речима, организације младих су углавном неформалне типа и немају новца за закуп простора. С друге стране, каже он, постојећа просторна ресурса који су у власништву Републике и општина не користе се, а били би од велике помоћи младим уметницима и активистима.

Е ДА МЛАДИМА

Коначни циљ нам је да осмислимо начине како би се простор доцело на коришћење заинтересованим удружењима, али и неформалним омладинским групама, а један од могућих модела је расписивање конкурса, са јасним условима и критеријумима. Понекад је довољно само добра воља, а не је, изгледа, врло мало – жали се Веселиновић.

„Грађанских иницијатива“ је у преговорима са Општинском Новом Београд да се позоришној групи „Акс арт“ пронађе простор, као и са Стариим градом, да се Безистан претвори у уличну галерију. Агенција за пословне просторе даје у закуп просторе путем јавних надметања у процесу четири пута годишње, и тренутно има око 20 слободних пословних простора.

Невладиним организацијама није могуће дати објекте без накнаде, већ искључиво онима који су корисници средства у државној својини. Процедура доделе у закуп пословних простора код Агенције није јасна, а свако ко то жели може без заказивања да дође у њих просторе и добије све тражене информације. Издајемо просторе, а ако се не излажу, могу се дати невладиним организацијама или удружењима под посебним погодбама. У првој зони цена издавања је 537 динара по квадрату, док је за не-профитне групе то око 200 динара јединице – објашњава Саша Лекковић, директор Агенције за пословне просторе Скупштине града.

Чак и та цена је многим организацијама висока, па неискоришћене просторе на најлепшим локацијама најчешће изнајмљују предузетници или фирме. Изузеци су Чумићево сокаче и Културни центар „Град“, који је оживео магацин у Брвине Крајеве, захваљујући и иницијативи организације Културни фронт, а и до-нацијима.

Б. Кален

Posle večere diskus

У Омладинском центру ЦК 13, који се налази у улици Војводе Бојовића 13, данас од 18 сати радиће „Отворена кухиња“, а пото-рибина „Отворено о јавним просторима“.

Отворена кухиња намењена је свима, а је да она буде самодržива: остав- препорученог, већег или мањег износ- natorsku kutiju svako će dobiti vegetar- večeru i pomoći opstanak kuhinje. О- за коришћењем јавних простора, с по- fokusom на revitalizaciji napuštenih о- за потребе Градских иницијатива, пред- organizacija koje су успеље откључа- просторе, али и групе које управо тра- на коришћење јавних простора у локал- једinicama. Који је значај независних- за младе у Новом Саду? Каква је тр- situacija на том пољу? Које су иници- који проблеми?

Prvo večera, pa onda tribina

VEGETARIJANSKI Omladinski centar CK13 у Otvorenoj aktivističkoj kuhinji sutra kuva zajedničku, sveže pripremljenu vegetarijansku večeru, на којој су заинтересовани позвани од 18 до 19 часова. Posle toga će се у простorijama centra održati tribina на temu „Otvoreno о јавним просторима“. О потреби за коришћењем јавних простора, са посебним фокусом на потребу revitalizacije napuštenih objekata за потребе младих, говориће ekipa Programa за младе Градских иницијатива, представници organizacija које су успеље да „откључају“ јавне просторе; а и групе које управо траже прав- на коришћење јавних простора локалним zajednicama.

Улична уметност не мора да настаје у страху од полиције ако б неискоришћени градски простори уступили младим аутор-

а београдске Прокоп станице најрадије бисте да побегнете чим се на њој нађе- те, али не вам један детаљ можда успорити корак.

правили представе са децом, инвали- дима, бившим зависницима – додаје Александра Јелић.

Испред ње је дело уметника Ремед- а „Ла санта де Београд“. Великог стит

– Лакши део посла био је да- штина Стари град, Савски ве- Врачар издејствујемо одобрењ- су чак и финансирале ове прав- што није мала ствар булвни

Razgovor o stanju u lokalnim ustanovama kulture

BEOGRAD, 26. jula 2010. (Beta) - Razgovor o stanju u lokalnim ustanovama kulture i domovima omladine u Srbije, u organizaciji Agencije za saradnju sa nevladinim organizacijama i evropsku harmonizaciju, Kancelarije za mlade i Građanske inicijative, biće održan u utorak u Kulturnom centru Parobrod u Beogradu.

U saopštenju organizatora se navodi da će učesnici razgovora biti predstavnici nezavisnih institucija i inicijativa na polju kulture, kao i predstavnici Kulturnih centara i Domova omladine iz nekoliko gradova Srbije koji će predstaviti modele funkcionisanja njihovih institucija, realizovane programe i planove za budućnost.

Poseban segment razgovora biće posvećen predstavljanju nezavisnih kulturnih centara i različitim iskustvima na ovom polju, a takođe će biti reči i o tome kako naći rešenje između diktata kapitala i zahteva za povećanje kulturne ponude, koje su glavne razlike između zavisnih i nezavisnih kulturnih centara i sa kakvim se problemima susreću.

ОРГАНИЗАЦИЈЕ МЛАДИХ ТРАЖЕ НЕИСКОРИШЋЕНЕ ГРАДСКЕ ПРОСТОРЕ

Креативно заузимање града

Напуштени и запустели градски простори могли би бити преименовани, реновирани и прилагођени већем броју корисника

У наставку кампање „Отворено о јавним просторима“, програм за младе грађанских иницијатива организовао је панел дискусију у Установи културе „Пароброд“, на којој се расправљало о стању у локалним установама културе и домовима оmlадине у Србији.

Представник домаћина, Установе културе „Пароброд“, Златко Црногорац наглашава да је циљ кампање осмишљавање и увођење процедура по којима ће се расположив простор додељивати на коришћење заинтересованим удружењима, али и нерегистрованим омладинским групама.

– Као и целокупно друштво, и културни центри се налазе у транзицији. Први на уда-

ру су велике институције попут Народног музеја, које су мање или више успешно опстале током година, али сада им је неопходно реновирање и дефинисање статуса. У протеклих годину дана ми смо се бавили администрацијом и прикупили све од докумената и аката, о чему сведочи овај скуп – истиче Црногорац.

Посебан сегмент ове кампање је упознавање шире јавности са појмом јавног простора, сензибилизација и упознавање представника омладинских и супкултурних група са праксом заговарања за добијање простора, те „освајање“ и коришћење простора у оквиру различитих грађанских иницијатива.

ДОБРИЦА ВЕСЕЛИНОВИЋ
(ГРАЂАНСКА ИНИЦИЈАТИВА
БЕОГРАД)

Напуштени простори

– Нисам из Ужица, али је мој отац из подножја Таре и било му је веома драго када сам му рекао да идем у Ужице. Прилазак напуштеном простору којег има на гомили о којем размишљам

у последње време. Ужасно ме нервира кад видим велики број напуштених или оних простора који се мало или лоше користе у било којем граду. Питам се да ли смо ми као друштво толико богати да можемо себи да приушtimo тако нешто. Истински верујем да би прави град или локална средина могла бити вредна када би се доста тих малих универзума са малим сунчевим системима и планетама различитих културних и других понуда у једном граду, склапало. Прави полигон за то видим те бројне напуштене просторе које треба отворити и дозволити разним организацијама и уметницима да ту уђу. Синергија која би израсла из тих простора који би се користили на разне креативне начине могла би да буде попут грудве која иде низ планину и ствара лавину.

Радићу у оквиру кампање о отвореним јавним просторима у оквиру које помажемо људима да на различите начине користе све те просторе који нису активни, или су постиндустријски и у транзицији су изгубљени у времену и пропадају, а мислимо да могу бити веома занимљиви.

РАДИЦА ВЕСЕЛИНОВИЋ

Уметничка герила

Да је потреба за простором слободним за деловање и изражавање још актуелна и реална, показује недавно покренута „Експедиција Инекс филм“, самоорганизована колективна акција употребе друштвене својине

АНА КАЛАБА

Хиљаде демонстраната су почетком године покушале да саберу један од последњих и најповољнијих скотовата у Берлину, Фридрихштајн. Није им додје успело, било је и повређених и ухапшених, а светске агенције су из сата у сат преносиле детаље овог уличког рата наводећи да је сукоб овог 2.500 полицајаца са демонстрантима осклањено сећања на немачке 1990. године који су

довели до пада локалне власти. У Амстердаму је дојављено скоптирање дуго било легално, као на крају и све остало, а када је дојављено закон којим је успољвање у напуштене зграде постало незаконито, крајем прошле године нојно је хаос на улицама, тако да је полиција „ревалуа ствар“ сузавцем, воденим топовима и бубојерима. Паралелно, из Италије стику вест да скоптирање потпуно губи своју супкултурну ноту и да се све више „нормалних“ породица одређује за овај животни стил због прени-

соких цена станова, дос. Барселона још на овај начин одржава репутацију истинског центра урбне културе – наводно има више од 200 скотовата у граду.

У међувремену, Београд још чека свој први прави скот. Упркос свом инсистирању на отворености, креативности и узбуљивом културном животу, ниједан јавни простор није заиста препуштен младима.

Није да није било покушаја, али сваки се реативно број завршавао обесхрабрујућим

INTRODUCTION

HYPOTHESIS

Javni prostori u Beogradu koje su umetnici Muralima ulepšavaju

[illegible]

Отварање ка

Д а ли су и колико простори локалних јавних културних институција доступни невладином сектору и не-зависним организацијама? Пр у тро

Пр
тро

Милан Лучић, директор Дома омладине Београд, каже да се скоро

Чудно ми је да наши људи во-
да воде високу политику, а
не показују интересовање за јавне
просторе који су у власништво свих
нас и држава немају право да са њи-
ради шта хоће. Због тога имамо да
више немају где да се паркују јер се
у парковима подижу зидове

[illegible][illegible]

ПОТРЕБА

ТОП

STUDIJA SLUČAJA: MESNA ZAJEDNICA

Opština Novi Beograd i njena ustanova kulture Novobeogradska kulturna mreža (NBKM) uspostavili su saradnju sa udruženjima građana Kontekst, Scene Carina i ApsArt, kojom je predviđeno ustupanje prostora mesne zajednice „Studentski grad“ za umetničke programe od septembra 2011. do februara 2012. godine.

Protokol o poslovno-tehničkoj saradnji potpisali su 5. jula u prostorijama MZ „Studentski grad“ (Narodnih heroja 30), zamenik predsednika opštine Novi Beograd, Miloš Petrović, direktorka NBKM, Ana Vrbanc, predsednica Upravnog odbora Udruženja „Kontekst“, Vida Knežević, predsednica Scene Carina, Nataša Milović i izvršna direktorka ApsArta - centra za pozorišna istraživanja, Aleksandra Jelić.

Protokolom je predviđeno da se udruženjima ustupa na korišćenje, bez naknade, prostor velike sale mesne zajednice.

Potpisivanjem Protokola stvara se institucionalni okvir u kojem će udruženjima biti pružena prilika da zajednički stvaraju novu kulturnu vrednost na nivou mesne zajednice i opštine, a

njihov rad će, pružanjem prostora za realizaciju programa i oslobađanjem od drugih troškova u vezi sa prostorom, pomoći NBKM i opština Novi Beograd.

Ideju o otvaranju javnih prostora sprovodi nevladina organizacija Građanske inicijative, koja je i pomogla uspostavljanje saradnje udruženja Kontekst i ApsArt sa opštinom Novi Beograd.

Opština Novi Beograd i NBKM su, u okviru prethodne saradnje sa Scenom Carina, već prepoznale prednosti koje donosi nezavisna kulturna scena pružanjem kvalitetnih umetničkih programa i unapređivanjem kulturne ponude Novog Beograda.

Prema rečima zamenika predsednika opštine Novi Beograd Miloša Petrovića, takva saradnja će biti od koristi ne samo za građane MZ „Studentski grad“, već i cele opštine.

Petrović je rekao da na ovaj način Opština želi da stavi javne prostore u funkciju svih građana i istakao da je to prvi put da jedna opština ustupa javne prostore koji nisu iskorišćeni za ovakve sadržaje, ali i svoju nadu da će ostale opštine slediti ovaj model.

UKUPNA KORISNA POVRŠINA					
Vlasnik	m ²	Učešće	Saglasan	Pečat	
"Poslovni prostor"	374,84	28,73%			OSNOVA-II-SPRAT RAZMERA 1:200
"Infostan"	335,26	25,69%			
"Jugoregistar"	209,95	16,1%			
Mesna zajednica	178,4	13,67%			
Miloš Salević	160,79	12,32%			
Miloš Salević	45,59	3,49%			POSLOVNI-CENTAR- N.HEROJA-30
Ukupno	1304,83	100%			

Iako se Protokol potpisuje na vreme od šest meseci, očekivanje je da će se ostvariti kvalitetna saradnja u dužem vremenskom periodu, a mogućnost pristupa protokolu ostaje otvorena i za druga zainteresovana udruženja.

Prema navodima udruženja Kontekst, potpisivanje Protokola sa opštinom Novi Beograd predstavlja doprinosom pre svega u iznalaženju novih

modela i procedura u ostvarivanju prostornih rešenja koja mogu biti korisna mnogim drugim organizacijama sa nezavisne kulturno-umetničke scene, pre svega na lokalnom nivou.

Iako Protokol nije idealan, svakako je veliki korak napred u daljim pregovorima, i otvara potpuno nov način saradnje između nezavisnog/civilnog sektora i institucija.

PROSTOR	POVRŠINA	PROSTOR	POVRŠINA	PROSTOR	POVRŠINA
1 - Kancelarije	207	13 - Hodnik	32	25 - Sala	87
2 - Ostava	4,3	14 - Hodnik	70	26 - Mala sala	52,5
3 - Predvorje	8,64	15 - Hol	36	27 - Kancelarije	141
4 - Predvorje	8,03	16 - Biblioteka	50	28 - Kancelarije	32
5 - Hodnik	12	17 - Hodnik	13,5	29 - Kancelarije	117
6 - Hodnik	70	18 - Hodnik	12	30 - Stepenice	56
7 - Kancelarije	26	19 - Hodnik	5,28	31 - Balkon (50%)	3,24
8 - Kancelarija	12	20 - Predvorje	8,29	3A - WC	1,51
9 - Šalter sala	46,5	21 - Predvorje	8,58	4A - WC	1,51
10 - Kancelarija	21	22 - Arhiva	10,69	20A - WC	1,51
11 - Kancelarija	21	23 - Spir.step.	8	21A - WC	1,51
12 - Kancelarija	22	24 - Sala	87		

PROTOKOL O POSLOVNO-TEHNIČKOJ SARADNJI

STRANE POTPISNICE PROTOKOLA:

1. **Gradska opština Novi Beograd**, sa sedištem u Beogradu, Bulevar Mihaila Pupina 167, u svojstvu nosioca prava korišćenja prostora, koju zastupa mr Miloš Petrović, zamenik predsednika opštine (u daljem tekstu: Opština)
2. **ApsArt – centar za pozorišna istraživanja**, sa sedištem u Beogradu, Pariske komune 10, 11070 Novi Beograd, MB: 17600818, ŠD: 91330; PIB: 104403664, račun broj 160-256717-08 kod Intesa banke a.d. Beograd, koju zastupa Izvršni direktor, Aleksandra Jelić u svojstvu partnerskog udruženja (u daljem tekstu: Partner)
3. **Novobeogradska kulturna mreža**, sa sedištem u Beogradu, Jurija Gagarina 221, koju zastupa Ana Vrbaneć, direktor, u svojstvu faktičkog korisnika prostora (u daljem tekstu: Korisnik)

PREDMET PROTOKOLA:

Ustupanje Velike sale Mesne zajednice Studentski grad Partnerskom udruženju za obavljanje kulturne delatnosti

Član 1.

Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je gradska opština Novi Beograd nosilac prava korišćenja prostora Mesne zajednice Studentski grad na adresi Narodnih heroja br. 30, Novi Beograd i da kao takva ima potpuno pravo raspolaganja i upravljanja ovom nepokretnosti.

Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je Novobeogradska kulturna mreža faktički korisnik navedenog prostora.

Član 2.

Opština i Korisnik prostora zajedno ustupaju Partneru na korišćenje na šest meseci u periodu septembar 2011. godine – februar 2012. godine Veliku salu Mesne zajednice (u daljem tekstu: Prostor) površine 87 kvadratnih metara i to svakim danom u nedelji, sem ponedeljkom, sredom i petkom nakon 18 časova. Strane potpisnice saglasne su u tome da najkasnije petnaest dana pred kraj navedenog vremenskog perioda razmotre mogućnost produžetka i revizije Protokola.

PRAVA I OBAVEZE OPŠTINE I KORISNIKA

Član 3.

Korisnik ustupa Prostor za realizaciju programa Partneru **bez naknade** za njegovo korišćenje. Korisnik snosi troškove tekućeg održavanja Prostora.

Član 4.

Korisnik ima pravo da Prostor ustupi za realizaciju programa i drugim udruženjima ili organizacijama, a uz prethodno pribavljenu saglasnost Opštine i Partnera. Korisnik ima obavezu da o gore navedenom obavesti Partnera mesec dana unapred pismenim putem.

Opština i Korisnik se obavezuju da će nivo prava i obaveza svih organizacija u statusu Partnera biti jednak, odnosno da će se prema svima odnositi na isti način.

Član 5.

Opština i Korisnik imaju pravo da ovaj Protokol jednostrano raskinu ukoliko o raskidu Protokola pismeno obaveste Partnera mesec dana unapred.

Član 6.

Opština daje pismenu saglasnost na realizaciju šestomesečnog programa Partnera, najkasnije mesec dana pre početka realizacije programa, odnosno najkasnije petnaest dana po pribavljanju odgovarajućeg plana i programa aktivnosti Partnera za šestomesečni period, koji je Partner dužan da dostavi takođe pisanim putem. Izostanak navedene saglasnosti odlaže realizaciju programa Partnera.

Član 7.

Opština i Korisnik imaju pravo na uvid u aktivnosti koje Partner obavlja u Prostoru i to putem mesečnih izveštaja sastavljenih od strane Partnera, a koji se dostavljaju Opštini i Korisniku, kao i neposrednim uvidom u programe koji se realizuju u navedenom prostoru.

Član 8.

Korisnik ima pravo da koordinira proces sastavljanja rasporeda aktivnosti u Prostoru, bez mogućnosti žalbe Partnera, ukoliko to Partner i druge organizacije naznačene u Članu 10 ovog Protokola ne budu bili u mogućnosti da urade samostalno.

PRAVA I OBAVEZE PARTNERA

Član 9.

Partner se obavezuje da Prostor koristi za obavljanje kulturne delatnosti, kao i za druge srodne nekomercijalne aktivnosti koje će detaljno opisati u posebnom dokumentu – Planu i programu aktivnosti, koji čini sastavni deo ovog Protokola, a koji se dostavlja Opštini pre zaključivanja ovog Protokola, na način opisan u Članovima 6 i 13 protokola.

Član 10.

Partner se obavezuje da Prostor koristi zajedno sa **Udruženjem „Kontekst“** sa sedištem u Beogradu, Đorđa Lobačeva 7, 11080 Zemun, MB: 17600818, koje zastupa Predsednica upravnog odbora, Vida Knežević kao i sa neformalnom grupom građana **Scena Carina** koju zastupa mr Nataša Milović (upisati podatke), a koji će sa Opštinom i Korisnikom takođe potpisati Protokole o poslovno-tehničkoj saradnji.

Član 11.

Partner se obavezuje da o Prostoru brine kao dobar domaćin, da omogući nesmetano korišćenje prostora u terminima u kojima mu nije dozvoljeno korišćenje prostora, kao i da će Prostor u tim terminima ostaviti u stanju koje neće remetiti aktivnosti Korisnika u Prostoru u okviru tih termina.

Član 12.

Raspored aktivnosti u Prostoru naznačen u Članu 8 biće predmet posebnog Protokola koji će biti potpisan između između Partnera i drugih organizacija koje će realizovati programe, a koje su naznačene u Članu 10.

Član 13.

Partner ima obavezu da 45 dana unapred Opštini i Korisniku dostavlja plan i program svojih aktivnosti za period u kome mu se Prostor ustupa na korišćenje.

Član 14.

Partner ima pravo da u Prostor unese i instalira svoja tehnička, scenografska i druga sredstva neophodna za obavljanje aktivnosti naznačenih u Članu 9 uključujući, ali se ne ograničavajući

na rasvetna tela, kompjutere, audio-vizuelnu tehniku, scenografiju, kostime, praktikable, panele i dr. ako to ne remeti aktivnosti drugih organizacija, kao i korišćenje Prostora od strane Korisnika u terminima koji nisu dodeljeni Partneru. Svaka takva aktivnosti iziskuje prethodnu pismenu saglasnost Korisnika prostora.

Član 15.

Partner je oslobođen troškova tekućeg održavanja Prostora (troškova električne i toplotne energije i drugih srodnih troškova).

Član 16.

Partner nema pravo da upotrebljava Prostor u svrhe ostvarivanja komercijalne dobiti.

Od stava 1 ovog Člana izuzeti su dobrovoljni prilozi, kao i naplata karata za programe koje realizuje Partner, kada su navedeni programi dostupni svim zainteresovanim građanima i građankama.

Član 17.

Partner može da u Prostoru izvede građevinske i druge radove kojima će Prostor privesti nameni za aktivnosti naznačene u Članu 9 uz saglasnost Opštine. Uslovi i način izvođenja građevinskih i drugih radova će biti regulisani posebnim ugovorom između Opštine i Partnera.

Član 18.

Partner je dužan da u svim medijskim i drugim javnim nastupima, a koji su u vezi sa programima koji se realizuju u Prostoru, naznači doprinos Opštine i Korisnika realizaciji programa.

Član 19.

Partner ima pravo da ovaj Protokol jednostrano raskine ukoliko o raskidu Protokola pismeno obavesti Opštinu i Korisnika meseca dana unapred.

Član 20.

Prilikom predaje Prostora Partneru od strane Korisnika sačinice se Zapisnik o primopredaji u kome će se konstatovati stanje objekta i inventara u njemu.

ZAVRŠNE ODREDBE

Član 21.

Ova Protokol je sastavljen u četiri (4) primerka, po dva (2) za svaku stranu. Strane su pre potpisivanja ovaj Protokol razumele te ga uz saglasnost volje i potpisuju.

U Beogradu
datum

ZA KORISNIKA

.....

ZA PARTNERA

.....

ZA OPŠTINU

.....

PROTOKOL O POSLOVNO-TEHNIČKOJ SARADNJI

STRANE POTPISNICE PROTOKOLA:

1. **Gradska opština Novi Beograd**, sa sedištem u Beogradu, Bulevar Mihaila Pupina 167, u svojstvu nosioca prava korišćenja prostora, koju zastupa mr Miloš Petrović, zamenik predsednika opštine (u daljem tekstu: Opština)
2. **Scena Carina – Omladinskih brigada 4**, Novi Beograd sa matičnim brojem 17405306, PIB: 107089033, koju zastupa predsednica mr Nataša Milović u svojstvu partnerskog udruženja (u daljem tekstu: Partner)
3. **Novobeogradska kulturna mreža**, sa sedištem u Beogradu, Jurija Gagarina 221, koju zastupa Ana Vrbaneć, direktor, u svojstvu faktičkog korisnika prostora (u daljem tekstu: Korisnik)

PREDMET PROTOKOLA:

Ustupanje Velike sale Mesne zajednice Studentski grad Partnerskom udruženju za obavljanje kulturne delatnosti

Član 1.

Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je gradska opština Novi Beograd nosilac prava korišćenja prostora Mesne zajednice Studentski grad na adresi Narodnih heroja br. 30, Novi Beograd i da kao takva ima potpuno pravo raspolaganja i upravljanja ovom nepokretnosti. Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je Novobeogradska kulturna mreža faktički korisnik navedenog prostora.

Član 2.

Opština i Korisnik prostora zajedno ustupaju Partneru na korišćenje na šest meseci u periodu septembar 2011. godine – februar 2012. godine Veliku salu Mesne zajednice (u daljem tekstu Prostor) površine 87 kvadratnih metara i to svakim danom u nedelji, sem ponedeljkom, sredom i petkom nakon 18 časova. Strane potpisnice saglasne su u tome da najkasnije petnaest dana pred kraj navedenog vremenskog perioda razmotre mogućnost produžetka i revizije Protokola.

PRAVA I OBAVEZE OPŠTINE I KORISNIKA

Član 3.

Korisnik ustupa Prostor za realizaciju programa Partneru **bez naknade** za njegovo korišćenje. Korisnik snosi troškove tekućeg održavanja Prostora.

Član 4.

Korisnik ima pravo da Prostor ustupi za realizaciju programa i drugim udruženjima ili organizacijama, a uz prethodno pribavljenu saglasnost Opštine i Partnera. Korisnik ima obavezu da o gore navedenom obavesti Partnera mesec dana unapred pismenim putem.

Opština i Korisnik se obavezuju da će nivo prava i obaveza svih organizacija u statusu Partnera biti jednak, odnosno da će se prema svima odnositi na isti način.

PROTOKOL O POSLOVNO-TEHNIČKOJ SARADNJI

STRANE POTPISNICE PROTOKOLA:

1. **Gradska opština Novi Beograd**, sa sedištem u Beogradu, Bulevar Mihaila Pupina 167, u svojstvu nosioca prava korišćenja prostora, koju zastupa mr Miloš Petrović, zamenik predsednika opštine (u daljem tekstu: Opština)
2. **Udruženje „Kontekst“** sa sedištem u Beogradu, Đorđa Lobačeva 7, 11080 Zemun, MB: 17697323, ŠD: 9499; PIB: 105131058, račun broj 160-280154-22 kod Intesa banke a.d. Beograd, koje zastupa Predsednica upravnog odbora, Vida Knežević u svojstvu Korisnika prostora (u daljem tekstu: Partner)
3. **Novobeogradska kulturna mreža**, sa sedištem u Beogradu, Jurija Gagarina 221, koju zastupa Ana Vrbaneć, direktor, u svojstvu faktičkog korisnika prostora (u daljem tekstu: Korisnik)

PREDMET PROTOKOLA:

Ustupanje Velike sale Mesne zajednice Studentski grad Partnerskom udruženju za obavljanje kulturne delatnosti

Član 1.

Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je gradska opština Novi Beograd nosilac prava korišćenja prostora Mesne zajednice Studentski grad na adresi Narodnih heroja br. 30, Novi Beograd i da kao takva ima potpuno pravo raspolaganja i upravljanja ovom nepokretnosti. Strane potpisnice Protokola saglasno konstatuju da je Novobeogradska kulturna mreža faktički korisnik navedenog prostora.

Član 2.

Opština i Korisnik prostora zajedno ustupaju Partneru na korišćenje na šest meseci u periodu septembar 2011. godine – februar 2012. godine Veliku salu Mesne zajednice (u daljem tekstu Prostor) površine 87 kvadratnih metara i to svakim danom u nedelji, sem ponedeljkom, sredom i petkom nakon 18 časova. Strane potpisnice saglasne su u tome da najkasnije petnaest dana pred kraj navedenog vremenskog perioda razmotre mogućnost produžetka i revizije Protokola.

PRAVA I OBAVEZE OPŠTINE I KORISNIKA

Član 3.

Korisnik ustupa Prostor za realizaciju programa Partneru **bez naknade** za njegovo korišćenje. Korisnik snosi troškove tekućeg održavanja Prostora.

Član 4.

Korisnik ima pravo da Prostor ustupi za realizaciju programa i drugim udruženjima ili organizacijama, a uz prethodno pribavljenu saglasnost Opštine i Partnera. Korisnik ima obavezu da o gore navedenom obavesti Partnera mesec dana unapred pismenim putem. Opština i Korisnik se obavezuju da će nivo prava i obaveza svih organizacija u statusu Partnera biti jednak, odnosno da će se prema svima odnositi na isti način.

STUDIJA SLUČAJA: ULIČNA GALERIJA

Projekat Ulične galerije predlaže rekonstrukciju javnog prostora, napuštenog i devastiranog uličnog prolaza u centru Beograda, kako bi se u njemu odvijala kulturna i umetnička produkcija.

Saradnjom gradskih, opštinskih vlasti i udruženja građana uspostavljen je jedan model za ustupanje zapuštenih javnih prostora za kulturnu produkciju. Udruženje Mikro Art ukazalo je na problem zapuštenog prostora i njegov neiskorišćen potencijal, koji je potom pokrenuo međuinstitucionalnu saradnju rezultirajući ustupanjem prostora.

Ulična galerija je jedinstven projekat i po svom fizičkom karateru iskorišćenja javnog prostora za

održivu galerijsku postavku, i po suštinskom, odnosno po programu koji predlaže. Program će se sastojati od angažovane umetnosti koja se bavi pitanjima od ključnog značaja za društvo. Smatramo da je zbog svog inovativnog i jedinstvenog principa izmeštanja umetnosti u javni prostor, Ulična galerija pravi način da se tradicionalno ignorisana i zapostavljena pitanja prikažu javnosti.

Ovaj projekat urađen je u saradnji sa Kancelarijom za mlade Beograda, opštinom Stari grad, Agencijom za poslovni prostor Grada Beograda i uz posredovanje Građanskih inicijativa u pregovorima i učestvovanje u celom procesu.

UGOVOR O MEĐUSOBNIM PRAVIMA I OBAVEZAMA POVODOM ORGANIZACIJE PROGRAMA ULIČNA GALERIJA

ZAKLJUČEN U BEOGRADU, IZMEĐU:

1. GRADSKE OPŠTINE STARI GRAD U BEOGRADU, sa sedištem u Beogradu, ulica Makedonska 22, MB 07027125, PIB 102689765, koju zastupa Načelnik opštinske uprave Dejan Kovačević, u svojstvu davaoca ovlašćenja
2. MIKROART, sa sedištem u Beogradu, ulica Nušićeva 8, MB 28041071, PIB107010969, koga zastupa Izvršni direktor Radomir Lazović, u svojstvu partnera Programa

PREDMET UGOVORA:

Davanje ovlašćenja za sprovođenje Programa ulična galerija

ČLAN 1.

Ugovorne strane saglasno konstatuju:

- da je, rešenjem Gradonačelnika grada Beograda, broj: 361-2288/11-G od 09. juna 2011. godine, dat Gradskoj opštini Stari grad u Beogradu na korišćenje, bez naknade na neodređeno vreme, prostor na zidu zadnje strane poslovnih objekata lokala u poslovnom centru „Bezistan“ u Beogradu, ulica Terazije 27 u Beogradu, koji poslovni prostor se nalazi u fondu poslovnog prostora, čiji je korisnik državne svojine grad Beograd;
- da je stavom dva dispozitiva rešenja Gradonačelnika određeno da se dato pravo ne može kao vrsta svojinskog, odnosno stvarnog prava upisati u javnoj knjizi u katastru nepokretnosti u kojoj se vode podaci o svojinskim pravima na nepokretnosti;
- - da je zaključkom Veća gradske opštine Stari grad u Beogradu, I-02, broj: 020-3-/11 od 01. septembra 2011. godine dato ovlašćenje „MikroArt“-u, sa sedištem u Beogradu, ulica Nušićeva 8, MB 28041071 da o svom trošku, bez prava refundiranja troškova, pokrene, organizuje i održava Program ulične galerije, na otvorenom prostoru - zidu zadnje strane poslovnih objekata-lokala, u poslovnom centru „Bezistan“, u Beogradu u ulici Terazije 27, na određeno vreme, na period od tri godine, od dana zaključenja ugovora o međusobnim pravima i obavezama;
- - da je Program ulična galerija nekomercijalnog karaktera u cilju upoznavanja javnosti sa umetničkim izrazom mladih, kroz omogućavanje mladima da izvode kulturno izdavačku aktivnost;
- - da se prostor iz stava 1. dispozitiva zaključka ne može da se koristi za oglašavanje pravnih i fizičkih lica;
- - da dato ovlašćenje za Program ulična galerija ne uključuje pravo na sprovođenje postupka javne nabavke dobara i usluga za potrebe realizacije Programa, koji će po potrebi sprovoditi Opština, a u skladu sa odredbama Zakona o javnim nabavkama;
- - da će Umetnički nadzor nad Programom ulična galerija vršiće UK „Parobrod“, sa sedištem u Beogradu, ulica Gospodar Jevremova 33;
- - da će Organizator programa obaveštavati UK „Parobrod o aktivnostima na

Obrađivač: Odeljenje za opštu upravu,
imovinsko-pravne i stambene poslove
Predlađač: Načelnik uprave gradske opštine
Prethodno mišljenje: /
Donosi: Veće gradske opštine

PREDLOG ZAKLJUČKA KOJIM SE OVLAŠĆUJE MIKROART DA POKRENE PROGRAM ULIČNA GALERIJA

Veće Gradske opštine Stari grad, na sednici održanoj dana 01.09.2011. godine, na osnovu člana 77. Statuta Gradske opštine Stari grad („Službeni list grada Beograda“, broj 3/11 – prečišćen tekst), rešavajući po predlogu MikroArt-a, donosi

ZAKLJUČAK

DAJE SE OVLAŠĆENJE „MikroArt“-u, sa sedištem u Beogradu, ulica Nušićeva 8, MB 28041071 da o svom trošku, bez prava refundiranja troškova, pokrene, organizuje i održava Program ulična galerija, na otvorenom prostoru - zidu zadnje strane poslovnih objekata-lokala, u Poslovnom centru “Bezistan”, u Beogradu u ulici Terazije 27, na određeno vreme, na period od tri godine, od dana zaključenja ugovora o međusobnim pravima i obavezama sa Opštinom.

Program ulična galerija je nekomercijalnog karaktera, čiji je cilj da upozna javnosti sa umetničkim izrazom mladih i omogući mladima da izvedu kulturno izdavačku aktivnost.

Prostor izstava i dispozitiv zaključen ne može se koristiti radi oglašavanja pravnih i fizičkih lica.

DATO OVLAŠĆENJE za Program ulična galerija ne uključuje pravo na sprovođenje postupka javne nabavke dobara i usluga za potrebe realizacije Programa i održavanja prostora. Postupak javne nabavke, po potrebi, sprovoditi će Opština, a u skladu sa odredbama Zakona o javnim nabavkama.

Umetnički nadzor nad Programom ulična galerija vrši UK „Parobrod“, sa sedištem u Beogradu, ulica Gospodar Jevremova 33 u Beogradu. Partner programa će obaveštavati UK „Parobrod“ o aktivnostima na realizaciji Programa ulična galerija.

Između Gradske opštine Stari grad u Beogradu, sa jedne strane i partnera Programa ulična galerija, „MikroArt“, sa druge strane, biće zaključen ugovor o međusobnim pravima i obavezama, koji će u ime Opštine potpisati, načelnik uprave gradske opštine, Dejan Kovačević. Ugovor je sastavni deo ovog zaključka.

OBAVEZUJE SE organizator Programa, da u okviru odobrenog roka na svakih 6 meseci dostavlja izveštaj o svom radu Veću gradske opštine, radi davanja odobrenja Veća na isti.

Ana Pajvančić-Cizelj

ZNAČAJ I FUNKCIJE URBANIH JAVNIH PROSTORA

Prostor se, kao u javnom tako i u nekim od teorijskih diskursa često poima kao prazan fizički prostor koji oblikuju stručnjaci (urbanisti i arhitekta) za potrebe apstraktnih korisnika. Prema ovakvim shvatanjima, prostor je „kontejner“ u okviru kog se odvijaju određene društvene delatnosti i koji, sa tim delatnostima nije povezan. Urbani sociolozi, sa druge strane prostor vide kao društvenu kategoriju. Prvobitni napori bili su usmeravani ka povezivanju prostora sa ljudskim delatnostima gde se prostor posmatrao kao zavisna, a društvene delatnosti kao nezavisna varijabla. Tako nastaje tzv. *prostorni determinizam*, shvatanje po kom je kvalitet ljudskih aktivnosti određen fizičkim strukturama u koje su situirane. Iako je ovo shvatanje podleglo reviziji, ni danas se ne može osporiti činjenica da prostor u kom boravimo utiče na nas kao osobe kao i na kvalitet života koji imamo. Ovakvo zapažanje postaje očigledno ako za primer uzmemo uslove stanovanja (kao privatni prostor), uslove poslovnih aktivnosti (kao radni prostor) ili uslove provođenja slobodnog vremena i društvenog angažmana (kao javni prostor). Na tragu ovih ideja u okviru različitih disciplina (umetnost, urbanizam, arhitektura i sl.) nastaju brojni praktični pokušaji da se uz pomoć intervencija u prostoru (npr. postavljanje osvetljenja, dekoracija i zelenila, obogaćivanje prostora umetničkim i sportskim sadržajima i sl.) uspostave kvalitetniji društveni odnosi i poboljša kvalitet života.

Postavlja se, naime, pitanje: da li je prostor „dat“ ili „zadat“. Da li je on nešto što zatičemo u svom okruženju i što nastaje nezavisno od ljudskih aktivnosti ili je pak društveno proizveden. Da bi se istakao društveni i kulturni sadržaj prostora, ovaj

pojam se nekada zamenjuje pojmom *mesta*. Mesto postaje mesto kada mu ljudi pripišu određena značenja. Mesta su, osim izgrađena od strane ljudi, i „interpretirana, ispričana, percipirana, osećana, shvaćena i zamišljena“ (Soja, 1996). Značenje mesta je zato fluidno – različito u odnosu na kulturne, istorijske, individualne i druge specifičnosti ljudi (Gieryn, 2000). „Mesta su tvorevina ljudske prakse i institucija, iako ona pomažu nastanak tih praksi i institucija“ (Giddens, 1984). Ljudi su, dakle, ti koji kreiraju prostor, ali i podležu povratnim uticajima koji dolaze iz tog prostora.

Na oblikovanje prostora, međutim, ne utiču samo ljudi kao pojedinci sa svojim kulturnim osobenostima. Prostor je fundamentalno oblikovan širim društvenim procesima, društvenim ustanovama i institucijama. U ovakvoj perspektivi javni prostori grada se posmatraju uglavnom u odnosu na dominantni oblik kapitalizma, globalizaciju i (u slučaju našeg društva) tranziciju. Ovu problematiku među prvim otvara Anri Lefevr tvrdeći da je svaki *prostor društveno proizveden, društveno preoblikovan i proizvodi društvene posledice* (Lefevr, 1980). Ovaj autor pokazuje da je u savremenim uslovima javni prostor postao, ništa drugo do „roba“ koja je u funkciji uvećanja profita i reprodukcije postojećih klasnih odnosa u društvu. Kapitalizam, stvarajući apstraktne prostore kao što su šoping molovi, stvara i homogenizaciju (apstraktni prostori kao što su šoping molovi ili aerodromi identični su u gradovima potpuno različitih kultura) i hijerarhizaciju (ekskluzivni prostori potrošnje otvoreni su samo za one najimućnije). Razlike koje pravi lokalna kultura i različitosti prirodnih predela su potisnute, a ap-

straktni prostor je podeljen na privatno vlasništvo, tržište i radnu snagu. *Instrumentalizacija prostora* i njegovo svođenje na profit, usko je povezano i sa komercijalizacijom slobodnog vremena. Svođenje slobodnog vremena na potrošnju i pojedinca na potrošača ima svoj prostorni odraz u zaposedanju javnih prostora i izgradnji profitabilnih igraonica, kockarnica, kafića i sl. Industrija slobodnog vremena kontinuirano stvara nove proizvode i usluge, a potom uverava potrošače da treba da ih koriste. Ljubinko Pušić primećuje proces uzurpacije javnih gradskih prostora u periodu tranzicije. „Svako ko je nameran da negde na javnom prostoru nešto uradi, što mu je potrebno zbog biznisa, to će i uraditi“ (Pušić, 2009: 198). Ovakvo podilaženje profitu u periodu tranzicije, dovodi do grubog narušavanja bilansa između *javnog i privatnog interesa*, koji se kroz istoriju pokazao kao ključni mehanizam održivog razvoja gradova. To znači da gradovi moraju da obezbede ravnomernu zastupljenost privatnih interesa ekonomskih aktera i javnih interesa građana u okviru izrade urbanističkih planova i rešenja. Osim funkcije uvećanja profita, javni prostori postaju i efikasno sredstvo društvene i političke kontrole. Takvu kontrolu možemo „čitati“ kroz savremeni trend postavljanja kamera za nadzor u okviru javnih prostora, ali i kroz istorijske primere urbanističkih rešenja usmerenih na kontrolu potencijalno revolucionarnih masa¹. Očito je da je, i u političkom smislu, „sigurnije“ i u ekonomskom smislu, „isplativije“ imati pasivne i kontrolisane građane koji svoje slobodno vreme troše u okviru zatvorenih i otuđenih komercijalnih prostora.

U savremenim raspravama o javnim prostorima pokreću se i pitanja njihove posećenosti, stepena otvorenosti/zatvorenosti prema određenim društvenim grupama, sigurnosti u okviru njih, vrste urbanističkog planiranja i sl. Posećenost javnih prostora obično se analizira sa aspekta uspešnosti njihovog urbanističkog pozicioniranja i dizajna, a otvorenost sa aspekta socijalne segregacije i društvenog isključivanja određenih grupa

1 Kao slikovit primer navodimo veliku rekonstrukciju Pariza pod vođstvom Barona Osmana (1853-1870). Poznato je da su tom prilikom uske i krivudave ulice zamenjene širokim bulevarima što je imalo (latentnu) funkciju lakšeg nadgledanja i kontrolisanja potencijalnih revolucionarnih aktivnosti.

iz javnog života putem uspostavljanja prostorne distance. Kritike javnih prostora koje su usmerene na urbanizam obično se odnose na funkcionalni i progresivistički pristup urbanom planiranju koji rezultira u raspodeli „prosečne“ količine zelenila po osobi i formiranju bezličnih i uniformnih javnih prostora između blokova zgrada. Analizirajući značaj i funkcije otvorenih javnih prostora u Novom Sadu, Ljubinko Pušić navodi da u tom gradu „trgovi, skverovi i parkovi nisu uspeali da se izbore za one vrste socijalnih prostora grada koji grade sliku gradske autentičnosti“ (Pušić, 2009: 35). Razlog tome leži u „progresivističkom urbanizmu gde su normativistički kriterijumi nadvladali funkcionalne, ekološke i estetske“ (Pušić, 2009: 40). Seta Lou smatra da se u savremenom društvu glavne pretnje javnim prostorima sastoje u isključivanju određenih društvenih grupa iz javnog života i smanjivanju kulturnog diverziteta. Nekada je to isključivanje rezultat namernog programa „isključivanja nepoželjnih“, a nekada nusprodukt privatizacije, komercijalizacije i određenog tipa urbanog planiranja. Autorka navodi da su ovi procesi izuzetno štetni za održavanje i razvoj demokratskih praksi jer one zavise od javnih prostora koji su aktivni javni okvir međuklasnih i međukulturnih kontakata. (Low, 2005). Mišel Basan javni prostor posmatra kao jedan od preduslova društvene kohezije i smatra da: „tri pretnje pritiskaju javni prostor: sve veći broj privatnih automobila, razvoj telekomunikacija i akti nasilja. Prva preti pešaku kao urbanom akteru, druga privatizuje društveni život, treća stvara klimu nesigurnosti štetne po ambijent javnih prostora, koja zauzvrat dovodi do njegove privatizacije (Basan, M, 2001: 6).

Javni prostori imaju potencijal za ostvarivanje mnoštva pozitivnih društvenih funkcija. Oni mogu da „kompenzuju“ pojedine nedostatke života u velikim gradovima. S obzirom da je „činjenica da se od sudbine savremene urbane civilizacije ne može pobeći“ (Pušić, 1997:5), naponi urbane sociologije najpre su usmereni na pronalaženje načina da se postojeću uslovi života u gradu humanizuju, te da grad postane „grad po meri čoveka“ (Supek, 1987), ili u terminima savremene urbane sociologije, „održivi grad“ (Pušić, 2001). Javni prostori grada bi, u tom kontekstu, mogli biti *morfološki okviri socijalne integracije pojedinca u društvenu zajednicu*, i važna determinanta njenog očuvanja i unapređi-

vanja. Pretpostavka je da ovi prostori imaju i važnu funkciju simboličke identifikacije koje pojedinci razvijaju u odnosu na njih, i tim putem osnažuju svoje simboličke veze sa samim gradom.

Iako su ranija istraživanja usmerena na funkcije javnih prostora ukazala na smanjenje (ili gubitak) njihovog značaja („javni prostori kao mesto prolaza“), ili čak na „smrt“ javnih prostora usled globalizacije ekonomskih procesa, širenja komercijalnih prostora i „divlje“ urbanizacije oni su i dalje značajan „izvor“ *socijalne kohezije i socijalnog kapitala* kao i mesta na kojima se „testira“ stepen *društvene otvorenosti i tolerancije*. Koncept socijalnog kapitala u sociologiju uvodi Robert Putnam i definiše ga kao „one osobine društvenih organizacija kao što su mreže, norme i poverenje, koje olakšavaju koordinaciju i saradnju zarad zajedničke koristi“ (Putnam, 1995). Socijalni kapital se očituje u organizacijama civilnog društva, ali i neformalnim oblicima udruživanja i povezivanja ljudi oko zajedničkih interesa. Socijalni kapital je pogon koji članove društva usmerava ka aktivnom učešću u izgradnji demokratije. Udruživanje ljudi i socijalni kapital koji iz njega proističe predstavljaju dakle osnov izgradnje participativne demokratske političke kulture, ali, po nekim autorima, i determinantu ekonomskog razvoja društva (Fukuyama, 1997). Jedan od ključnih faktora koji omogućuju stvaranje i očuvanje socijalnog kapitala je prostor. Prostor predstavlja suštinsku pretpostavku uspostavljanja interakcije, ali i do određene mere, utiče na njeno oblikovanje. Način na koji je određeni prostor definisan utiče na intenzitet, kvalitet i trajanje interakcije među ljudima. U tržišnim centrima, koji u poslednje vreme postaju jedno od osnovnih obeležja gradova, ponašanje i interakcije su najpre definisani osnovnom namenom ovih prostora – potrošnjom. Eventualne interakcije svode se na površno formalno komuniciranje i privremenog su karaktera. Osim toga ovakvi prostori su zatvoreni za mnoge marginalizovane grupe, jer kao „ulaznicu“ pretpostavljaju određeni materijalni standard za zahtevanu potrošnju. Zbog toga se kaže da trend otvaranja i provođenja slobodnog vremena u šoping molovima vodi ka otuđenju. Ljubinko Pušić, pojavu tržišnih centara vidi kao „kulminaciju potrošačke prirode čoveka“ i „jednu od najvećih prekretnica u gradskoj organizaciji prostora“ (Pušić, 2009: 198). Javni prostori kao što

su trgovi i parkovi su, sa druge strane, otvoreni za svakog. Obično ne usmeravaju direktno ni na kakvu aktivnost već samo pružaju mogućnost za njih. U okviru grada (a posebno u okviru „novih naselja“) javni prostori mogu da budu neka od retkih mesta susreta, upoznavanja, pronalaženja zajedničkih interesa i trajnog umrežavanja ljudi.

Kroz čitavu istoriju javni prostori grada imali su i važnu funkciju *praktikovanja demokratskih praksi građana* i javnog izražavanja slaganja ili neslaganja sa određenim pojavama u društvu. Poznato je da su se revolucije, postavljanja i svrgavanja vladara, štrajkovi i parade uvek odigravale na gradskim trgovima i to upravo zato što su to mesta gde društvena aktivnost može da postane vidljiva i da izazove određenu željenu reakciju. U savremenim okolnostima javni prostori grada postaju i važan medijum *potvrde identiteta* različitih društvenih grupa, a time i indikator slobode i tolerancije. Različitost kao fundamentalna karakteristika modernih urbanih društava testira se na javnim gradskim prostorima.

Bivajući više nego zainteresovan za društvenu promenu Anri Lefevr je predlagao da se razmišlja o zauzimanju/stvaranju prostora koji bi bio slobodan od diktata profita i usmeren na ostvarenje navedenih pozitivnih društvenih funkcija. Pojedinci i organizovane društvene grupe mogu da uzimaju aktivno učešće u izgradnji javnih prostora. Interesne grupe sa ekonomskim profitom kao ciljem ulaganja u gradski prostor, često se susreću sa organizovanim otporom građana koji su više motivisani nematerijalnom vrednošću mesta, koji se protive nekontrolisanom rastu zbog njegovih štetnih posledica po način života u kraju ili životnu sredinu. Borba između onih koji proizvode prostor u funkciji profita i onih koji ga konzumiraju u svakodnevnom životu odigrava se nasuprot globalne borbe između mesta za sredstva rasta (investicije, zaposlednja, spektakle, političke institucije, kulturna bogatstva, turiste i sl.). Sve to odražava borbu različitih aktera (i učestvovanje različitih „sila“) za konstrukciju urbanog prostora (Gieryn, 2010).

Na tragu ideja Anrija Lefevra, Manuel Kastels problematiku javnih prostora razmatra u kontekstu globalizacije. Pitanje građanske i političke kontrole nad apsktaktivnim globalnim sistemima i „obuzdavanja“ globalizacije problematizovali su mnogi autori

(npr. Gidens, 1998; Bek, 2001), a Kastels šansu za to vidi u „prostorima mesta“. Prostor i mesta su protivteža globalizaciji, oni znače lokalizaciju. Logika identiteta lociranih u mestima, odupire se instrumentalnoj logici prostora tokova i globalizaciji. „Što je više društvena organizacija utemeljena u bespovесnim tokovima, nadmašujući logiku bilo kod posebnog mesta, to logika globalne moći više izbegava društveno-političku kontrolu istorijsko specifičnih nacionalnih i lokalnih društava“ (Castells, 2000). Ovim Kastelsovim zapažanjem sasvim se adekvatno mogu objasniti sve češći urbani sukobi u kojima se građani protive pretvaranju javnih gradskih prostora u profitabilne privatne prostore, obično u vlasništvu multinacionalnih kompanija.

Umesto zaključka vratimo se idejama Anrija Lefevra. Lefevr je koncipirao i zagovarao ideju o „**pravu na grad**“ koje podrazumeva pravo svakog građanina na „gradske resurse“ i pravo na učešće u životu gradske zajednice. I pored toga, jedno od osnovnih pitanja koje je sebi (bezuspešno) postavljao, bilo je kako to da su građani u okviru svog svakodnevnog života pasivni pred gradskim problemima.

Ana Pajvančić-Cizelj rođena je 1980. godine u Novom Sadu. Radi kao asistentkinja na Odseku za sociologiju, Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Na istom Odseku je diplomirala na temu „Demokratizacija gradskih institucija – učešće građana u donošenju odluka“ i odbranila master rad na temu „Društveni razvoj na putu održivosti: rodna perspektiva“. U okviru akademskog rada, bavi se urbanom sociologijom, sociologijom okruženja i sociologijom roda. U koautorstvu je objavila knjigu „Kapaciteti političkih stranaka za ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ (2010). U okviru šireg društvenog angažmana posebno je aktivna u oblasti ravnopravnosti polova i uključivanja građana u donošenje odluka na lokalnom nivou pri čemu najviše sarađuje sa pokrajinskim Zavodom za ravnopravnost polova i Građanskim inicijativama iz Beograda. Članica je Vojvođanske sociološke asocijacije i Hrvatskog društva sociologa.

Boris Kosturanov

OTVORENO O JAVNIM PROSTORIMA- ČIJI SU JAVNI PROSTORI?

*Gde prestaje usamljenost, počinje trg; a gde počinje trg,
počinje i buka velikih glumaca i zujanje otrovnih muva.*

Fridrih Niče, *Tako je govorio Zaratustra*,
Novosti, Beograd, 2005.

Odavno je rečeno da je mera svake civilizacije grad, a mera kvaliteta grada su njegovi javni prostori. Javni prostori povećavaju kvalitet života u gradu, povezuju ljude, ideje, prošlost i budućnost mesta, tradiciju i modernost sredine i omogućuju istinski i neposredni utisak o gradu, predstavljaju scenu u kojoj se događa drama života, čine suživot njegovih stanovnika podnošljivim. Otuda javni prostori (ulica, trg) ali i zatvoreni javni prostori (tržni centri, šoping molovi) postaju nove gradske scene ili još bolje arene gradskog života u kojima se kreiraju nove vrednosti ili kulturni obrasci, ili se ponekad, mada ređe, ponavljaju do iscrpljivanja stari obrasci kulture i življenja.

Danas se postavlja osnovno pitanje da li u našim gradovima postoji tradicionalni pojam gradskog prostora i u kojoj meri? Potrebno je definisati šta se podrazumeva pod gradskim prostorom ili javnim prostorom, i koji značaj ima danas u sklopu grada. Pojam *prostor* je u ovom kontekstu žestoko diskutovan pojam. Njime su se bavili različiti teoretičari iz oblasti antropologije, psihologije, arhitekture, sociologije grada.

Norveški arhitekta i teoretičar arhitekture Kristijan Norberg Šulc, izvršio je diferencijaciju sintetičkog prostora nekog primitivnog čoveka na pet koncepata prostora savremenog čoveka: na *pragmatički* prostor fizičkog delovanja (prostor koji čoveka integriše sa njegovom organskom okolinom), na *perceptualni* prostor neposredne orijentacije (prostor koji je bitan za identitet čoveka kao

ličnosti), na *egzistencijalni* prostor koji predstavlja čovekovu stabilnu predstavu njegove okoline (kojim se čovek uključuje u određenu socijalnu i kulturnu totalnost). Ovaj niz po njemu predstavlja progresiju apstrakcija, počinjući od pragmatičkog prostora, kao najnižeg stupnja, pa sve do logičkog prostora, koji se nalazi na vrhu skale i koji predstavlja oruđe da se opišu svi prethodni prostori saglasno sa rastućem sadržajem *informacije*. Ne treba zaboraviti ni pojam estetskog prostora koji su proučavali teoretičari arhitekture i filozofi, ali ni *izražajni* prostor, čijim ekspresivnim osobinama su se bavili arhitekti i planeri, pa sve do pojma *arhitektonski* prostor kao konkretizacije čovekovog egzistencijalnog prostora. Martin Hajdeger, nemački filozof, prvi je govorio da je egzistencija prostorna i da čoveka ne možemo odvojiti od prostora, jer ni prostor ni čovek ne postoje odvojeno jedno od drugog. Stoga on zaključuje da prostori stižu svoje postojanje od mesta, a ne od *prostora*. Po njemu, čovekov odnos prema mestima i mesta prema prostoru sadržani su u *boravljenju*. Boravljenje ili stanovanje je bitno svojstvo egzistencije po njegovom mišljenju jer se posebni kvaliteti prostora izražavaju kroz subjekte koji ga doživljavaju i stanuju u njemu. Konceptija arhitektonskog prostora ima u arhitektonskoj teoriji samo ograničen značaj kojim se opisuju njegova trodimenzionalnost. Međutim kada se uvede koncept egzistencijalnog prostora, površni pristup problemu se prevazilazi, a prostor u izgrađenoj sredini ponovo

dobija onaj značaj koji mu u arhitektonskoj teoriji i pripada.

Francuski antropolog Mark Ože zastupa tezu da nadmoderno doba priozvodi preobilje prostora, usled čega je i njegovo tumačenje postalo teže. Konkretno, ovo preobilje prostora ima za posledicu umnožavanja onoga što Mark Ože naziva *nemestima* odnosno prostora koji nisu antropološki, koji se ne mogu poistovetiti s prostorno i vremenski lokalizovanom kulturom. Autor pojam nemesto definiše kao prostor koji za razliku od mesta ne može da se identifikuje ni kao identitetsko, ni kao relaciono, ni kao istorijsko. Nemesto je posledica postindustrijskog i umreženog informacijskog društva. Za njega važe ista načela kao za mesto, a to je da ono nikad ne postoji u čistom obliku jer se u njemu mesta preustrojavaju i odnosi preoblikuju. Mesto i nemesto su fleksibilni antipodi: mesto se nikada ne briše, a nemesto nikada to nije u potpunosti.

Nemesto označava dve komplementarne ali različite stvarnosti koje se u određenoj meri preklapaju, ali se nikako ne poistovećuju. Sa jedne strane to su prostori stvoreni radi zadovoljenja određenih potreba (transporta, tranzita, trgovine i zabave), a s druge strane odnos ljudi prema tim prostorima. Za razliku od antropoloških mesta koja stvaraju organsku socijalnu mrežu, prostor nemesta ne stvara ni lični identitet ni međusobne odnose, već generiše *ugovornu usamljenost* i sličnost. On ne stvara istoriju, u njemu vlada imperativ aktuelnosti i sadašnjeg trenutka. Prema Marku Ožeu, mesto je zbir tri komponente; ljudi koji su na neki način povezani borave tamo i komuniciraju; karakter mesta; i potencijalno sećanje na mesto. Ako mestu nedostaje jedna ili više komponenti on ga naziva nemestom, na kojem dominira karakter tranzita.

Prema Norbergu Šulcu mesto je uvek ograničeno, njega stvara čovek i to tako da odgovara njegovim posebnim ciljevima. Mesta karakterišu posebne aktivnosti koje se u njima odvijaju, ili društvena zbivanja i uzajamni odnosi ljudi. Akcije su u stvari osmišljene tek kada su povezane sa određenim mestom, a svoj karakter dobijaju od tog mesta. Umnožavanje mesta ali i nemesta, koje čine naš egzistencijalni prostor po njemu dovodi do konačnog oslobađanja od vezanosti za mesto uopšte. Egzistencijalni prostor, po njemu, u velikoj meri ima javni karakter, i okuplja članove jednog društva na

zajedničkim javnim mestima u kojima pojedinac nalazi svoje individualno mesto.

Strukturu egzistencijalnog prostora čine sistem različitih nivoa, različiti shemati razvijeni na pojedinim nivoima kao i njihovo uzajamno međusobno delovanje. Ovi nivoi mogu se ticati geografije (geografski nivo), pejzaža (pejzažni nivo – čovekov uzajamni odnos sa prirodnom okolinom), ali i urbani nivo koji svoje odrednice dobija iz socijalnih uzajamnih dejstava koji i jesu srž grada i gradskog života.

Tokom svog razvoja, pojedinac otkriva jednu uobličenu celinu u kojoj odrasta, živi i deli sa drugima, a koja u velikoj meri doprinosi njegovom osećanju identiteta. U stvari svaka građena sredina predstavlja životnu bazu pojedinca u odnosu na okolni nepoznati svet. Stoga je primarni kvalitet urbane sredine: određeno mesto sa svojim identitetom.

Odnos čoveka tj. korisnika i javnog prostora je dvosmeran proces, u kome egzistencijalni prostor ima svoj realni odraz u arhitektonskom prostoru kao konkretnog rezultata tog stvarnog međusobnog odnosa. Međutim, izomorfni odnos između egzistencijalnog i arhitektonskog prostora u praksi se ne ostvaruje u potpunosti, jer se svaki pojedinac suočava sa već postojećim arhitektonskim prostorom kao odrazom predstave o egzistencijalnom prostoru prethodnih generacija. Stoga je potrebno da pojedinac uloži napor da shvati i prihvati njegovu strukturu, a u slučaju kad se želi stvoriti arhitektonski prostor koji konkretizuje egzistencijalni prostor sadašnjice, onda rezultat ne nailazi uvek na odobravanje i dopadanje ostalih. Iz ovoga sledi da ako se želi postići izvestan doprinos egzistencijalnom prostoru ostalih ljudi, arhitektonski prostor mora imati javni karakter.

Čovekov identitet određuje celovitost egzistencijalnog prostora, pa samim tim i arhitektonski prostor kao njegova konkretizacija mora imati svoj jasno određen identitet. Ako toga nema, onda će i čovekova predstava ili slika njegove okoline biti nejasna, a njegov lični identitet ugrožen.

Art-itektura vs marketing i javni prostor

Pre nego što će postati mesto na kome će se čovek stalno naseliti, grad je bio sastajalište ljudi, koje je proisteklo iz njihove sklonosti ka društvenom životu, trgovini, komunikaciji odnosno razmeni

informacija, koja je u suštini oblikovala i njegovu morfološku dimenziju tokom čitave istorije postanka i razvoja gradova. Luis Mamford, teoretičar arhitekture i urbanizma, takođe je govorio o gradu *kao posudi za skladištenje i prenošenje poruka*.

Savremena civilizacija svedena je na ogoljenu razmenu informacija, što navodi da se i diskurs o gradu, a samim tim i njegovim javnim prostorima kao njegove paradigme, svodi na razmatranja grada *kao prostora proizvodnje informacija*.

Do devetnaestog veka različite delatnosti počev od religije, umetnosti, zabave do rada i trgovine bile su podjednako zastupljene u evropskom gradu, iako je već od šesnaestog veka jačala tendencija koncentracije na privredne delatnosti. Međutim, gradovi danas sve više dobijaju trgovačku ulogu, i oni sve više služe kao podloga za ekonomsku propagandu i reklamu.

Svedoci smo da u javnom prostoru dolazi do širenja poruka od strane reklamne industrije kao forme propagande. Sa druge strane, svaki vid ulične ili javne umetnosti od strane politički angažovanih umetnika je protivzakonit, dakle od strane vlasti neprihvatljiv i nepoželjan. Celokupni legitimitet marketinga u javnom prostoru, leži u činjenici da je za proizvodnju reklame i njeno oglašavanje u javnom prostoru uložen novac, i da se proizvodi profit, dok je ulična umetnost besplatna u svakom smislu reči, i samim tim za osudu. Marketinške agencije monopolizuju javne prostore grada uz svesrdnu pomoć vlasti, dok se sa druge strane građanima i korisnicima tih prostora onemogućava izražavanje mišljenja na javnom mestu, i ne dozvoljava da imaju slobodu da se bore protiv poruka, čiji je cilj manipulisanje ljudima, da ih kritikuju i zamene sopstvenim.

S druge strane postoji problem nedostatka javnog prostora u svim novim delovima grada podignutim u duhu Atinske povelje, koji se zapravo, kao na primeru Novog Beograda nikada u potpunosti nisu ni razvili, i umesto koga niču hipermarketi, šoping molovi i poslovni centri.

Brojne studije pokazuju da šoping molovi ubijaju život javnih prostora u gradu, ubrzavaju tempo života, koncentrišu zadovoljavanje različitih potreba na jednu tačku i time osiromašuju život različitih gradskih četvrti. Danas smo upravo svedoci kako se brojni sadržaji iz centra grada, prazne i nestaju uporedo sa otvaranjem novih tržišnih centara (šo-

ping molova) ostavljajući brojne izloge prodavnica prazne, što nije slučaj samo u našim gradovima, već je to opšta pojava. Šoping mol je pre svega nemešto, kao što je taj pojam definisao Mark Ože. Izvesno je da u urbanom šoping centru nema istorijske reverberancije ni tragova prethodnih generacija, teksture. Šoping mol je do krajnosti kontrolisani javni prostor, putem sistema video kamera, u kojem su isključene anarhija, konflikt i građanska neposlušnost koje po mišljenju sociologa Ričarda Seneta predstavljaju energetske gorivo koje podstiče imaginaciju i razvoj urbane kulture. Socijalna energija, kreativnost, individualni gestovi pojedinca i kolektivna memorija oduvek su karakterisali javne prostore kao arene društvenih događaja. U šoping molu vlada isključivo imperativ aktuelnosti i sadašnjeg trenutka, kao i plasmana informacija isključivo iz domena marketinga kojima se potrošači bombarduju jednosmerno.

Javni prostori u gradu često trpe nedostatak identiteta i društvenog života, koji iz različitih razloga polako izčezavaju iz njih. Ono što je za javne prostore najgore, jeste proces privatizacije i agresivnog prisvajanja kad se oni ograđuju i prestaju da budu svima dostupni. Ovaj proces koji već uveliko traje u mnogim gradovima na zapadu, posledica je odsustva interesa države kao i finansijskih sredstava za održavanje i planiranje javnih prostora u gradu, pa ih prepušta privatnim investitorima. Tendencija okupiranja javnih prostora od privatnih korisnika, izolacija, izgradnja zagrađenih naselja pretvaraju grad u nedruštveni prostor koji nije njegova izvorna odlika.

Pa ipak, ne bi trebalo prevideti činjenicu, o kojoj je govorio arhitekta Miodrag Mitrašinić baveći se problematikom javnog prostora američkih gradova, da američko iskustvo pokazuje da se samo komercijalne urbane lokacije privatizuju, dok sa druge strane veći deo gradske teritorije ne samo da nikad neće biti privatizovan već grad neće imati dovoljno sredstava da ih održava. U savremenom globalizovanom svetu, pitanje je samo trenutka kada će ovi procesi zahvatiti i naše gradove, a samim tim i javne prostore. Iz svega prethodnog navedenog, sledi da je proces samoorganizacije građana sve izvesniji i potrebniji u narednim decenijama. U tom smislu umetnici delovanjem u javnom prostoru treba da pokrenu

energiju u stanovnicima, povrate osećaj pripadnosti jednom gradu, istaknu anomalije i daju smisao prostoru kroz umetničko delovanje pokretanjem osećanja vezanih za određeni javni prostor. U tom smislu umetnost u javnom prostoru, bilo kao pojedinačni akt, ili putem urbanog dizajna kao arhitektonske discipline od strane stručnjaka, mogu pomoći da se javni prostori osmisle kao mreža mnogobrojnih autonomno povezanih celina – urbanih ambijenata, koji će pokrenuti interakciju mase i pojedinca što i jeste glavni zadatak javnih prostora. U tom smislu, urbani dizajn bi mogao da bude efikasno rešenje za povezivanje fragmentiranog gradskog tkiva, i da se gradovi učine humanijim. Pošto se radi o kolektivnoj intervenciji, urbani dizajn kao disciplina ne može se shvatiti bez uključivanja i drugih disciplina kao što su urbana i politička ekonomija i socijalne teorije. Gradovi se menjaju, rastu i razvijaju, i urbani dizajn bi trebalo da doprinosi koherentnom razvoju strukture grada i da spreči ili otkloni greške u planiranju i izgradnji. Zadatak arhitekata i planera je da urbanim dizajnom javnog prostora doprinesu transformaciji *arhitektonskog prostora* koji je postao zastareo u smislu namene i oblikovanja, dostupnosti i atraktivnosti ili je usled porasta nivoa urbaniteta i povećanja nivoa buke i zagađenja došlo do nje-

govog funkcionalnog odumiranja. Preoblikovanjem fizičkog okvira, javni prostori postaju mesta okupljanja, druženja, rekreacije. Koncerti, festivali i različite aktivnosti organizovane od strane udruženja ili pojedinaca unose život u javne prostore, kao i razmenu ideja i interakcije među građanima koje u njima pobuđuju osećaj pripadnosti mestu i zajedništva, odnosno pretvaranja arhitektonskog prostora u egzistencijalni prostor.

Treba zapamtiti Rusoovu definiciju po kojoj kuće čine naselje, ali građani čine grad. Ova misao u današnjim uslovima još više dobija na značaju, znajući da se razvoj grada i demokratija nalaze u stimulatívnoj sprezi nezamislivoj bez samih građana kao nosilaca slobode i odgovornosti, od kojih se očekuje da imaju, iskazuju i stvaraju svoje mišljenje o izgrađenom prostoru i aktivno učestvuju u razvoju grada, utičući na njegov ukupni izgled.

Boris Kosturanov, rođen 1979. Arhitektonski fakultet završio u Beogradu. Živi i radi kao samostalni autor u Beogradu. Pored arhitekture bavi se grafičkim dizajnom i teorijom arhitekture. Učestvovao je na nekoliko domaćih i inostranih arhitektonsko – urbanističkih konkursa, kongresa i radionica. Od nedavno je i bloger.

Branko Mišović

JAVNI PROSTORI

Ukoliko pođemo od ideje francuskog sociologa Anrija Lefevra da je „grad otisak društva u prostoru“ i da se kroz urbani, arhitektonski pejisaž najbolje čitaju uticaji i unutardruštvena kretanja, onda odatle možemo sagledati i značaj javnih prostora, kao i položaj u kome se oni danas nalaze u Srbiji. U tom kontekstu nemoguće je čitavu situaciju javnih prostora posmatrati ukoliko se ne ukaže na istorijsko nasleđe i omasovljavanje javnih prostora, a što sve u današnjem društvu Srbije ima veoma kratku tradiciju.

Prvi ozbiljniji pokušaji u istoriji samostalnih jugoslovenskih naroda (to je bitno naglasiti jer je pre stvaranja Jugoslavije na ovim prostorima jedino Austro-Ugarska ostavila ozbiljnije tragove u prostornom planiranju) da se javni prostori afirmišu kao suštinski neprofitni aspekt društvenog života počinje sa socijalističkom republikom koja je u ove krajeve sistemski donosila ideje Moderne, odnosno Prosvetiteljstva, a to su pre svega emancipacija, vera u razum, progres, objektivnost. Sa ovim načelima se nastupilo u oblasti izrade prostornog planiranja gde je na scenu izašla ona arhitektonska orijentacija prepoznatljiva u radovima Le Korbizijea, Gropijusa, Van de Roeya, Rajta, a prepoznatljiva pod imenom „modernistička“ arhitektura, odnosno „progresizam“. To je prvi put da se prostor tretira kao širi krug, kao sfera kretanja individue koja nije svedena samo na samodovoljno bitisanje; industrijski grad je zahtevao i strukturalno preuređenje životnih navika čoveka, te je iz tog razloga sam grad morao biti prilagođen novonastalim potrebama čoveka. To su problemi koji više nisu mogli biti rešavani sitnim prepravkama, bilo je neophodno

oštro povlačiti linije i obezbediti jednu koherentnu urbanu formu adekvatnu suštinskim unutrašnjim principima datog društva, baš onako kako je u devetnaestovekovnom Parizu to uradio baron Osman. U tom smislu, Novi Beograd je oličenje tih revolucionarnih zbivanja u društvu sa svim svojim širokim bulevarima koji se seku pod pravim uglovima, sa svim svojim stambenim blokovima građenim po principima „vrtne gradova“ i sa svojim arhitektonskim simbolima: zgradom SIV-a, zgradom CK-a (čije se sedište prvobitno nalazilo u današnjoj zgradi Doma Omladine), kao i sa zgradom Muzeja savremene umetnosti.¹

Tadašnja državna ideologija je prepoznala, odnosno njeno suštinsko obeležje je u sebi već podrazumevalo, želju za stvaranjem novog čoveka, emancipovanog kosmopolite sa osećajem pripadnosti jednoj urbanoj sredini. To je značilo ubrzanu industrijalizaciju i masovni egzodus iz ruralnih u (novonastale) urbane sredine, pri čemu se bilo kakvo romantičarenje doživljavalo kao reakcionarnost (odatle i veoma loš status seljaka u komunizmu koji su se doživljavali kao kočničari revolucije, a takav stav je imao pogubne posledice za samo selo). Ipak, može se reći da je tadašnja državna politika orijentisana na urbano planiranje u sebi sadržala klicu onoga što se danas čita kao civilni sektor, nešto

¹ Veoma je zanimljivo viđenje čitave političke ili, još dublje, ideološke priče rasta (Novog) Beograda i njegovog značaja u delima Borislava Pekića, koji je ukazivao na animozitet jednog sloja prema vojvođanskoj, odnosno „austroугarskoj“ strani jugoslovenske prestonice. Ovo se naročito aktualizovalo posle '90-tih godina, kada je Stari Beograd bio stožer srpskog nacionalnog bića.

što podrazumeva građansku participaciju, odnosno stvar od javnog značaja – u ovom slučaju to su javni prostori. Ideologija komunizma je imala svoje „obožavanje boga“, koje je doduše bilo sekularno i oličeno u harizmi vođe, međutim sama ideja u praksi nije bila u tolikoj meri rigidna, jer u protivnom ne bi postizala rezultate na međunarodnoj sceni iz oblasti sporta i umetnosti. Dakle, jedno institucionalno regulisano omladinsko organizovanje imalo je svoj cilj, a to je da prosvetljuje i pomaže mladim ljudima u cilju samoostvarenja i participacije u širem javnom životu. Poenta je bila ljudima ponuditi nezvaničnu i neformalnu specijalizaciju i rekreaciju. Sa raspadom tog sistema nestaju i institucije koje su bile nadležne za ove probleme, a sa uplivom neoliberalne ideologije nešto što ne donosi profit sasvim sigurno ne može biti jedan od prioriteta državnih institucija. Iz tog razloga važno je aktuelizovati probleme koji se tiču omladinskog aktivizma, i uopšte, građanskog aktivizma, jer je to jedina mogućnost za obuzdavanje državnog i korporativnog kapitalizma.

Koliko god fraza o „potrošačkom društvu“ zvučala otrcano, ona se može uzeti kao fenomen u širem društvenom okviru koji može poslužiti za lociranje suštinskog problema u kome se jedno tranziciono društvo nalazi. Nedostatak onih institucija koje bi imale funkciju da podrže stvaralaštvo i inovativnost bitno je uticao na promene u najvećem delu civilnog sektora, tek se poslednjih godina počinju javljati samostalni kulturni centri i kancelarije za mlade kao nepofitne organizacije. Činjenica da je nacionalizam bio (a i danas igra značajnu ulogu na polju ideologija savremenog društva) promovisan i potpomognut od zvaničnih institucija koje menjaju svoju suštinu sa svakom novom smenom vlasti, dolazilo je i do erozije i sve veće devastacije potencijalnog korektivnog elementa oličenog u civilnom društvu. Sigurno da ni socijalistički model nije bez grešaka, daleko od toga. Očigledno je da su ondašnje državne institucije radile na omladinskom aktivizmu sa voluntarističkim pobudama, pri tom se ne obazirući na mogućnosti neideološkog aktivizma i uopšte uređenja društva, jer da je tako zaista i rađeno, sasvim sigurno ne bi bilo današnje ružinosti i zaostalosti. U tome i jeste poenta civilnog društva i građanske participacije, kroz aktivno učešće u borbi za javna dobra stvara se slojevito kulturno-istorijsko nasleđe koje kasnije ne može biti tek tako

uzurpirano samovoljom političke ili ekonomske elite. Zato je evoluciono-materijalistički pristup društvenog razvoja i proučavanja tog razvoja daleko plodniji od onog koji se bazira na sistemskoj i ekstraideološkoj tendenciji da se menja svest ljudi. Treba sagledati realnu situaciju i realne potrebe, a zatim iz toga izvoditi korake za zadovoljavanje tih potreba.

Kada je reč o samim javnim prostorima treba imati na umu da je vreme državnog nadzora i „brige“ za omladinski razvoj prošlo i da savremena država pre svega predstavlja neoliberalnu ideologiju, a koja sadrži jednu, u osnovi, konzervativnu socijalnu politiku sa minimumom izdataka za one društvene sektore koji ne donose direktan profit. To se, između ostalog, primećuje i na primeru javnih prostora koji su u periodu posle demokratskih promena uzurpirani bez javnih rasprava i davani u zakup, ili prodavani, bez ikakvog obzira na eventualna oštećenja koja bi se mogla pričiniti. Ta situacija se desila sa brojnim javnim površinama, platoima, zelenim površinama, prostorima namenjenim za izgradnju trgova, a takođe i brojnim zgradama koje mogu biti spomenici od umetničke vrednosti. Verovatno je najprepoznatljiviji primer uzurpacije javnog prostora u Beogradu izgradnja tržnog centra „Ušće“ koji je uništio jedan deo šireg urbanog modernističkog kompleksa i planiranja uopšte. Komercijalizacija je sveprisutna i ona, svakako, treba da postoji, ali je problem što se to radi neplanski, bez tendera i javne rasprave; površine i objekti od nesumnjive arhitektonske i javne vrednosti bivaju zloupotrebjeni od strane gradske i republičke vlasti, a u cilju linije slabijeg otpora krupnim kapitalistima, odnosno, tajkunima. Dovoljno je uzeti primer gradskog parking servisa koji raspolaže monopolom na preuređenje gradskih površina, pa tako površine namenjene za izgradnju trgova, kojih u Srbiji ionako ima malo, sem u onim vojvođanskim gradovima gde je austrougarsko prostorno planiranje ostavilo traga, postaju površine za parkiranje motornih vozila. To je još jedan primer koji ukazuje na nepostojanje građanskosti i, uopšte, osećaja za prostorno uređenje, a samim tim i društveno ustrojstvo. Dozvole koje se dodeljuju trgovcima kako bi mogli da vozilima snabdevaju svoje trgovine u strogim pešačkim zonama bivaju zloupotrebjene, što znači da parking servisi imaju pravo da slobodno naplaćuju dozvole za kre-

tanje kroz pešačke zone i onim građanima koji nemaju ulogu dobavljača robe u ove zone. To sve više podseća da se grad i prostor više ne posmatraju kao prilagođeni meri čoveka, već meri automobila, s tim što se to radi na prilično skandalozan način tamo gde je trenutna struktura grada koji živi u 21. veku prerasla njegovu formu iz 19. veka, ili u najboljem slučaju početka 20. veka.

Situacija je u Beogradu posebno zanimljiva, s obzirom da taj grad nema aktivno prostorno planiranje (sem pomenutog Novog Beograda koji je, sasvim sigurno, jedina beogradska opština, a verovatno i u čitavoj državi, koja sa sigurnošću može da bude metropola u malom). Najnoviji problem koji se odnosi na prestonicu jeste ukopavanje Narodnog muzeja koji se nalazi u zgradi koja, uzgred, uopšte nije namenjena muzejskim postavkama. To je problem Beograda generalno koji nema ni adekvatan trg, jer se centralni Trg Republike pre može doživeti kao saobraćajnica; druga stvar je problem koji se tiče Hrama Sv. Save koji nema apsolutno nikakvu umetničku vrednost, a plato oko njega je sasvim neodgovarajući ako se posmatra u odnosu na monumentalnost hrama. Pre nekoliko godina postojao je problem i sa zelenim površinama, medijski je najbolje ispraćen slučaj Petog parka gde su građani iz kvarta protestima, institucionalnim i uličnim, uspeali da spreče uzurpaciju javnog prostora. Sudbina Gradića Pejton je i dalje neizvesna, mesto je prilično oronulo, a moglo bi se iskoristiti kao tačka okupljanja mladih jer se sitno preduzetništvo pokazalo kao slabo u odnosu na velike kompanije. Svojevrsna „briselizacija“ urbanog prostora (termin je nastao šezdesetih godina 20. veka kada je u Briselu došlo do masovne modernističke restrukturacije centra grada koja je delovala nezgrapno) ovde kao da je oduvek prisutna, a njen pandan u politici mogao bi se povezati sa onim što savremeni teoretičari, u makro sociologiji, nazivaju „balkanizacijom“, a to je da svaka nova garnitura koja se pojavi na političko-ekonomskoj sceni vodi jednu ekskluzivističku politiku i zahteva korenite promene koje podrazumevaju totalni raskid sa svim idejama i tvorevinama njenih prethodnika. Nedostatak osećaja za kontinuitet i neprepoznavanje onih kulturnih tvorevina koje društvo povezuju sa modernim svetskim društvima, sveprisutna je činjenica koja prožima, u svojoj generičkoj suštini, provincijske države. To nije

samo kritika na račun današnje državne nomenklature, već uopštena kritika onih koji su zahtevali skokovite mentalne promene. Pa ipak, dostignuća pojedinih sistema ne mogu se relativizovati tako da su svi podjednako značajni za progres, odnosno regres, jer u tom slučaju nemamo pravo ni da se žalimo na postojeće stanje. Iz tog razloga, definisati ciljeve znači i, donekle, odrediti metode kojima će se postizati ti ciljevi, a ako su ciljevi emancipacija, participacija i stvari od javnog značaja, onda je prevladajuća reporna tačka država koja je nastala kao rezultat (narodne i) socijalne revolucije. To ne znači dogmatizam i romantizovanje socijalizma, već tendenciju da se neke ideje tog vremena pokušaju integrisati u savremeno društvo. To je svakako briga za čoveka i njegovo samoostvarenje, promovisati aktivnog člana društva koji više neće biti samo konzument masovne kulture, već i akter u njenom oblikovanju. Današnja slika koja predstavlja slobodno vreme svodi se na konzumerizam, a najveći deo najbolje organizovanih omladinskih aktivnosti su ispolitizovane sfere javnog delovanja, tj. to su stranački omladinci koji predstavljaju interese svojih centrala.

I zato su veoma potrebne organizacije koje će se kretati linijom većeg otpora u cilju približavanja ideje o važnosti javnih prostora koji stoje na raspolaganju civilnom sektoru, jer se jedino na taj način borbom na lokalnom nivou mogu postići ciljevi koji će služiti konkretnim potrebama određene populacije. Možda najbolji primer jeste beogradski umetnički festival „Mixer“ koji se poslednjih godina svakog maja meseca održava u silosima „Žitomlina“ na obali Dunava, a takođe je svoje mesto u underground kulturi našao i kulturni centar „Grad“. Novi Sad ima slične i zanimljive koncepte omladinskih centara, pre svega to je Crna kuća i, skoro otvoreni, kulturni centar „Fabrika“. Ono što je zajedničko ovim centrima jeste da su to bili napušteni i ružnirani objekti (kao što je npr. zgrada „BIGZ-a“) koje bi sasvim sigurno zadesila sudbina rušenja, iako neki od njih predstavljaju, iz arhitektonske tačke gledišta, vredna umetnička dela. Briga za industrijsku baštinu ili industrijsku arheologiju može izvanredno da posluži nekim organizacijama, pogotovo što ovi objekti raspolazu velikom površinom koja je građena (u određenom smislu u stilu beton brutalizma) u jednostavnom stilu, to su prostori koji su bili ru-

kovođeni idejom „manje je više“ i „forma sledi funkciju“. Ne treba zaboraviti da su pobornici i osnivači ideja koje su reprezentovane preko pomenutih načela, bili prvi koji su počeli da se bave industrijskim dizajnom i da su u najvećoj meri doprineli približavanju racionalizma i avangarde u svakodnevni život. Danas u ovim centrima delaju najviše umetnici koji pokušavaju da uhvate korak sa savremenim svetским tendencijama u oblasti muzike, slikarstva, književnosti, filma, pozorišta. Tribine koje se organizuju na ovakvim mestima izgleda da predstavljaju oazu kritičkog mišljenja i iznošenja zahteva za onim za čime supkulturna scena najviše vapi. Zvanične institucije su toliko tromе i toliko zatvorene da na izložbe, tribine i promocije knjiga koje se u njima organizuju dolaze još samo ljudi koji su ostali u jednom ideološkom vakuumu. Verovatno najbolji primer značaja alternativnih kulturnih centara predstavlja kulturni centar „Rex“ koji organizuje omladinska takmičenja u poeziji i prozi – „Pesničenje“ (ideja o organizovanju govorenja nezvanične poezije potiče iz Čikaga gde ju je promovisao građevinski radnik Mark Smit). Mogućnost da se čuje i vidi nešto što neće biti opterećeno kanonima svakako deluje subverzivno, u najekstremnijem slučaju anarhično. To ne znači da se te ideje pošto-poto moraju primeniti u zvaničnim institucijama ili da svi moraju živeti po principima „buntovne omladine“, to je pre korektiv na koji bi društvo trebalo da bude ponosno, a država da ga uzima kao nezvaničnog kulturnog i socijal-

nog savetnika. Dati mogućnost iskazivanja nekome kome nije na prvom mestu profit, dati mogućnost izvođenja performansa i hepeninga, poenta je institucija javnog dobra, odnosno javnih prostora. Tzv. „urbani istraživači“ (među kojima su prvi bili Dadaisti koji su ukazivali na napuštene objekte gde su mogli da ispoljavaju svoju antiugetnost), organizovanje flash mob aktivnosti (koje simbolizuju potrebu za masovnom bezazlenom subverzijom okupljanjem i performansima na trgovima i ulicama), skvotiranje (koje se radi iz nužde ili iz ubeđenja), street art, najreprezentativnije su pojave koje ukazuju na značaj javnog prostora. Nekomercijalizovani kafei koji rade kao profilisani klubovi idealna su mesta za iznošenje svežih ideja u cilju aktivnog učešća i donošenja odluka u institucionalnoj sferi.

Napraviti kulturni front koji će samostalno izlaziti pred državne institucije sa jednostavnim zahtevom na koji svi imamo pravo, a to je da se slobodno udružujemo i da slobodno govorimo i pišemo. Krupni kapital sam po sebi ne može biti glavni krivac za zloupotrebe javnog prostora, krupna politika koja odlučuje ide ruku pod ruku sa njim i zato pritisak treba da bude usmeren pre svega na nju.

Branko Mišović, diplomirani - master sociolog, Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet u Novom Sadu. Oblasti interesovanja: sociologija grada, sociologija društvenih promena, istorijska sociologija.

Ognjen Kojanić

KOME PRIPADAJU GRADOVI?

Nakon Parade ponosa u oktobru 2010. godine vrlo brzo se pročulo za jednog policajca zahvaljujući rečenici: „Moj Beograd si došao da rušiš?“ Iako se slažem sa principom da gradove ne bi trebalo uništavati u demonstracijama to nije tema ovog teksta, već bih želeo da se bavim prvim delom njegove rečenice – kako nekim ljudima gradovi više pripadaju nego drugima.

Gradove lako identifikujemo sa velikim poslovnim zgradama i ljudima koji u njima rade, važnim kulturnim ustanovama i zvaničnom kulturom koja se u njima proizvodi ili stambenim zgradama i ljudima koji ih naseljavaju. Međutim, postoji i druga strana: imigranti, skvoteri, karton naselja.

(globalni) nomadi ili starosedeooci?

Pomenuta rečenica koju je čuvar reda i mira izgovorio implicirala je „starosedeoce“ Beograda nasuprot pridošlicama – među kojima je i nasilnik koji je rušio Beograd. Rekao bih da je to uobičajen način mišljenja o gradovima, prema kome „izvorni“ stanovnici bolje razumeju suštinu grada bolje od onih koji u njega dolaze „sa strane“ – bilo sa sela ili iz inostranstva. Takav stav implicira kultur-rasizam (a ponekad i pravi rasizam) eksploatišući esencijalističku ideju o kulturi gradova koju mogu razumeti samo oni u njemu rođeni i odrasli.

Nasuprot popularnom razumevanju migracija i migranata – koje može, ali ne mora, imati uticaja na njihove živote – zvanična politika regulisanja migracija sasvim sigurno ima efekta na njih. Ona je u najvećem broju slučajeva zapravo politika kriminalizacije te pojave. Propisi se donose sa ciljem

odvraćanja većine migranata – kao posledica u poslednjoj deceniji XX veka umrlo je gotovo 3000 ljudi u pokušaju da uđe u Evropu. U potrazi za poslovima, oni su prisiljeni da na ilegalne – što često podrazumeva nebezbedne – načine ulaze u željene zemlje, vrlo često kao meta trafikanata. Oni koji uspeju da dobiju potrebne dozvole u većini slučajeva ostaju prikovani za najmanje plaćene poslove koje lokalna populacija neće. Ako sa japija u odelima koji ulaze u solitere skrenemo pogled na piljare koji ulaze u svoje radnjice ili čistače koji se voze kamionima za skupljanje smeća, videćemo drugačija lica.

Debate o imigraciji u Evropi opterećene su nasleđem (neuspešne?) multikulturne politike. Velika Britanija, Nemačka ili Francuska kao zemlje sa ogromnim brojem imigranata svakodnevno se susreću sa problemima balansiranjem između multikulturalizma (davanja prava grupama) i liberalizma (davanja prava pojedincima). Rešenje svakako nije lako naći, ali mislim da treba biti skeptičan prema oba ova projekta: multikulturalizmu zato što suštinski proizvodi „kulture“ kao zatvorene nepromenljive grupacije ljudi, liberalizmu zato što je istorijski ograničen na poimanje individue (subjekta) svojstveno zapadnoevropskoj tradiciji.

sticaoci ili vlasnici?

Jedna od osnova liberalizma je i koncept privatnog vlasništva. Međutim, vlasnici ne praktikuju uvek svoja vlasnička prava što ostavlja prostor za skvoting (squatting) – nedozvoljeno zauzimanje i korišćenje tuđe imovine. Ako umesto nacionalnih teatar ili opera pokušamo da nađemo umetnost

na alternativnim lokacijama, možemo videti kreativnu energiju koja buja na najneočekivanijim mestima. Od ulične umetnosti (o kojoj je bilo reči u prethodnom broju Škripa) do umetničkih kolektiva koji skvotuju napuštene objekte za svoje potrebe.

Zanimljiv je slučaj Hamburga u kome je nekih 200 umetnika zauzelo zgrade boreći se protiv namere gradskih vlasti da džentrifikuju¹ jedan deo grada. Paradoksalno je da je namera gradskih vlasti bila upravo da džentrifikacijom u grad privuku „kreativnu klasu“ – projekat se zvao „Hamburg, grad talenta“. Za razliku od recimo Berlina u kome su vlasti rasterale poslednje (zvanične) skvotere 2009. godine, u Hamburgu je usvojena strategija dogovora sa skvoterima tako da su na kraju gradske vlasti otkupile zemlju od investitora koji je želeo da gradi u tom delu grada. Tako ovaj deo grada danas predstavlja jednu jako živahnu zajednicu umetnika i neumetnika koji stvaraju i prave ozbiljne planove o revitalizaciji tog dela grada.

stanovnici karton naselja ili graditelji konzumerističkih Meka?

Naravno, postoje i drugi, anonimniji, primeri skvotinga, kako uspešnog tako i bezuspešnog. Osnovna ideja skvotinga je zaposedanje i korišćenje prostora koji se inače ne koristi. Ono što ide na ruku dugogodišnjim skvoterima su pravne regulative, tačnije institucija održaja. Naime, ako državina – faktička vlast subjekta nad nečim što nije njegova svojina, a koja šteti vlasniku – traje određeni dug period, on svoj status može legalisati kao svojinu. Zato vlasnici pribegavaju izbacivanju onih koji žive na njihovom posedu. Ali čak i kad se to ne desi, jako je teško u praksi dokazati da državina traje potrebni vremenski period.

Formalno, jednim od oblika skvotinga može se smatrati i život u kartonskim naseljima (slamovima), s obzirom da oni koji u njima žive nemaju dozvolu za to. Međutim, postoje bitne razlike koje odvajaju one koji žive u stračarama od sekundarnih sirovina od onih koji mogu, poput stanovnika Ham-

burga, da zauzmu zgradu i ne daju gradskim vlastima da je sruše.

Prema jednoj proceni UN, do 2030. polovina svetske populacije će živeti u slamovima. I danas, ogromni procenat stanovništva nekih gradova živi u ovakvim naseljima, naročito u zemljama „trećeg sveta“. Kao krajnje nezaštićeni i siromašni, oni vrlo lako postaju meta gradskih vlasti i investitora koji žele da džentrifikuju delove grada u kojima te populacije naseljavaju. U Beogradu je primer naselja Belvil bio aktuelan za vreme Univerzijade 2009, ali i širom sveta se dešavaju slične stvari – npr. u Delhiju za Komonveltske igre 2010. godine.

U nekim slučajevima se dešava da pri iseljenju ljudi iz slamova dobiju obeštećenje u vidu neke druge lokacije, često na samoj periferiji grada što u praksi podrazumeva smanjene prilike za posao zbog dugog i skupog putovanja do centra grada gde su izvori zaposlenja za njih. Zbog svega toga su na nekim mestima nastali jako organizovani politički pokreti koji se bore za prava onih koji žive u slamovima. Dobar primer su crvenokošuljaši, Abalali basemdžondolo (Abahlali baseMjondolo, u prevodu: oni koji žive u stračarama) u Južnoafričkoj republici. AbM je najveća organizacija te vrste u Južnoj Africi, a suština njihovog zalaganja je zahtev da društvena vrednost urbanog zemljišta treba da bude važnija od komercijalne vrednosti. Na početku se zalaganje ovog pokreta baziralo na protivljenju rušenju karton naselja, ali ubrzo je borba za poboljšanje uslova života u ovim naseljima postala mnogo uopštenija. Oni ne učestvuju u političkom životu JAR – bilo kroz političke partije, bilo kroz NVO – i umesto toga pokušavaju da stvore „življeni komunizam“, kroz izgradnju direktne demokratije na mestima gde ljudi žive i rade.

promišljanje ili slogani?

Pripadnici AbM-a koriste slogan „pravo na grad“, kao i skvoteri iz Hamburga, ali i mnogi drugi koji se angažuju u borbi za aktivno učešće u oblikovanju gradova. Iako se danas jako često koristi u aktivističkim kontekstima, ovaj je pojam nastao u akademskom kontekstu. Naime, to je pojam francuskog teoretičara urbanosti Anrija Lefevra (Henry Lefebvre). Glavna Lefevrova ideja je da se prostor društveno proizvodi na složen način jer je zasnovan

¹ Džentrifikacija je proces renoviranja delova grada koji su u lošem stanju, a koji je praćen naseljavanjem srednje ili više klase i obično raseljavanjem siromašnijih stanovnika (osim u slučajevima kad su objekti koji se ruše već napušteni).

na vrednostima i društveno proizvedenim značenjima. Kao takav, prostor utiče na prostorne prakse i percepcije – oblikuje delanje i mišljenje. Upravo zato, društvena proizvodnja prostora služi reprodukciji društva, a posledično i kapitalizma. Njegov koncept razvija najpoznatiji geograf današnjice, Dejvid Harvi. On tvrdi da je usvajanje „prava na grad“ kao slogana, ali i političkog ideala važno jer se usredsređuje na pitanje ko upravlja vezom između urbanizacije i proizvodnje viška vrednosti i upotrebe. Prema njegovom mišljenju, pravo na grad je više od individualne slobode pristupa urbanim resursima – to je (kolektivno) pravo da se sami menjamo kroz transformisanje gradova. Neki teoretičari smatraju da je u ovakvoj upotrebi Lefevrov koncept trivijalizovan time što se, kako bi to za neke druge fenomene rekao Žižek, zalaže za kapitalizam sa ljudskim licem umesto autentičnog revolucionarnog naboja koji ovaj pojam ima kod Lefevra. Zato mislim da treba temeljno da promislimo ko ima pravo na gradove i – vodeći računa da ne romantizujemo pojave poput karton naselja kao nosioce novog

revolucionarnog naboja – da nađemo svoje mesto u borbi za to pravo.

Ognjen Kojanić

Rođen 22. maja 1990. Završio Osnovnu školu „Svetozar Marković“ u Lapovu i Prvu kragujevačku gimnaziju. Polaznik (2008-2009) i student saradnik (2011) seminara sociokulturne antropologije Istraživačke stanice Petnica. Student na Odeljenju za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, trenutno na razmeni na Univesity of Georgia u Sjedinjenim Američkim Državama. Zainteresovan za antropologiju (naročito oblasti ekonomske i urbane antropologije, i studije migracija), sociologiju, teoriju književnosti, filozofiju i politiku (naročito socijaldemokratiju i feministički pokret). Aktivističko iskustvo stekao kao član učeničke grupe Sopče Prve kragujevačke gimnazije, pokreta Moja inicijativa Inicijative mladih za ljudska prava i Omladinskog odbora za obrazovanje. Član redakcije časopisa Škrip.

Astrea Pejović, Jovana Papović

GRAĐANSKA SVEST I NESTAJANJE JAVNIH PROSTORA U BEOGRADU

Transformacija Beograda, tranzicione istočnoevropske prestonice, ne dešava se mnogo van klišea transformacija ostalih prestonica koje u regionu (a i šire) posrću pod teretom neoliberalnog diktata nad javnim prostorima. U duhu retorike ekonomičnosti i težnje ka novodefinisanju nacionalnog identiteta vođenog ostvarivanjem ideja neoliberalizma, sve-doci smo ubrzane i po mišljenju javnosti uglavnom netransparentne promene urbanističkog plana Beograda. Tako, uglavnom kroz medije, do građana dolaze vesti o aferama poput onih najvećih o izgradnji tržnog centra *Ušće*, problematike oko uknjiženja zemljišta privatizovane Luke Beograd, rašumljavanja Zvezdarske šume, seče platana u Bulevaru (Revolucije) Kralja Aleksandra, a sve u svrsi sticanja privatnog kapitala na evidentnu štetu javnih budžeta i teret građana. Sa druge strane, ono što građani kroz dnevne prakse iskušavaju, za šta im nisu potrebne medijske analize, je ugrožavanje javnog (i privatnog) prostora bujanjem letnjih bašta ugostiteljskih lokala i mogućnošću privatizacije javnog parking prostora.

Lukrativni aspekt, na žalost, nije jedini problem koji se tiče ubrzane promene topografije glavnog grada. U potrazi za nacionalnim identitetom u polju tranzicije gde se na relaciji označitelj-označeni stvaraju novi sistemi znakova, u glavnom gradu se vrše stihijske ideološke intervencije ogledane prevashodno u beskrajnoj promeni imena ulica u kojima Dušan Petrović Šane postaje Semjuel Beket, a Đuro Salaj Desanka Maksimović izazivajući bes kod taksista, poštara i stanara koji treba da se saživljavaju sa svojim preseljenjem poput onog prinudnog iz SFRJ u SRJ, zatim u SCG da bi najzad stigli u RS

ne promenivši ni jednom adresu osim iz Zmaj Jovine u Knjeginje Ljubice, pak ostavši u istom stanu opterećenom nekontrolisanom bukom lokala iz Strahinjića Bana koja nikako ne ostaje u prostornim okvirima ograđene letnje bašte. Koketiranje sa nacionalnim identitetom građani su najskorije posvedočili i šetnjom kroz novootvoreni Tašmajdanski park susrevši se sa spomenikom Gajdaru Alijevu, post-sovjetskom autoritarnom predsedniku i Miloradu Paviću, piscu srpskog *bestseler* Hazarski rečnik, koji je, kako ovom knjigom tako i svojim javnim delovanjem otvoreno agitovao za ideju *vele-srpstva* i politiku Slobodana Miloševića. Bežeći od komunizma teži se alternativnijoj „urbanijoj“ prošlosti, pa se tako platou ispred Doma Omladine, koji pre svega kao kulturna institucija kuburi sa identitetom, dodeljuje ime Plato Milana Mladenovića, još dublje reprodukujući zbunjenost i neinformisanost građana.

Ovakva posledica divlje neoliberalne tranzicije je uočljiva u celom regionu i ogleda se u veštačko kreiranim potrebama čije se zadovoljenje može ostvariti samo kroz korišćenje potencijala novonastalih hibridnih prostora koji se lažno predstavljaju kao ostvarena utopija javnog prostora. Ovaj trend obezbeđuje uslove razvoja tržišnog kapitalizma ugrožavajući dosadašnje pravo na korišćenje javnog prostora, što je u pojedinačnim akcijama u regionu pokrenulo građane na samoorganizaciju i individualnu borbu. Tako će na primer veoma dobro oragnizovana građanska inicijativa *Pravo na grad* u Zagrebu, uspeti da probudi kolektivnu svest po pitanju privatizacije i hibridizacije. Ova akcija je počela borbom protiv izgradnje šoping mola *Cvjetni* na

Cvjetnom trgu u središtu glavnog grada Hrvatske i prizvala je značajnu medijsku i građansku pažnju u borbi protiv izgradnje privatnog parkinga u Varšavskoj ulici.

Situacija je veoma slična i u Makedoniji, kada je reč o reakciji prema novom urbanističkom planu *Skoplje 2014* kome se građani suprotstavljaju na razne arti/aktivističke načine: Hor „Raspeani Skopjani“, angažovanim pesmama izrečenim u javnom prostoru, obnavlja prekinutu vezu između građana i njihovog grada, dok organizacija studenata arhitekture raznim performativnim intervencijama skreće pažnju građanima na urbanističko skrnavljenje centra grada.

Kada je reč o Srbiji, osim veoma značajne akcije *Borba za peti park* koja je jedna od retkih inicijativa koja je uspela da se izbori za prava građana, odnosno, očuvanje zelene površine koja je javno dobro, primeri aktivizma se uglavnom odvijaju na mikroplanu i pokreću samo građane koji su direktno povezani sa oduzimanjem i/ili ugrožavanjem javnog prostora. Borbe koje ističu da je javni prostor kolektivno dobro i koje bi pokrenule značajniju količinu građana su retke. Podsetimo se afere koja je propratila izgradnju megamarketa *Vero* u ulici Vojvode Stepe na Voždovcu. Usled veoma sumnjive transakcije, parcela je dospela u vlasništvo zadruge *Prostor* koja umesto da uredi zelene površine po dogovoru i obezbedi parking mesta za stanovnike tri solitera koja se nalaze na parceli, prodala je svoje dobro investitoru *Veropulosu*. Dok su građani, stanovnici tri solitera, koji su protestovali protiv izgradnje privatnog objekta na javnom prostoru obustavljali saobraćaj, građani, stanovnici okolnih zgrada, su se nadležnima bunili zbog ometanja javnog reda i mira. Borbe se retko pokreću ali i retko dobijaju, rešenja koja se iznuđuju su češće kompromisi koji prvenstveno štite prava investitora i vlasnika kapitala. Već pomenuta seča drvoreda platana je pokrenula bunu jedva dovoljnu da izazove nekoliko medijskih članaka, ali ne i da obustavi seču.

Usled odsustva svesti ali i neinformisanosti građana, netransparentni procesi privatizacije javnog prostora, kao i zakonski postupci koji ih prate se obelodanjuju tek kroz „podizanje medijske prašine“ i na taj način se pretvaraju u skandale koji su sami sebi svrha. Valja podsetiti još jednom na buj-

nu aferu koja je propratila građenje šoping centra *Ušće* na teritoriji koja je investitoru poklonjena od strane uprave grada, koja je, tek pošto je objekat nikao, izašla u javnost kroz emisiju *Insajder*.

Osnovno pitanje koje prati privatizaciju, politizaciju i ideologizaciju javnog prostora se dakle prvenstveno tiče odsustva obaveštenosti građana o njihovim građanskim pravima obezbeđenim ustavom, kao i svesti da je javno dobro obezbeđeno pojedinačnom akcijom građana kao individua. Zašto pored očiglednog nepoštovanja njihovih prava i poseda, građani Beograda pa i cele Srbije ostaju inertni?

Koncepti javnog dobra i javnog prostora su direktno vezani za društvene vrednosti koje je sa sobom donela liberalna demokratija: ravnopravnost, jednakost kao i bezbednost građana. U socijalističkoj Jugoslaviji javni prostor je bio definisan od strane jednog aktera: države, gde je javno dobro bilo izjednačeno sa javnom akcijom. Država kao jedan kompaktan, jednoglasni blok je bila i jedini protagonista javnog prostora. Kroz svoje institucije ona je upravljala politikama prostornog razvoja i bila jedini akter raspolaganja. Javni prostor se u tom duhu, dakle, poistovećuje sa objektima koji su u vlasništvu države i koji su građanima dostupni dok poštuju vladajuću ideologiju i ne dovode u pitanje politički aparat. U okviru takvog poretka, građanska prava su ograničena na javno dobro koje je zapravo državno dobro i u takvoj atmosferi se svako odstupanje od javnog, kakvo je propisano državnim ustrojem, moglo tumačiti kao ideološki nepodobno i bivalo sankcionisano.

Devedesetih godina dvadesetog veka, ulica, odnosno javni prostor, radikalno menja funkciju i po prvi put se ostvaruje kao prostor borbe za ljudska prava i javni govor građana. Jedino u ovom periodu su građani koristili ulicu za isticanje svojih ideja i zahteva naspram državne politike jer socijalizam i liberalna demokratija na isti način, iako različitim političko-ideološkim sredstvima, uklanjaju javni govor iz javnog prostora. Neoliberalni poredak koji je surovo zamenio socijalizam početkom dvadesetprvog veka je dodatno anulirao građansku svest, pružajući iluziju slobode kroz otvaranje hibridnih prostora u kojima je sloboda govora, kretanja i delanja građana zapravo veoma strogo nadgledana i ograničena.

Pored ovoga, razlog za nerazumevanje javnog prostora, kao polja koje u službi građana izlazi u susret njihovim potrebama, može se pronaći i u nekonzistentnoj savremenoj kulturnoj politici države i glavnog grada. U socijalističkom ustrojstvu kultura na politika uglavnom nije otvarala prostor niti ohrabivala *site-specific* kulturno delovanje. Međutim, sa promenom nacionalne politike, kulturna politika ostaje u visokom stepenu ostvarivanja svoje delatnosti kroz institucije (pozorišta, kulturni centri, galerije, muzeji) te se izlazak kulture na ulice svodi na izuzetak. Osim Beogradskog letnjeg festivala BELEF retke su inicijative upošljavanja javnih gradskih prostora kao poligona za kulturnu delatnost, ne računajući pri tome sve češće koncerte na beogradskoj tvrđavi Kalemegdan koji su prevashodno privatna praksa.

U ovakvoj kulturnoj politici grada, građanima se jasno šalje poruka da njihove potrebe za oplemenjivanjem svakodnevnice nemaju mnogo šta da traže u javnim prostorima. Težnja gradske (i državne) politike da se identitet javnog prostora abolira kao mesto javnog govora očitava se i u nacrtu novog Zakona o štrajku koji ukida mogućnost na protestovanje u javnim prostorima. Gradonačelnik Dragan Đilas je u emisiji *Utišak nedelje* 26. 06. 2011. godine izjavio da je blokiranje ulica ono protiv čega se on svim silama bori. Sa druge strane, gradska vlast nema problem sa zatvaranjem i onesposobljavanjem ulica pri organizovanju dočeka Novaka Đokovića posle osvajanja Grand Slem turnira Wimbledon. Predlogom novog zakona o štrajku očigledna je demonstracija moći gradske vlasti koja pokušava da izoluje građane od socijalne borbe sakrivajući na taj način vrtlog problema koji se okreće i sakuplja oko sve nezadovoljnijih radnika pod pretnjom eskalacije kakva se trenutno dešava

na ulicama Zagreba i Skoplja, dok „zamazuje“ oči spektaklima na gradskim trgovima povodom trijumfa sportista poričući sopstvenu politiku zaštite građana od blokiranja ulica.

Paralelno sa mirnim protestima radnika drugi vid protestovanja u Beogradu dešava se kroz vandalizam, nasilje i uništavanje javnog prostora i gradske imovine. Pitanje je da li se zabrane u predlogu novog Zakona o štrajku tiču isključivo mirnih protestanata koji utiču na grad obustavljajući saobraćaj, ili se može implicirati i na vandalsko ponašanje na koje ne može da utiče ni policija svojim represivnim sredstvima. Ili pak, državi i medijima upravo odgovaraju ovakvi događaji koji prouzrokuju uništavanja, zarad usađivanja straha u svest građana i odlaganje procesa osvešćivanja da javni gradski prostor pripada svima i može služiti za drugu vrstu sadržaja osim nasilne političke borbe.

Ovakva političko-medijska praksa obezbeđuje održavanje stanja nesvesti o mogućnosti korišćenja javnog prostora kao javnog dobra i pospešuje dalju reprodukciju kapitalizma ogledanu u privatizaciji i otimanju onoga što građanima pripada.

Astrea Pejović, rođena 1984. u Beogradu, završila je pozorišnu produkciju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Trenutno pohađa master iz teorije kulture i studije roda na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

Jovana Papović, rođena 1985. u Parizu, završila teatrologiju na Novoj Sorboni u Parizu i pozorišnu i radio režiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Trenutno pohađa master iz teorije kulture i studije roda na Fakultetu političkih nauka u Beogradu.

Marko Rakić

ULICA KAO PARATEATAR

Prošlo je gotovo 11 godina od velikih petooktobarskih promena, kada je Srbija iskoračila iz perioda Miloševića u jedno višestranačko društveno okruženje. Brzinska relokacija društvene moći stvorila je opšti metež u kojem su mnogi pomislili kako se dogodila prava pravcata revolucija. Sa druge strane, oni oprezniji su taj istorijski događaj ipak videli samo kao još jednu „promenu“. Opreznost je pravdana istorijskom činjenicom da veliki društveni sistemi ne nastaju iznenada, niti se društva menjaju preko noći. Uzmemo li u obzir da se danas, jedanaest godina posle, u samom vrhu Vlade Srbije nalaze najbliži Miloševićevi saradnici iz devedesetih, uviđamo koliko je i sam pojam „promene“ pomalo neadekvatan. To nas dovodi do zaključka da živimo u sistemu koji nije obavio suštinski raskid sa nasleđem prošlosti.

Tvrdnja jednog jugoslovenskog psihoterapeuta da „ljudi koje se žale, ponekad ne rade to da bi nešto promenili, nego da bi dobili priznanje“, otvara nam vrata problema. Psihoterapeutska praksa pokazuje da veliki broj klijenata dolazi sa problemom, ali ne i sa namerom da taj problem reši. Većina se zadovoljava samo time da olakša svoju dušu, da se izventilira, plati seansu i vrati se kući svojim problemima do sledećeg nagomilavanja. Iako je formalno-pravna restrukturacija bivših socijalističkih društava stvorila prostor za vaninstitucionalne aktivnosti, ipak je jedan bitan deo izostao, a to je oslobađanje kolektivne svesti od starih praksi i načina razmišljanja. Nemogućnost tranzicionog procesa da stvori intelektualnu klimu neophodnu za slobodno izjašnjavanje građana, dovela je do izumiranja kulture prigovora. Zato je na teritoriji

bivše Jugoslavije tiho beznađe ponovo postalo dominantna emocija.

Uprkos svemu, postoji jedna tačka u kojoj kod naših ljudi spontano proradi mehanizam preživljavanja, kada se trgne iz letargije, kada se probudimo sa nadom da je drugačiji i kvalitetniji život moguć. To su retki momenti u kojima ustajemo, skidamo svoja građanska prava sa prašnjavih polica i izlazimo na ulice. Međutim, postavlja se pitanje koliko mi tada zaista želimo promene? Prisetimo se za trenutak uspeha i propasti studentskih demonstracija iz '68, pa niza anti-ratnih i anti-režimskih protesta iz devedesetih, sve do petooktobarskih promena čiji neuspeh potvrđuju aktuelni pokazatelji korupcije i siromaštva. Svi ovi istorijski događaji bili su pokušaji da se kroz urbani spektakl i javnu manifestaciju gradskog nemira načini promena, demaskira režimska ideologija i spreči sunovrat u ratno razaranje. Zbog čega se onda nije stiglo do željene promene? Ne postoji konačan odgovor na ovo pitanje. Ipak, možemo rasvetliti ovaj problem ukoliko prihvatimo ideju javnog protesta kao jednog modaliteta urbanog teatra.

Uspeh i propast „studentskih protesta“ iz 1996. i 1997. ispisao je nove stranice u pozorišnoj umetnosti. Bila je to najmasovnija akcija građana devedesetih, usmerena protiv režimskih struktura koje su do tada zemlju uvele u izolaciju nezapamćenih srazmera. Oni koji su bili prisutni, sa zadovoljstvom se prisećaju Beograda koji je oživeo i postao pokretni praznik – šetajući parateatar u kojem je ulica postala produžetak pozorišta. **Grad se pretvorio u bučnu scenu praćenu inovativnom scenografijom. Na ulicama su bili svi. Dolazili su čak i roditelji**

sa decom, tvrdeći da deca uživaju u celokupnom hepeningu. Bio je to znak da je krvava revolucija ustupila mesto karnevalu, ironičnoj i grotesknoj slici preokretanja sveta. Mogla se videti sunderasta figura Miloševića u zatvorskoj uniformi, ili kao Pino-kija sa nosom od naduvanog kondoma. Manifestacija je bila praćena serijom umetničkih performansa - stjuardesa u gradskom autobusu koja služi pića zbunjenim građanima, „traženje“ rektora po zoološkom vrtu, dekoracija zgrade suda kondomima (simbol zaštite) itd. Čak je i režim osetio potrebu da doprinese performansu. Članovi vladajućih partija su u organizovanim akcijama prali deterdžentom prostore na kojima je održavan miting. Uklanjali su farbu i smeće, emitujući simboličnu poruku o snazi volje nad kolektivnim pamćenjem (brisanje) ali i licemernu tvrdnju da su oni konstruktivne, a ne rušilačke snage.

Ipak, jedna hrabra umetnička intervencija uzdigla je ovaj spektakl na nivo drame, u kojoj su se demonstranti suočili sa policijom držeći u rukama ogledala. Policajci su mogli da vide demonstrante ispred sebe, ali i svoj odraz. Videli su policiju i građane kao objektivne aktere u jednoj istorijskoj drami okruženoj urbanom scenografijom. Iznošenje ogledala na ulice objektiviziralo je spektakl i pokazalo da čak i smrtno ozbiljne stvari kao što je građanska pobuna mogu biti deo pozorišta koje se prostire van zdanja koja smo mu namenili – parateatar. Ovaj hodajući teatar odabrao je ključne urbane ambijente savremenog megapolisa i time je postao život, predstava koju zovemo „život“. Granica između iluzije i stvarnosti, nestala je bar na tren.

Studenti su svoju šetnju otpočinjali iza velikog transparenta na kojem je pisalo „Beograd je svet“, čime je na diskretan način parafraziran čuveni Šekspirov stih „Ceo svet je pozornica“. Erving Goffman, čuveni antropolog i utemeljitelj dramaturškog pristupa u društvenim naukama je 1959. rekao „Ceo svet nije pozornica, naravno, ali je teško odrediti trenutke kada to nije“. Goffmanova studija ljudskog ponašanja pokazala je koliko se u svakodnevnom životu oslanjamo na sposobnost da glumimo, igramo, učimo i menjamo uloge. Ova teorija je ohrabrila upotrebu pozorišne metafore radi tumačenja ljudskog ponašanja. Tu, svakako, počiva velika sloboda ali i opasnost, jer proširenjem ideje teatra izvan njegovog opšteprihvaćenog okvira umetničkog

čina, gubimo granicu koja razdvaja iluziju od stvarnosti. Drugim rečima, idejom parateatra prenosimo estetske kategorije na domen stvarnosti – a to je veoma opasno tle. Pojedini pozorišni teoretičari su čak prihvatili ideju da razlika između teatra i života ne postoji, odakle sledi da je pozorište samo konvencija, koja da bi bila prihvaćena kao pozorište mora da bude predstavljena kao pozorište.

Istraživači kao što su Erving Goffman, Victor Turner i Clifford Geertz, uneli su veliku dilemu u pozorište i društvene nauke, kada su počeli da interpretiraju ljudsko ponašanje kroz perspektivu drame. Njihovom zaslugom danas znamo da pojedini modaliteti našeg društvenog života postaju daleko jasniji ako se posmatraju kroz mehanizam „igranja uloga“, po unapred poznatim scenarijima. Upravo zbog toga su Miloševićevi državni mediji u svojoj ostrašćenosti slučajno izneli tačnu ocenu kada su, u nastojanju da diskredituju proteste, uporno navodili da se oni odigravaju „po uhodanom scenariju“.

Veliki broj teoretičara levice se slaže u oceni da su ulične demonstracije stvar prošlosti. Brutalan obračun sa državom posmatra se kao stara paradigma koja poslednjih 30 godina nije uspela da nanese ozbiljniju štetu liberalno-demokratskom društvenom uređenju. Simon Critchley opisuje ovu situaciju na sledeći način „Istoriju su uglavnom pisali ljudi sa oružjem i batinama. Zbog toga ne možemo očekivati da ih pobedimo sa podrugljivom satirom i perjem. Opet, istorija ultra-levičarskog aktivnog nihilizma jasno pokazuje da onog momenta kada u ruke uzmemo oružje i batine – gubimo bitku.“ Rizikujemo da postanemo predvidljiva sezonska pojava, nejasno definisani i nejasno usmereni građanski nemiri, na čiju bezopasnost država može da računa. Predstave sa unapred poznatim početkom i krajem.

Pomenuti studentski protesti 96/97, nažalost, nisu doveli do očekivanog prevrata. Miloševićev režim ne samo da se oporavio od građanskih nemira, nego je smogao snage da dve godine posle povede Srbiju u rat čije su posledice i dalje vidljive. Pobuna se zaustavila na pola puta, na jednom katarzičnom društvenom fenomenu. Bio je to način da se kolektivna svest oslobodi straha i nihilizma devedesetih, spektakl bez opipljivih političkih posledica. Građani koji su odgajani na vojnim paradama Jugoslovenske narodne armije, sada su dobili priliku da izliju sav akumulirani bes u čemu su pokazali visok stepen

parateatarske kulture. Najbitniji uticaj ogledao se u kratkoročnom buđenju svesti da je stvaranje sopstvene istorije moguće. To je bio eksperiment koji je pokazao da je parateatar stalni pratilac političke artikulacije masa, ali i da žed za spektaklom nije dovoljna ukoliko želimo da unesemo strukturalne promene u naše okruženje.

Marko Rakić je sociolog, autor i istraživač iz Novog Sada. U periodu od 2003. piše na temu sociologije klasične muzike, savremene ishrane, savremenog pojma novca, urbane kulture i sl. Sa organizacijom „Kulturanova“ iz Novog Sada, od 2005. radi na akcijama promovisanja važnosti javnih prostora za razvoj omladinske kulturne delatnosti u Srbiji.

Selena Savić

DIZAJN KONTROLISANIH PROSTORA

Ovaj tekst će pokušati da rasvetli prirodu kontrole u javnom prostoru i pokaže kako su određene prakse kontrole postale „meke“.

U najprostijem obliku, arhitektura se može posmatrati kao način kodiranja (javnog) prostora. Arhitektura određuje mogućnost cirkulisanja kroz prostor, ograničavajući nas zidovima i otvorima. Osnovni nivo kontrole u javnom prostoru je utvrđen rasporedom ovih elemenata. Strukture nadgledanja i nadzora pokazale su značajan nedostatak stručnosti u identifikaciji i prevenciji „virusnih“ aktivnosti. Bez obzira na ove nedostatke, pomenute strukture se i dalje usavršavaju u različitim sistemima biometričke identifikacije i istraživanjima o korisnosti nadziranja javnog prostora.

Demokratski dizajn reda

Arhitektura često pokušava da prevaziđe ograničenja koja su joj nametnuta političkim i ekonomskim interesima, jednostavno ih ignorišući. Proces dizajna javnog prostora je uvek lekcija o demokratiji i uključenju javnosti. Ovo može biti odlučeno na različitim nivoima.

„U participativnom modelu demokratije, kako moderna tako i stara demokratija zasnovana je na razgovoru licem u lice. Ubeđivanje i raspravljavanje zahteva neku vrstu ‘agore’ na kojoj bismo se sastajali.“¹

Ono što John Parkinson naziva „elitističkom demokratijom“ u eseju „Demokratija, Arhitektura i Javni Prostor (Democracy, Architecture and Public Space)“, posledica je činjenice da „demos“ jednostavno ne može da stane u današnju agoru.² Pored participativne i elitističke demokratije, Parkinson identifikuje i treću vrstu - pluralističku demokratiju koja ide korak dalje u uključivanju prostornih struktura, hijerarhije i transparentnosti u reprezentacije političkih struktura. Drugi oblici uključivanja mogu biti nuđenje fizičkog prostora građanima, u kome oni mogu da izraze simboličku dominaciju nad svojim predstavnicima, kao što je Foster uradio sa staklenom kupolom iznad Nemačkog Parlamenta.

Vlast danas koristi javni prostor istovremeno kao aparat za osluškivanje javnog mnjenja i kao „daljinski upravljač“ kojim uspostavlja red u elementima društva.

Nije teško nametnuti neka pravila ponašanja u javnom prostoru upotrebom sitnih dizajnerskih trikova - neudobnim ili hladnim klupama sprečiti dugo zadržavanje, udaljenim sedištima sprečiti okupljanja, prejakim osvetljenjem ili klizavim popločanjem uticati na što kraći boravak u prostoru... Koreni ove discipline dizajniranja kontrolisanih prostora (kontrolisanih u smislu organizacije prostora koja treba da omogući nadziranje) mogu se naći u planovima za reformaciju Pariza koje je izradio Haussmann 1860ih.³ Njegova glavna briga

2 ibid.

1 John Parkinson, "Democracy, Architecture and Public Space", University of York, postavljeno u januaru 2006, na <http://www.claimingpublicspace.net/modules.php?name=News&file=article&sid=77>

3 Juna 1852. Napoleon III je unajmio Georges-Eugene Haussmann-a da modernizuje Pariz, naročito njegovu infrastrukturu. On se posvetio poboljšanju bezbednosti na ulici, higijenskim uslovima, bolnicama i stambenim uslovi-

pri regulaciji saobraćajne infrastrukture bila je da omogućiti laku cirkulaciju bataljona i jedinica artiljerije. On je „očistio“ prostor ulice u toj meri da ga nije više bilo moguće „uprljati“ - zahvaljujući njegovim dimenzijama.

Bekstvo iz javnog prostora

„Deklaracija nezavisnosti Sajberspejsa (Declaration of the Independence of Cyberspace)“⁴ se može posmatrati kao tačka preokreta u percepciji „digitalne slobode“. John Perry Barlow se obraća vladama Industrijskog sveta (koji će se uskoro zvati Informatički) rečenicom „Niste dobrodošli među nama“, otvoreno pozivajući na nova sredstva za komunikaciju, koja kasnije postaju sredstva za kontrolu. Ovo je početna tačka za obaranje utopijskih ideja o slobodi u sajberspejsu i digitalizaciji kao strategiji za izbegavanje kontrole.

Nesavršenost kontrole u fizičkom prostoru postala je sve očiglednija sa razvojem tehnologija praćenja i prepoznavanja, i njihovom neuspehu u implementacijama. Predstavnici kompanija koje razvijaju softver za prepoznavanje lica su optimistični zato što imaju više od 80% (znači lažno optužuju „samo“ jednog u 500 putnika). U praksi, ovaj broj je i dalje preveliki da bi obezbedio smislene rezultate.

Brzi razvoj nematerijalnih struktura (sistem signala) ima sličan efekat na ponašanje ljudi u javnom prostoru kao fizičke zabrane i usmeravanje, gde je arhitektura fizički odredilac prostora. Ove strukture su „izgrađene“ od uglova kamera za nadzor koje pokrivaju delove prostora, od zvukova koji su usmereni na određene grupe građana, wireless mreže i drugu bežičnu tehnologiju...

Prepoznavanje lica: slučaj Tampa i Login International

Sistemi za prepoznavanje lica, sve češće su primenjivani u SAD, posle 11. septembra. U pozadini borbe protiv terorizma, video nadzor je instaliran na aerodromima, mestima masovnih (sportskih)

ma kao i prevencijom organizacije ustanaka i sprečavanju mogućnosti da se poremeti javni red.

4 John Perry Barlow, „A Declaration of the Independence of Cyberspace“, <http://homes.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>, 1996.

dešavanja, a bilo je čak i pokušaja da se upotrebljava prepoznavanje lica u borbi protiv lanaca dečije pornografije.⁵

Za sada prilično retka upotreba sistema za prepoznavanje lica na ulicama i u javnom prostoru, čini slučaj grada Tampe, Florida zanimljivim. Policija je instalirala na desetine kamera za prepoznavanje lica, koje su koristile aplikaciju Face-IT. Postavila je i osoblje da prati kamere i 29. juna 2001. počeli su sa skeniranjem lica građana koji su prolazili Ybor City krajem.⁶

Manje od mesec dana kasnije, sistem je stavljen van funkcije pošto nikada nije ispravno identifikovao nijedno lice u databazi osumnjičenih, i pošto je napravio mnoge lažne pozitivne nalaze, uključujući mešanje likova koji su ljudskom oku jednostavno prepoznatljivi kao slike muške ili ženske osobe.

Slabi rezultati su okončali i drugi pokušaj implementacije sistema prepoznavanju lica, na Bostonskom međunarodnom aerodromu „Logan“. Sa ovog aerodroma je poletela polovina terorista 11. septembra u avionima koji su udarili u Svetski trgovinski centar. Bostonski sistem 38 posto vremena nije uspeo da identifikuje poklapanja lica.

Samo za uši tinejdžera: zujanje „Mosquito-a“

Imajući na umu da čulo sluha slabi sa godinama, zujanje visoke frekvencije je u upotrebi kako bi sprečilo tinejdžere da se okupljaju u javnom prostoru, kao i privatnim prostorima dostupnim javnosti (tržni centri, čoškovi ulica, dvorišta...).

„Mosquito“ aparat je 2005. patentirao Howard Stapleton. Aparat konstantno emituje zujanje na frekvenciji od 17,4 KHz i može se instalirati bilo gde u spoljašnjem prostoru.⁷ Upotreba aparata podleže različitim regulacijama u zemljama EU i SAD, ali je njegova upotreba uglavnom dozvoljena, ili nije za-

5 John Schwarz, „New Side to Face-Recognition Technology: Identifying Victims“, The New York Times magazine, januar 2002, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9801E7DF1538F936A25752C0A9649C8B63&sec=&spon=&pagewanted=2>

6 Jay Stanley, Barry Steinhardt, „Drawing a blank: the failure of facial recognition technology in Tampa“, mart - april 2002. http://findarticles.com/p/articles/mi_m1374/is_2_62/ai_83794480/pg_2?tag=artBody;col1

7 http://www.moving_soundtech.com/

branjena (osim u Belgiji, nekim gradovima Francuske, Kentu). Aparat je u širokoj primeni u Engleskoj i Holandiji, uprkos pokušajima da se na nivou EU njegova upotreba proglasi narušavanjem ljudskih prava. Aparat se na zahtev grupa građana ili privatnu inicijativu instalira na mestima gde se skupljaju mladi. Na ovaj način, starija populacija ima mogućnost da uslovljava i kontroliše prisustvo pojedinaca u javnom prostoru, diskriminišući tinejdžere na osnovu njihovog opsega sluha.

U praksi, ovaj prag čujnosti nije univerzalno primenljiv, i zujanje nekada mogu da čuju i stariji. Istovremeno, „Mosquito“ zvuk je postao popularan ton za zvono telefona. Bilo da je to ideja tinejdžera koji su odlučili da iskoriste nečujni potencijal zujanja ili ideja dolazi od samih telefonskih kompanija, ovo zvono se može skinuti sa: <http://highring.com/> i reklamira se kao dobar način da se telefon drži upaljenim u učionici za vreme časa!

Pogled iz vazduha: prepoznavanje hoda

„Pazite se džihadisti, Veliki Satan će vas gledati iz svemira, i prepoznati po načinu na koji hodate.“⁸

Najnoviji razvoj Adrian Stoica sistema za prepoznavanje hoda koristi snimke slikane odzgo. U nedostatku mogućnosti da se nečije lice prati običnom kamerom za nadzor, senke daju dovoljno podataka o hodu da se izvuče pozitivna identifikacija. Jet Propulsion Laboratory inženjer Stoica je napisao kod koji prepoznaje ljudske pokrete u video snimcima iz vazduha i sa satelita, nudeći potencijal prepoznavanja u uslovima gde druge biometrijske karakteristike ne bi mogli da se uoče.

Ova ideja nastavlja gde je Darpin projekat „Potpuna informatička svesnost (Total Information Awareness)“⁹ stao. Oštro osuđivan zbog svog distopijskog karaktera i mogućnosti greške, jedan od trinaest delova ovog projekta bio je HumanID program - Identifikacija ljudi sa distance, čiji se fokus kretao od prepoznavanja lika, preko prepoznavanja

dužice oka do prepoznavanja posmatranih subjekata, prema načinu na koji hodaju.

„To je kao kada bi Tony Blair zatražio punu saradnju Ministarstva smešnog hoda.“¹⁰

Već 1990, Gilles Deleuze je rekao da „čovek više nije zatvoren, već čovek u dugovima“. Instrumenti kontrole su se menjali, fizička kontrola se pokazala nemoćna da ostvari (dovoljno) uticaja na prostor.

„Tranzicija avangardnih praksi iz domena umetnosti u digitalnu hipersferu nije ni u kom smislu slučajna, ona se javlja baš u trenutku kada se Internet pretvara u masovni medij, u trenutku kada je Internet očišćen od svoje radikalne prošlosti, pripitomljen, regulisan i profesionalizovan“¹¹

Arhitektura se značajno promenila.

„Na prvi pogled virtuelna geografija razmene informacija je zamenila lokalno kao indikator prostora i preuredila 'prirodni' tok vremena na površini zemlje.“¹²

Prisustvo ambijentalne inteligencije (Ambient Intelligence - AI) u urbanom okruženju otvara novo polje za dizajn kontrole. Zgrade postaju „osetljive“ na svetlost, toplotu, prisustvo ljudi (kretanje). I urbanizam se morao prilagoditi:

„...zgrade su oslobođene konvencionalne linearne tačke gledišta. One sve manje predstavljaju ikone nepokretnosti a sve više funkcionišu kao polja organizovane materijalizacije...“¹³

Fizička nasuprot digitalne kontrole

Korišćenje straha kao instrumenta kontrole u fizičkom prostoru, nateralo nas je da tražimo alternativne baze i provodimo što manje vremena na ulici. Digitalni svetovi nude ovu vrstu alternativnog prisustva. Zanimljivo je u kojoj meri oni preslikavaju izgled fizičkog sveta.

8 Noah Shachtman, „JPL: Use Sats to Track Terrorists by Their Shadows“, septembar 2008, <http://blog.wired.com/defense/2008/09/jpl-use-sats-to.html>

9 Program „US Information Awareness Office“, preimenovan u „Terrorism Information Awareness“ program u maju 2003. http://en.wikipedia.org/wiki/Information_Awareness_Office

10 Hendrik Hertzberg, „Too Much Information“, objavljen u New Yorker-u, decembar 2002, http://www.newyorker.com/archive/2002/12/09/021209ta_talk_hertzberg

11 Eric Kluitenberg, „Smash the Surface / Break Open the Box / Disrupt the Code“, <http://www.cfront.org/cf-00book/en/eric-smashing-en.html>, 2000.

12 Mohamed Alaa Mandour, „FROM HARD ARCHITECTURE TO SOFT ARCHITECTURE: ARCHITECTURE FORM IN THE 21ST CENTURY“, decembar 2004, <http://www.as-caad.org/conference/2004/pdfs/paper13.pdf>

13 ibid.

„Ko bi se hteo kretati u takvom okruženju? Okruženju u kome ste neprestano upozoravani o njegovoj nebezbednosti i nesigurnosti? Mobilne industrije 3G i 4G rađaju osobu okruženu stanicama moći koje povezuju tačke koje bi trebalo da podstaknu njenu angažovanost. Industrija bezbednosti podstiče upravo to isto, ali u njihovom slučaju, angažovanost dolazi od centara a ne od osobe. Za oba sistem logika je ista: podsticanje distribucije ljudi i njihovih podataka - u okruženje.”

Ispostavilo se da je zauvek slobodni sajberspejs iluzija. Gde je kraj fizičkoj arhitekturi, počinje jedna nova arhitektura:

„Sajberspejs ima arhitekturu; njen kod - softver i hardver koji definišu kakav je sajberspejs - su njegova arhitektura. Ova arhitektura ima ugrađene određene principe - ona određuje uslove u kojima neko može da koristi prostor, ona određuje šta je moguće u tom prostoru.”¹⁴

U-grad

Novi prostor se nazire na horizontu. Ovo je ono što će postati ne-mesto današnjice, „meko” urbana struktura, kompleksno utvrđenje bežičnih („wireless”) signala izgrađeno je na ideji totalnog prisustva kompjuterske tehnologije u fizičkoj i društvenoj strukturi grada.

U jednom U-gradu svi sistemi informacija su međusobno povezani pomoću tehnologija kao što su bežično umrežavanje i RFID (Radio Frequency Identification) oznake. Ovaj omni-centrični princip vezivanja svega sa svačim direktan je proizvod umnožavanja mono-centrične piramidalne strukture moći. Informacija je vidljiva jedino u centrima strukture uprave i različitih servisa, sa zatvorenom mrežom korisnika i protokola. Graditi strukturu koja može biti preuzeta od strane neželjenih samo je jedan korak od toga da se to stvarno dogodi.

„Kreiranje budućnosti danas”, slogan je privatne firme Gejl Internešnal (Gale International) sa sedištem u Njujorku, koja se bavi nekretninama, posvećena stvaranju dinamičnih okruženja za život. Međunarodna Poslovna Zona Novog Songdoa

je zajednički poduhvat firme Gejl i Posko (Posco Engineering & Construction) i predstavlja najveću privatnu investiciju na svetu.

Novi Songdo nalazi se na veštačkom ostrvu oko 65km od Seula, na površini od oko 607 hektara. Kada 2014. godine bude završen, planirano je da ima 65,000 stanovnika, a 300,000 ljudi će ovde raditi. Kapaciteti grada podrazumevaju preko 4,5 miliona m² poslovnog prostora (uključujući 65-spratnu kulu Trgovinskog Centra Severoistočne Azije koja se nameće kao prostorni reper), 2,8 miliona m² stambenog prostora, oko milion m² prodajnog prostora i isto toliko zelenih površina. Završetak prva faze izgradnje planiran je za avgust 2009. U skorije vreme biće izgrađen most koji povezuje grad sa Inčunskim aerodromom. Zbog svoje centralne pozicije u okviru Ekonomskog Basena Žutog mora - koji obuhvata ekonomski aktivnu populaciju od preko 200 miliona i BDP od 1.3 triliona američkih dolara, Songdo bi trebalo da postane čvorište biznisa multinacionalnih kompanija u Severoistočnoj Aziji.¹⁵

Songdo nije prvi U-grad, njegov prethodnik Hvaseung-Dongtan (Hwaseong-Dongtan) koji je delimično završen i otvoren 2007 godine. Glavni informacijski sistemi (stanovanje, zdravstvo, poslovanje, uprava...) su izgrađeni tako da dele podatke, „smart” kartice se koriste za sve vrste usluga (od ključeva od stana do plaćanja karte u podzemnoj železnici). U-grad je izgrađen na servisima kao što su U-saobraćaj, U-parking servisi, U-službe za prevenciju zločina... Novi Songdo se ističe među projektima totalnog prisustva zato što je zamišljen kao model koji generiše profit i kao ogledni prostor za buduće RFID tržište. Sa druge strane, Songdo je nedavno imenovan pobednikom prve godišnje Nagrade za Održive Gradove (Sustainable Cities Award). Konstrukcija i materijalizacija objekata je orijentisana na finansijsku i ekološku održivost sa forsiranjem LEED sertifikata (Leadership in Energy and Environmental Design) u preko 120 objekata.

Dok bismo očekivali da tehnologije totalnog prisustva pokrenu brigu za očuvanje privatnosti i strah od suviše prisutnog nadzora u Zapadnim društvima, Azijski biznismeni ih vide više kao šansu da privuku strana ulaganja. Iako je velikim delom

14 Lawrence Lessig, „The Code is Law and the Law in Code”, tekst predavanja održanog na pcForum-u, 2000, Phoenix, AZ, USA <http://cyberlaw.stanford.edu/lessig/content/works/pcforum.pdf>

15 <http://www.songdo.com>

ova tehnologija razvijena u SAD, značajno je izvodljivija njena implementacija u Koreji gde, prema rečima A. Taunsenda (Anthony Townsend), konsultanta pri izradi Seulskog projekta „Grad digitalnih medija“ postoji kroz istoriju potvrđeno slabije očekivanje očuvanja privatnosti.¹⁶

Novi Songdo je grad dizajniran oko ljudi koji ovde žive i rade, zvanično se navodi. Kroz kreiranje istorija navika korisnika, moguće je predvideti ali i usmeriti buduće istorije u željenom pravcu. Bilo koja vrsta eksperimenta nad ponašanjem građana je moguća i pretvorena u izvor za neke buduće „orijentacije“. Svaka vrsta ponašanja, izraza, načina života biva dopuštena kroz njenu apropijaciju od strane sistema kontrole.

U tradiciji Fukoove teorije Panoptikona,¹⁷ kontrola postaje nevidljiva. Softver sve prožima i u svemu učestvuje, ostajući većinu vremena neprimetan. Skriven iza blistavih slojeva interfejsa softvera kao i njegova grafička reprezentacija nestaju u sveopštoj „transparentnosti“ koja umesto značenja uobičajenog u svakodnevnom diskursu (mogućnost kontrole kroz vidljivost, jasnoću, otvorenost) u jeziku informatičara podrazumeva neprimetnost.¹⁸

16 Pamela Licalzi O'Connell, "Connections, Korea's High-Tech Utopia, Where Everything Is Observed", članak objavljen u New York Times-u, oktobar 2005 http://www.nytimes.com/2005/10/05/technology/techspecial/05oconnell.html?_r=1&pagewanted=print;

17 Panopticon je ime zatvora koji je dizajnirao britanski filozof Jeremy Bentham, izgrađen u 18 veku, poznat po tome da „dobija moć uma nad umom“ tako što je svaka pojedinačna zatvorska ćelija vidljiva iz centralnog tornja za nadzor. Francuski filozof Michel Foucault has je ponovo uveo ovaj koncept 1975, kao model za konstrukciju moći, u njegovoj definiciji "disciplinskog društva".

18 Inke Arns, "Read_me, run_me, execute_me: Some notes about software art", predavanje na kuda.org, Novi Sad, April 2004, <http://www.v2.nl/~arns/Lecture/ArnsNoviSad2004.pdf>

„Tražili ste – gledajte“ odnosno ono što vidimo i ono čemu možemo da pristupimo se ne preklapaju u svakom slučaju, u zavisnosti od odobrenog nivoa pristupa.

Šta nam je ostalo od prostora?

Igra mačke i miša između sistema kontrole javnog prostora i njegovih korisnika gradi se danas na činjenici da instrument i objekt kontrole ne leže više u fizičkom telu. Javni prostor je ispražnjen od građana i prenaseljen sistemima za praćenje ponašanja, on je neprijatan i nebezbedan za boravak. Ovo je istina više zbog toga što nije jasno sa kim delimo ovaj prostor nego zbog bilo koje vrste ljudskih pretnji. Sveprisutno nadziranje je pretvorilo javni prostor u binarnu strukturu, izgrađenu na konusima vidnog polja kamera. To je binarni prostor određen potencijalom nadziranja.

Selena Savić rođena je u Beogradu, 1980. Diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu 2006., a master studije iz medija dizajna, Piet Zwart Institut u Roterdamu, završila je 2010. Trenutno pohađa doktorske studije arhitekture na IST, Lisabon i EPFL, Lozana.

Od diplomskog rada koji je tretirao problematiku Idealnog grada i informatičke dominacije, vodi se interesovanjem za društvene posledice različitih izgrađenih (tvrdih) i virtuelnih (mekih) struktura. Pored toga, radi sa zvukom, zvučnim instalacijama i različitim online strategijama, na kojima gradi svoju kritičku praksu novih medija. Izlagala je na brojnim izložbama i učestvovala na festivalima u Beogradu, Berlinu, Barseloni, Roterdamu, Beču, Stokholmu, Kopenhagenu, Bečeju... Povremeno sarađuje sa časopisom Art Fama, gde objavljuje tekstove o arhitekturi.

Jelica Ilić

OBNOVA TAŠMAJDANA – STARO U NOVOM RUHU ILI NOVO POD PLAŠTOM STAROG

1. Uvod

“Stari Beograd prisno druguje sa drvećem, koje je nekako uvek tu: u drvoredima pitomih ulica, u zaboravljenim baštama, na skverovima, pred prozorima starinskih kuća. Čini mi se da je starom Beogradu drveće bliže nego nekim novim naseljima, koja se uzalud gorde prostranošću svojih zelenih poljana.”

Arh. Milica Jakšić,
Miholjsko leto starog Beograda,
2001. god.

Prošlost je utkala svoje niti kroz ceo Beograd, pa i njegovo zelenilo, što bi bilo vredno očuvati. Vredan očuvanja je svakako Tašmajdanski park – zagonetno mesto koje je staro koliko i sam grad, pa je i današnjim žiteljima prestonice prava enigma.

Tašmajdan zauzima prostor u centralnom delu grada između ulica Takovske, Ilije Garašanina, Beogradske i Bulevara kralja Aleksandra. Gradsko ostarelo jezgro, u kome se nalaze vredni objekti, vapi za urbanom obnovom, pa je tako i ovaj objekat spreman za regeneraciju.

Ovo kulturno i graditeljsko nasleđe kao da ima izvesnu sudbinu – propadanje. U svom trajanju, Tašmajdan je preživio iskopavanja, ratove, sahranjivanja i premeštanja grobova, bombardovanja, ali ne i zaborav i nezainteresovanost ovdašnjih Beograđana. Od svih uloga koje su nametane ovom prostoru kroz vekove, biti park je sigurno najlepša i najplemenitija. Ali možda za savremeno društvo i nedovoljna?

2. Vrednosti Tašmajdana

Rekonstrukcija je neophodna posle degradacije, odnosno u slučaju Tašmajdana posle propadanja građevinskog fonda i gubitka kvaliteta ovog gradskog prostora.

Interesi vezani za rekonstrukciju bili bi na nivou grada: poboljšanje opšte slike grada, očuvanje i unapređenje objekta i celine, ekonomski povoljan stepen korišćenja gradskog građevinskog zemljišta, itd.; na nivou opštine: uređenje i rehabilitacija objekta i lokacije, i dr.

Za rekonstrukciju, bitni činioci su vrednost kulturnog nasleđa i položaj u strukturi grada.

„Pod pojmom graditeljsko nasleđe podrazumevaju se nepokretna kulturna dobra nastala ljudskom rukom od praistorije do savremenih graditeljskih ostvarenja.“ (V. Lazarević, 1999) Pojam obuhvata i stare građevine i arheološke nalaze.

Tašmajdan poseduje vrednosti koje se mogu smatrati svojstvima spomenika podignutog minulim vremenima i ljudima.

2.1. Istorijska vrednost

Tašmajdan ima bogatu i zanimljivu istoriju. Turci su ovom nekadašnjem kamenolomu dali ime Tašmajdan (*taš* – kamen i *majdan* – mesto gde se vadi kamen). Sa ovog mesta je Karađorđe nadgledao oslobađanje grada 1806. god., ovde je 30. novembra 1830. god. pročitao sultanov Hatišerif koji je prvi najavio slobodu Srbije posle ropstva pod Turcima.

Najuredniji deo starog groblja na Tašmajdanu bio je pored stare crkve svetog Marka koju je 1835.

god. podigao knez Miloš Obrenović. "To je bila grobljanska crkva, a pored su bile aleje sa grobovima Ilije Kolarca, Miše Anastasijevića, Sime Milutinovića Sarajlije, Joakima Vujića, Đure Jakšića,..." (Nikolić Zoran, Golubović Vidoje, 2006)

Posle nemačkog bombardovanja 13. aprila 1941. god. crkva je u požaru stradala, pa su usled teškog oštećenja ostaci crkve porušeni 1942. godine. I tako je nestala najstarija beogradska Palilulska crkva, kako su je zvali Beograđani. Do danas nije obeleženo mesto gde se nalazila stara crkva.

U staroj crkvi nalazili su se posmrtni ostaci NJ.V. Kralja Srbije Aleksandra Obrenovića i NJ.V. Kraljice Drage Obrenovića, koji su ubijeni u atentatu 29. maja 1903. god. Spomenik je podigla okupaciona austrijska vlast 1917. god.

2.2. Vrednost starosti

Prema geološkim istraživanjima i rečima Mirka Radakovića, do Tašmajdana su dopirali talasi nekadašnjeg panonskog mora. Ispod tašmajdanskog platoa prolazili su tuneli dvomilenijumski starog Rimskog vodovoda (85. god. nove ere), a iz kame-noloma, najstarijeg u gradu, su vađene ogromne količine kamena od kojeg su, u prvom veku zidane građevine Singidunuma (kuće, palate, hramovi, vodovod, itd.). Mnogi sačuvani sarkofazi pronađeni širom Beograda napravljeni su uglavnom od tašmajdanskog kamena.

Na ovom prostoru i njegovoj okolini nalazila se takozvana Jugoistočna nekropola Singidunuma, ogromno tursko groblje (17. vek) kod Batal džamije, jevrejsko groblje. (prema karti Beograda iz 1688. god.) Srpsko groblje u šancu 1826. godine preseljeno je po nalogu kneza Miloša Obrenovića na Tašmajdan, zbog plana podizanja srpske varoši u Savamali. (Plan Varoši Beograda, Kanalizacioni odsek OG Beograda, 1903. godine. Razmera 1 : 10 000 (Istorijski arhiv grada Beograda))

2.3. Ambijentalne vrednosti

Prema naredbi Ministra unutrašnjih poslova Nikole Hristića izdate 1. jula 1883. godine, zabranjuje se sahranjivanje na Tašmajdanskome groblju od 14. jula iste godine. Mnogobrojni grobovi su preseljeni, na Novo groblje, uz posebnu pažnju prema mrtvim

velikanima. I sada se uz zgradu Seizmološkog zavoda mogu pronaći ostaci nadgrobni ploča, a prilikom kopanja tunela za sprovođenje toplovodnih cevi 2002. god. pronađena je nadgrobna ploča porodične grobnice. Ovakvih primera ima mnogo.

Ne može se spominjati Tašmajdan bez pomena njegovog podzemnog carstva. Možda se čine beznačajne za nadzemni svet, ali u šemi podzemnog Beograda ove pećine zauzimaju važno mesto.

Neke od Tašmajdanskih pećina su prirodne, druge su iskopali i proširili Rimljani i Turci vadeći odatle šalitru koja je tada bila jedna od najkvalitetnijih u Evropi, kaže arheolog dr Marko Popović. Pri bombardovanju Beograda od strane Turaka 1867. god., narod se skrivao u pećinama. Beograđani su se u njima skrivali i od austrijskog bombardovanja u Prvom svetskom ratu i sklanjali svoje ranjenike.

U drugoj pećini, od četiri, iz koje se prostire tunel prema crkvi Svetog Marka, bilo je nemačko sklonište iz Drugog svetskog rata, Komande za ju-goistok, generala Fon Lera, koje je vrlo očuvano.

Tajni koridori ispod Tašmajdana vode ka Pravnom fakultetu, prema Glavnoj pošti, ka platou ispred Savezne skupštine, do zgrade Vlade, i dr. Mnoge prolaze su Nemci prilikom povlačenja minirali, a mnogi su nakon Drugog svetskog rata zazidani sa namerom da se kroz njih nikada ne prođe.

2.4. Urbanistička vrednost

U svojim „Putovanjima po novoj Srbiji“, krajem sedamdesetih godina 19. veka, publicista Sreten L. Popović je napisao: „Tašmajdan je uzvišeno mesto i s njega je divan i romantičan pogled na severoistok preko Palilule i bašta na ravni Banat i višnjička brda koja ga nadvišuju...”

Generalnim planom izgradnje i proširenja Beograda iz 1923. god., čiji je jedan od tvoraca inženjer Đorđe (Jurij) Kovaljevski, zamišljena je rekonstrukcija majdanskog prostora: „Stvaranje novih društvenih centara, okruženih zelenim prostorima sa slobodno postavljenim objektima – slobodni prostor Starog groblja, Tašmajdana i Trkališta bio je predviđen kao kompleks Univerziteta sa parkom.”

GUP-om iz 1950. god., predviđeni su radovi na stvaranju parka Tašmajdana, a u nižem delu prema ulici Ilije Garašanina planiran je sportsko-rekreativni

punkt. Ovi radovi smatrani su vrlo značajnim u ozelenjavanju Beograda.

Razmeštaj zelenila Beograda je takav da ono klinasto ulazi od vangradskog prostora do samog jezgra grada, do Kalemegdana. To su sledeći prodori: kragujevački pravac – pravac šumadijske grede, užički pravac, sremski pravac i smederevski (dunavski) pravac.

U sklopu smederevskog pravca pored park-šume Zvezdara, parka Ćirila i Metodija i Pionirskog parka sa trgom Nikole Pašića, nalazi se i Tašmajdanski park.

U Beogradu trenutno postoji pet parkova veličine preko 10 hektara (Kalemegdan, Topčider, Hajd park, Park prijateljstva i Tašmajdan). Površina parka Tašmajdan iznosi 10,96 ha.

3. Privredni značaj

Može li se od Tašmajdana napraviti turistički atraktivan objekat i ekonomski značajan gradski lokalitet?

Park se nalazi u okviru celine „Stari Beograd“ koja uživa status prethodne zaštite, a koja obuhvata nadzemni prostor Tašmajdanskog parka kao i dosad istraženo Tašmajdansko podzemlje. Ovakva zaštita koja čeka zakonske akte može da koči aktivne procese rekonstrukcije. Ovakav „status kvo“ je prevaziđen i ne predstavlja adekvatnu zaštitu kulturnog nasleđa. Promene su neminovne i poželjne. One mogu biti na socijalnom i ekonomskom polju, a mogu se postići regeneracijom (unapređenjem) ovog prostora.

3.1. Sportski centar Tašmajdan

Sportsko-rekreativni centar „Tašmajdan“ je izgrađen 1955/56. godine po projektu arhitekata Mihaila Jankovića i Uglješe Bogunovića. Kao jedan od prvih posleratnih javnih objekata i značajno urbanističko-arhitektonsko rešenje, projekat je nagrađen Oktobarskom nagradom grada Beograda za arhitekturu. Ovaj objekat, visoke ambijentalne vrednosti koja potiče iz uklopljenosti u masiv Tašmajdana, u mnogome je odredio buduću fizionomiju i karakter ukupnog prostora kao mesta za rekreaciju, sport i zabavu. Tako je uz stadion, kasnije, došlo do izgradnje otvorenog i zatvorenog plivališta sa

pratećim sadržajima, čime je predmetni prostor postao kvalitetan sportsko-rekreativni centar. Letnji olimpijski bazen pušten je u rad 1961. godine.

U SRC Tašmajdan održano je Prvo svetsko prvenstvo u plivanju, umetničkom plivanju i skokovima u vodu, vaterpolu – finale kupa, rukometu za žene.

Stadion je otvoren 1954. god. Zbog svoje akustičnosti izuzetno je pogodan za održavanje kulturnih i zabavnih manifestacija.

Ovaj ponos nekadašnje Jugoslavije, nije doživeo nijedno ozbiljno ulaganje. SRC Tašmajdan se sam finansira, pa su do sada urađene manje opravke za koje je bilo novca.

„Tražili smo od nadležnih u gradskoj upravi da bar finansiraju betoniranje tribina, zbog bezbednosti posetilaca mnogobrojnih koncerata, ali ništa od toga“ - izjavio je Dragan Todorović, sekretar sportskog centra. (J.L., Politika, 2008) Gradski Sekretar za sport i omladinu, Goran Kreclović, ističe da je rekonstrukcija stadiona velika investicija koja nije planirana za 2008. god., a možda ni za sledeću. „Mora ponovo da se uradi projekat, jer je postojeći prevaziđen, a samim tim i visina troškova.“ (isti izvor)

Okidač za rekonstrukciju objekta i unapređenje prostora u celini mogle bi biti značajne sportske manifestacije. Ali, kao što se i pokazalo, bez političke odluke ne može se obaviti finansijska organizacija rekonstrukcije.

Izrađen je urbanistički projekat za rekonstrukciju i dogradnju sportsko-rekreativnog centra „Tašmajdan“, kao preduslov za revitalizaciju i unapređenje ovog, za grad značajnog i osobenog, a u velikoj meri devastiranog kompleksa. (<http://www.urbel.com/>, 2007)

3.2. Tašmajdansko podzemlje

Danas se u pećinama ispod Tašmajdana mogu zateći tek poneki beskućnik, prašnjave gajbe s (praznim) pivskim flašama, pacovi, paučina i, možda, skeleti stari nekoliko vekova koji u mraku beogradskih laguma i dalje čekaju da budu propisno sahranjeni. Postoje dva tunela u Tašmajdanskom prostoru koje je neko, izgleda, godinama iskopavao vadeći i izbacujući zemlju van pećine, a kada je shvatio da je primećen, nestao je. Da li postoji zakopano blago koje još čeka svog nalazača?

Prenamena funkcije deo je procesa rekonstrukcije. Novom namenom, Tašmajdanske pećine bi zaživele.

Ulaz u prvu Tašmajdansku pećinu nalazi se naspram Abardareve ulice, preko puta zgrade RTS-a. Odatle se još u rimsko doba, na periferiji ondašnjeg Singidunuma, vadio kamen od koga su bili pravljeni sarkofazi iskopavani dva milenijuma kasnije svuda po Beogradu. Ovaj prostor ima izuzetne ambijentalne vrednosti, te je pogodan kao izložbeni prostor, muzički kutak, i sl.

Drugu pećinu, korišćenu od strane Nemaca tokom drugog svetskog rata, veličine oko 600 kvadrata, čini jedna veća i petnaestak manjih prostorija, osvetljenih sijalicama. One su i pre 60 godina bile osvetljene sijalicama, sa sopstvenog agregata, uz električnu centralu, telefonske linije sa ostalim prostorijama...

Deo nemačkog bunkera, kakav postoji još u Berlinu i Sofiji, korišćen je kao svlačionica hokejaša 50-ih godina. U Beogradu postoje primeri urbane reciklaže, kao što je noćni klub „Andergraund“ u kalemegdanskim lagumima, pa bi i ova pećina mogla da dobije ulogu restorana, kluba...

Ipak, promena namene mora se obaviti s ukusom. Ne treba dopustiti da se ponovi „Barutana“. Ovaj kalemegdanski restoran unutar pećine u kojoj se čuvao barut, ima veliku prostoriju sa sarkofazima, pronađenim na nekadašnjim rimskim grobljima, uz koje su prislonjene barske stolice. U drugoj prostoriji su smešteni najlepši sačuvani nadgrobni spomenici Singidunuma, koje noću obavlja dim i glasna muzika.

Godine 2005. bila je najavljena izgradnja beogradskog akvarijuma u Tašmajdanskim pećinama. „Čitav ambijent upotpuniće i specifična scenografija i zvučni efekti, koji će stvarati utisak da zaista ronite“ – izjavio je inicijator Zoran Lilić, direktor preduzeća za ispitivanje podzemnog sveta Viridijan. (<http://www.ekapija.com/>, 2005.)

3.3. Park

Park je najpre projektovan kao manji dekorativni park ispred crkve Sv. Marka. Kada se odustalo od izgradnje muzeja u delu parka, parkovska površina obuhvata i taj prostor, a kasnije i prostor ispod Pravnog fakulteta i hotela Metropol (GUP iz 1950. god.).

Izgradnja parka počela je 1950. godine i trajala do 1954. godine i koliko bila je važna i koliko joj se pridavalo značaja, vidi se i po tome da je formiran posební štab za izgradnju. To je bio veliki događaj u gradu.

Projekat arhitekta Aleksandra Đorđevića sa planom ozelenjavanja inženjera Vladete Đorđević obuhvatao je prvi deo parka – Veliki Tašmajdan. Rešenje je dato u klasično geometrijskom stilu sa izvesnim baroknim elementima. Projekat ostalog dela parka – Mali Tašmajdan izradio je arhitekta Radomir Stupar sa rešenjem ozelenjavanja inženjera Vladete Đorđević. Rešenje je dato u slobodnijem pejzažnom stilu.

Centralna staza, kao osnovni motiv prvog dela parka, nastavlja se preko ulice Starine Novaka u drugi deo parka. Ulica je prosečena pre nastanka parka (plan Beograda iz 1893. god.), ali svakako značajno umanjuje prostorno-estetsku vrednost parka. Ova prometna ulica deli park u dve prostorone i funkcionalno međusobno nepovezane zone. Centralni parkovski parter povezuje oba dela parka kompoziciono i vizuelno, ali ne i saobraćajno.

Minimalnom intervencijom mogla bi se povezati oba dela parka, na primer pasarelom preko ulice Starine Novaka, ili iskoristiti neki od postojećih tunela kao podzemni prolaz sa sadržajem. Ovim bi se povećala mobilnost posetilaca parka.

Park je povremeno služio i za izložbe skulptura u slobodnom prostoru posle kojih su se neke i zadržale u njemu: Don Kihot (1981), Vepar (1989),... U drugoj polovini 2007. godine na delu Velikog Tašmajdana podignuta su dva spomenika i to: spomenik pesnikinji Desanki Maksimović i spomenik bugarskim revolucionarima. Spomenik poginulima u zgradi RTS-a podigli su prijatelji i rodbina 16 radnika RTS-a, koji su stradali 23. aprila 1999. godine, prilikom NATO bombardovanja državne televizije.

U 2006. godini obavljeni su radovi na obnovi dela parka, na Malom Tašmajdanu, prema projektu pejzažnih arhitekata iz JKP „Zelenilo-Beograd“, Dragutina Aleksića i Tatjane Ursić. (<http://www.BGImpressum/>, 2008.) U toku su pripreme za rekonstrukciju Velikog Tašmajdana.

3.4. Značaj i opstanak parka

Ovaj park je u sklopu zelenog prodora do samog centra grada, s toga je svako sknavljenje zelenila

i pretvaranje u gradski građevinski prostor nedopustivo. Svaka promena treba da je u ekološkom okvirima.

Na ovom nevelikom prostoru sukobljavale su se oprečne uloge i svakoj je trebalo mesto za svoju namenu. Od 1923. god. Tašmajdanski plato se decenijama formirao pod uticajem dve koncepcije, kao centralni gradski park i kao prostor za izgradnju reprezentativnih javnih zgrada u zelenilu, da bi svoj današnji oblik i uređenje poprimio početkom šezdesetih godina prošlog veka. (<http://www.urbel.com//>, 2007)

Generalnim planom predviđena je zaštita postojećeg fonda zelenih površina grada i njihovo unapređenje.

U cilju zaštite zelenog fonda nije moguća prenamena postojećih i planiranih zelenih površina u druge namene. Izuzetno i na manjoj površini, mogu se u okviru zelenila planirati objekti javne namene od posebnog značaja za grad i republiku. (Generalni plan Beograda 2021.) Da li to znači da park može postati ugrožena teritorija grada?

Usled nestajanja prirodnih resursa, krajnje je vreme da se ljudi okrenu ekologiji. Da bi se lakše doprlo do svesti građana, mogli bi se primeniti pokazatelji okruženja (termometri). Ta ključna tačka koja bi pokazivala klimatsko stanje u datom trenutku, mogla bi se nalaziti na kraju Bulevara kralja Aleksandra gde se i nalazi jedna od kontrolnih tačaka Gradskog zavoda za zaštitu zdravlja za merenje zagađenja. Na ovom mestu provetravanje je nepovoljno usled prepreka od zgrada te dolazi do nagomilavanja zagađenja. Višegodišnja ispitivanja Zavoda su pokazala da je u ovom rejonu zagađenje više od dozvoljenog.

„Budućnost za našu prošlost“

U naslovu poglavlja jeste parola koju je još 1973. god. lansirao Savet Evrope, i reflektuje interesovanje za svesnu i organizovanu zaštitu graditeljskog

nasleđa. „Širi se misao o graditeljskom nasleđu kao riznici koju treba čuvati, izvoru ponosa Evropljana“ (V. Lazarević, 1999)

Novi vid zaštite graditeljskog nasleđa, tzv. aktivna zaštita teži za ostvarivanjem „koegzistencije kulturnih vrednosti prošlosti u savremenom tkivu grada ili naselja“ (V. Lazarević, 1999.) uz angažovanje svih službi zaštite. Saradnjom konzervatorskih, urbanističkih, komunalnih, i drugih službi proširuje se ugao posmatranja istorijskog objekta.

Vraćanje objekta u život (njegovo ozdravljenje, obnova života graditeljskog nasleđa) dešava se potrebnim merama uz planiranje trajnog održavanja osiguravanjem pre svega finansijskih i tehničkih uslova.

Tašmajdan, kao istorijski prostor, ne treba zaobilaziti i tretirati kao urbanistički praznu zonu, ostavljenu da propada. Smešten u centru grada sa značajnim objektima u svojoj okolini (Univerzitet-ska biblioteka „Svetozar Marković“, Ruska crkva, Državni arhiv Srbije, kompleks zgrada tehničkih fakulteta, Crkva Sv. Apostola i evangelista Marka, zgrada Glavne Pošte, Pravni fakultet), Tašmajdan bi svakako trebalo obuhvatiti obnovom grada, urbanom rekonstrukcijom koja danas teži očuvanju centra gradova. Ovaj deo grada treba uključiti u savremene gradske tokove sadržajima koji će privući čoveka i zadovoljiti njegove potrebe.

Arhitekta Le Korbizije verovao je u opstanak gradskih centara, nasuprot razvoju predgrađa, iznevši hipotezu „da se ljudi vraćaju svojoj tradiciji, istoriji i da se dobro osećaju unutar poznatog, unutar istorijskog jezgra“ (V. Lazarević, 1999)

Bilo bi lepo očuvati plamen prošlosti koji obasjava stare ambijente i greje naša srca.

Jelica Ilić (35 godina) je diplomirani inženjer pejzažne arhitekture Šumarskog fakulteta i uskoro svršeni specijalizant Arhitektonskog fakulteta. Trenutno je zaposlena u JKP „Zelenilo Beograd“.

Ana Vilenica

SPOMENICI NAPOLJE IZ PARKA

"Jasno je da danas javni prostor ne postoji kao fiksni fizički prostor. Javni prostor je postao efemerna pojava i pojavljuje se i ostvaruje samo pod određenim uslovima. Simulakrumi javnog prostora u kojima živimo postaju zaista javni domen samo kada su okupirani u revoltu."

Azerbejdžanska vlada je donirala 2 miliona evra za rekonstrukciju tašmajdanskog parka u Beogradu, a uz to i dva spomenika; Gajdaru Alijevu, post-sovjetskom autoritarnom predsedniku i demokratskom slobodnog tržišta, koji je u sastavu tašmajdanskog parka, i spomenik azerbejdžanskom kompozitoru Uzejiru Hadžibegovu koji će biti postavljen u Novom Sadu. Razmena ovog tipa spomenika, simboličnih idealizovanih reprezenata Azerbejdžana, postala je svojevrsna praksa poslednjih godina, vođenjem kulturne politike pozdravnih poklona koja je razvijena preko delovanja Fondacije Gajdar Alijev. Tako su spomenici Gajdaru Alijevu već postavljeni u Kijevu, Tbilisiju, ali i u jednoj od prestonica Evropske unije, u Bukureštu. Gradska agencija za imenovanje trgova i ulica odobrila je postavljanje spomenika početkom 2010, uz odluku da se u parku postavi i spomenik jednom srpskom nacionalnom heroju - piscu Miloradu Paviću. Kako bi se za nove spomenike obezbedila bolja vidljivost u parku ostvaren je i kontinuitet sa praksom seče platana u Bulevaru revolucije. Tom prilikom posećeno je novih 120 stabala višedecenijskog drveća. Postavljanje spomenika, kao amblematskog otelovljenja moći i podsećanja, u javni prostor i javnim novcem je čin koji se tiče svih građana, ali dijalog sa stanovništvom je i ovog puta izostao.

Dominacija nad prostorom je fundamentalni izvor društvene moći u svakodnevnom životu. Fenomen javnog prostora kao fizičkog urbanog prostora u asocijativnoj je vezi sa fenomenom jav-

ne sfere, koja predstavlja koncept demokratske vladavine i društvenog samoodređenja. Javni prostor je prostor medijacije između društva i države; prema tome, on je centralno mesto organizovanja javnog mnjenja; u tom prostoru pojedinci mogu da se sretnu i javno razgovaraju o stvarima od opšteg značaja. Ipak, taj utopijski javni prostor nikada nije u potpunosti ostvaren. Javni prostor je oduvek, kako u savremenom, tako i u ranijim istorijskim kontekstima, u velikoj meri bio regulisan hegemonijom vladajuće klase. Danas je u pitanju redefinisana javna sfera kao scena na koju su postavljene privatne drame vladajuće oligarhije.

Odluke o postavljanju spomenika u parku odumicanjem mogućnosti stanovnicima Srbije i Beograda da utiču na procese ispunjavanja i označavanja javnog prostora ukazuju na činjenicu da je ideja demokratije koja se zagovara postala ništa drugo do prazan označitelj. Pisanje peticija ne pomaže. Grupa građana je to već pokušala u junu 2010. Takav gest ukazuje na imitaciju demokratije koju živimo. Ona je utemeljena na zapadnom neoliberalnom modelu koji propagira Evropska unija, koji je kroz svoje institucije blisko povezan s promocijom slobodnog tržišta i kapitalizma. Takva demokratija je zapravo sinonim za kapitalizam. Ekonomski interesi (manjinske) nove oligarhije, koja funkcioniše u sprezi krupnog kapitala i političkih partija, postali su imperativ koji kroz radikalnu institucionalizaciju sprovode potčinjavanje života i proizvode višak vrednosti. Radi se o tome da neoliberalni kapita-

listički društveni sistem funkcioniše tako što se fokusira na eksploataciji radne snage, dok u isto vreme odbija da plati troškove koji se tiču degradiranja životne sredine i društvene reprodukcije. To je model političkog upravljanja koji ne preza od upotrebe nasilja radi regulisanja socijalnih konflikata i stanovništva uopšte, u kojem smo svi potencijalni drugi, marginalizovani i isključeni, u kojem je sam život postao zalag.

Jasno je da danas javni prostor ne postoji kao fiksni fizički prostor. Javni prostor je postao efemerna pojava i pojavljuje se i ostvaruje samo pod određenim uslovima. Simulakrumi javnog prostora u kojima živimo postaju zaista javni domen samo kada su okupirani u revoltu. U proizvodnji javnog prostora u tašmajdanskom parku u Beogradu angažovale su se dve umetničko-aktivističke inicijative, Turoristička agencija i Svetska komunalna baština, 26. i 27. decembra 2010. godine. Akcija „Hvala za naftu“ izvedena je kao svečano otkrivanje privremenog spomenika čiji postament, umesto 3m visoke figure Gajdara Alijeva, nosi kantu za naftu, dok su akciju Svetske komunalne baštine izveli umetnici maskirani u lampe na naftu i bistu Alijeva sa širokim osmehom. Tokom izvođenja ovih akcija umetnici su nosili i parole: Koliko barela po spomeniku?, Ko šiša park, daj nam naftu, Nagorno-Karabah je Srbija, Hvala gospodine Azerbejdžan, Stop oligarhiji, Spomenici napolje iz parka. Politizovani činovi kulturalne razmene u ovim akcijama pokazuju da je gest koji je vlast sprovela u parku efekat šireg ekonomsko-društveno-političkog konteksta i uspostavljenih odnosa.

Zajednički imenitelj obe akcije je nafta. Nafta je jedan od centralnih pokretača globalne kapitalističke ekonomije. Azerbejdžan funkcioniše kao država-naftna kompanija. Kaspijska nafta ima svoju dugu istoriju borbe za moć i kontrolu tog dragocennog resursa, koja seže do I svetskog rata, kada su se Nemci okrenuli Azerbejdžanu kako bi obnovili svoje zalihe nafte neophodne za vođenje rata. Baku je pao u sovjetske ruke i tako je Nemačka bila primorana na kapitulaciju, novembra 1918. Tokom II svetskog rata Hitler je nastavio kampanju osvajanja kavkaske regije bogate mineralnim rezervama. Zahvaljujući sovjetskim snagama Hitler je i tada morao da odustane. Azerbejdžan i azerbejdžanska nafta su do 2003. godine bili u sklopu Sovjetskog

saveza. Nakon proglašenja nezavisnosti, Azerbejdžan je uz pomoć ulaganja sa Zapada osavremenio i intenzivirao eksploataciju svojih mineralnih zaliha, a danas je jedan od najvećih snabdevača Evropske unije naftom.

Svi naftni fondovi u Azerbejdžanu su pod kontrolom države tj. predsednika. Članovi vlade distribuiraju ekonomske usluge sistemom ličnih veza koje dele u zamenu za lojalnost. Kontrola političkih procesa je u ovoj zemlji esencijalna za očuvanje kontrole nad naftnim bogatstvom. Na to ukazuje i stroga kontrola medija koja postoji u toj zemlji, ali još evidentnije i masovna hapšenja i represija sprovedena nad građanima Azerbejdžana tokom pokušaja organizacije mirnih opozicionih protesta u Bakuu aprila ove godine.

Kako bi se shvatili odnosi moći u savremenom globalizovanom svetu potrebno je izbeći zamku moralizatorskih kritika. Korumpirani režimi poput onog porodice Alijev karakteristika su celog kapitalističkog društva, i nisu samo pojedinačni slučaj loše vladavine. Korupcija je modus vivendi kapitalizma i svako propagiranje dobre vladavine bez korupcije u kapitalizmu samo skreće pažnju sa mišljenja potencijalnih pravednijih društvenih alternativa.

Spomenik Miloradu Paviću ne čini situaciju nimalo drugačijom. Pavić, autor poznatog književnog hita Hazarski rečnik, poznat je i po tome što je osamdesetih godina kao javna ličnost sa puno žara promovisao ratno-huškački nacionalizam. Otvoreno je podržavao politiku Slobodana Miloševića i govorio o ugroženom srpstvu i pravoslavlju. Ideja o neophodnosti ostanka svih Srba u okviru jedne države, koju je razvijao i u Hazarskom rečniku, bila je sastavni deo njegove retorike. Propagiranje nacionalizama, ideologije koju odlikuje isključivost i nekritičko veličanje sopstvene nacije u projektu legitimacije političke vladavine, kao oblika društvene i političke emancipacije i kolektivnog oslobađanja od poznobirokratskog realsocijalizma, u stvari je predstavljalo samo paravan za reorganizaciju vlasničkih odnosa, od društvenog ka privatnom vlasništvu, i prelazak u kapitalistički oblik proizvodnje. Ta propaganda je učestvovala u konstruisanju ideje etničkog rata koji sa interesima naroda i narodnostima Jugoslavije nije imao nikakve veze. Stanovništvo je u tom sukobu bilo predmet direktnog

sprovođenja nekro-kapitalističke moći. Njihovi životi žrtvovani su ekonomskim i političkim interesima ekonomske i političke elite.

Propagiranje srpskog nacionalizma samo je fasada. Njime se država služi kao homogenizujućim faktorom koji joj pomaže da nastavi politiku izrabljivanja i subordinacije većine stanovništva. I Srbija i Azerbejdžan koriste istu strategiju držanja svog stanovništva u pokornosti nacionalnom politikom koju vode: Azerbejdžan u oblasti Nagorno-Karabakh u kojoj traje višegodišnji etnički sukob sa jermenskom populacijom koja traži odvajanje ove teritorije iz države u čijem se sastavu trenutno nalazi, a Srbija svojom politikom u odnosu na Kosovo. Iz šire geo-političko-ekonomske perspektive svi pseudonacionalni i pseudoreligijski sukobi samo su još jedna od strategija globalnog kapitalizma u cilju segmentacije rada i onemogućavanja organizovanog otpora u cilju stvaranja alternative postojećem izrabljivačkom društvu.

Postsocijalistička tranzicija i sveopšta rapidna privatizacija svih aspekata naših života omogućava i apsolutnu privatizaciju javnog prostora tašmajdan-skog parka i plasiranje poruka sa nacionalističkim i neoliberalno kapitalističkim predznakom. Unutar tih procesa danas je teško videti ono što je zajedničko iako je ono svuda oko nas. Neoliberalna poli-

tika svuda privatizuje zajedničko pod plaštom demokratije, a cela poenta je u tome je da se istinska demokratija ne može zamisliti drugačije do kroz participaciju u zajedničkom.

Svečano otvaranje parka u Beogradu uz ceremonijalni ritual koji će uveličati predsednik Boris Tadić i predsednik Azerbejdžana Ilham Alijev najavljen je za početak juna. Vreme je za kolektivnu akciju. Park pripada svima nama i ne smemo ga prepuštiti vladajućoj oligarhiji. Zaustavimo zajedno kapitalističku eksproprijaciju zajedničkog!

Ana Vilenica je umetnica i autorka tekstova u oblasti teorije i istorije umetnosti. Doktorirala je na Grupi za teorije umetnosti i medija Interdisciplinarnih postdiplomskih studija na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Urednica je onlajn časopisa Uz)bu))na))) posvećenog povezivanju umetnosti, društveno-političkog aktivizma i savremenih kritičkih teorija. Radi u okviru Turorističke agencije, umetničko-aktivističke inicijative za radikalizaciju političkog antagonizma prema neokolonijalnom, neoliberalnom kapitalizmu i njegovim efektima, zajedno sa Sašom Stojanovićem. Zanima je stvaranje alternativnih modela senzibilnog bivanja zajedno izvan zadatih odnosa moći.

Uroš Maksimović

NOVI OPTIMIZAM STRUKE

Napomena: tekst je kritički osvrt na tezu studentskog rada na master studijama Arhitektonskog fakulteta u Beogradu: „Primena alternativnog modela participativnog projektovanja na primeru novog javnog prostora u Mirijevu“, pod mentorstvom Ivana Kucine.

Aktuelizacija pitanja o pravu građana na grad i javne prostore zvanično je potvrđena marta 2008. godine. Populističkom akcijom novog gradonačelnika Beograda javno su podržani građani okupljeni oko ideje o odbrani Petog parka, minijaturnog javnog prostora preko noći prenamenjenog u građevinsku parcelu. U uslovima postsocijalističke, neoliberalne i protekcionističke politike razvoja grada, uspeh petoparkovske inicijative ohrabrio je mnoge pojedince, samoorganizovane grupe građana i stručnjake koji se bave gradom da potraže svoje mesto u odlučivanju o javnim prostorima.

Marginalizacija pre participacije

Ako za dobar model grada uzmemo onaj koji se razvija u preseku interesa i uniji moći aktera tog razvoja (stejkholdera), trenutna distribucija njihovog uticaja daleko je od izbalansirane. Uzroci frustrirajuće marginalizacije jednih aktera u odnosu na druge i neophodnost preraspodele moći mogu se pročitati i iz njihovih međusobnih odnosa, ali i odnosa prema javnim prostorima.

1. U prvoj grupi objedinjeni su moćni gradski stejkholderi čiji su interesi koncentrisani na određenom javnom prostoru: državne, gradske i opštinske vlast, ali i privatni preduzetnici. Ovakvo

povezivanje je omogućeno nalaženjem zajedničkih interesa u gradskom prostoru, njegovom ekonomskom potencijalu i njegovom značenju. Tako odgovor na pitanje da li će neiskorišćeni gradski prostor postati javni ili „privatni“ trenutno zavisi od finansijskog i reprezentativnog potencijala tog prostora, odnosno koncentracije interesa najmoćnijih stejkholdera u njemu. Nadvladavanje privatnog nad javnim interesom, institucionalizacija struke ili investitorski urbanizam doveli su do toga da „profesija urbaniste bude svedena je na ulogu tehničke i formalne potvrde odluka donesenih na višim instancama“ (Topalović 2011). Ipak pre stručnjaka, zanemareni su interesi jedne druge grupe stejkholdera, marginalizovani ugroženi pojedinci ali i grupe građana zainteresovane za sudbinu grada i javne prostore.

2. Nastavljajući mimoilaženje interesa stejkholdera, samogradnja i neformalna gradnja, o kojoj „pristojni urbanista“ ne govori ali je prećutno odobrava (Ferenček 2011), postala je jedini mogući vid građanskog participiranja, zanemarujući planove urbanista i arhitektonske projekte. U uslovima egzistencijalne borbe pitanje javnih prostora za građane je postalo suvišno, a odnos prema institucijama i stručnjacima postao je opisiv sa dve reči, u prvom slučaju to je „nepoverenje“, u drugom „nerazumevanje“. I danas je prva i najjasnija poruka koju stanovništvo na početku procesa participacije iskazuje upravo je nedostatak poverenja u sve oblike vlasti (Plurnmer 2000). Nezadovoljni građanin radije izbegava kontakt sa drugim stejkholderima, ne rizikujući da njegovo učešće bude zloupotrebljeno. Na drugi način ova pasivnost građana se može

objasniti „mediteranskim mentalitetom“ (Rašković 2011): karakteristični antagonizam i nepoverenje prema svim oblicima autoriteta i istovremena neaktivnost i prijatno oslobađanje od odgovornosti.

3. Još jednu grupu marginalizovanih gradskih stejkholdera čine odgovorni predstavnici svih struka čiji je predmet rada grad. Autoritativni dok su mogli da se brane svojom naučnom stručnošću posle osporavanja analitičkog načina planiranja, „krajnji arbitri ukusa“ (Elin 2004) postaju jednako marginalizovani kao i građani. U uslovima rastućih socijalnih razlika, komercijalizacije, nedostatka transparentnosti i javnog političkog dijaloga koji daje smer razvoju grada, profesija je izgubila političku podršku i status važnog socijalnog činioca razvoja grada.

Decentralizacija metodologije projektovanja – studija slučaja

Ovakvi socijalni i politički uslovi posmatrani iz ugla arhitekta zahtevaju istraživanje alternativnih metodologija projektovanja. Jedna od alternativa je testirana na diplomskim studijama Arhitektonskog fakulteta u Beogradu 2010. godine. Uključivanje građana i institucija u proces arhitektonskog projektovanja javnog prostora i pokušaj pomirenja njihovih interesa postavljen je kao osnovni cilj „participativnog“ pristupa. Termin participacija znači opoziciju marginalizaciji važnih činioca razvoja grada, ali i vezu sa novijim metodologijama projektovanja koje nisu nastale na temelju alternativnih ideja iz šezdesetih i sedamdesetih (koje su u pokušaju ostvarenja „opšteg interesa“ lako zloupotrebijene u populističke svrhe).

Projekat je proširenje ranijeg projekta vezanog za petoparkovsku inicijativu, koja je bila dobar primer i ohrabrenje opštinskim vlastima za uključivanje građana u proces donošenja odluka vezanih za javne prostore. Ovaj pilot projekat obuhvatao je tri parcele - planom predviđene za javne prostore. Nijedna parcela nije bila predmet neke postojeće građanske inicijative, već je inicijativa polazila od studenata.

Proces se sastojao iz četiri osnovne studije: anketiranja izabranih stejkholdera, prostornog mapiranja parcele i kreativne obrade prikupljenih podataka. Izbor stejkholdera je prethodio anke-

tiranju i proces kojim se arhitekta pozicionira u odnosu na lokalni socijalni i politički kontekst. Procenjivanjem relevantnost stejkholdera od samog početka stručnjak se poziva na odgovornost jer on više „ne oblikuje isključivo planerski dokument već i sam proces participacije - određujući ko će biti kontaktiran“ (Mantysalo 2005) pri čemu je legitimna i odluka da se jedna grupa stejkholdera favorizuje u odnosu na drugu. (Hall 2002)

Anketiranje se u ovom slučaju ne koristi kao metod prikupljanja statističkih podataka, već prvenstveno omogućava informisanje stanovništva o projektu, pomaže njihovu mobilizaciju za proces odlučivanja. Arhitekta dobija mogućnost da prepozna i analizira odnose među akterima i gradi njihovo međusobno poverenje.

Studenti razmenjuju ankete i prostorne mape i kroz ovakvo decentralizovanu mrežu informacija nalaze svoj put do projektnog zadatka. Rezultat kreativnog tumačenja informacija bio je projektni zadatak koji je (paradoksalno za arhitektu) predviđao graditeljsku pasivnost ili apstinenciju uz minimalnu intervenciju koja obogaćuje postojeće kvalitete lokacije, a bez većeg protoka materijala i novca koji se od strane građana lako karakteriše kao poligon malverzacija.

Očekivani rezultat bila su tri projekta prezentovana opštini kao alternativa zapostavljenim javnim prostorima. Svaki projekat predstavljao bi integralnu verziju projekta dobijenu povezivanjem deset studentskih projekata za svaku lokaciju. Planirani pilot projekat nije završen do kraja, i može se postaviti pitanje da li je razlog tome kompleksnost zadatka, vremensko ograničenje na jedan semestar ili nešto treće, ali ne treba ga okarakterisati neuspešnim jer je zahvaljujući procesu participacije u kojem je učestvovalo približno 500 građana afirmisana ideja građanskog aktivizma i upoznavanje sa pravom na grad „kao sastavnim delom međunarodnog sistema ljudskih prava“ (iz „Svatske povelje o pravu na grad“).

Optimistični stručnjak - zaključak

Ovo je samo jedan od primera borbe za novu ulogu struke kroz prihvatanja lične i profesionalne odgovornosti za razvoj grada i javne prostore. To je samo jedna od mogućih alternativa.

Danas marginalizovani stručnjak već sutra može da se navikne na participaciju. Nekada autoritativni „gradograditelj“ mogao bi da postane liberalniji i da kao ravnopravni učesnik urbanizacije podstiče građane na participaciju izjednačavajući svoje stručno znanje sa iskustvenim znanjem običnih ljudi; pružiti šansu učesnicima da „uče o svojim osnovnim pravima, da razvijaju organizacione i pregovaračke veštine, da mobilizuju javne resurse u svoju korist“ (Plurnmer 2000); ili se zauzeti za odbranu prava građana na grad. Proces participacije ima jak psihološki uticaj na učesnike (Day 1997), i taj potencijal može se ostvariti transparentnim prikazivanjem svih rezultata bez obzira da li je rezultat pozitivan ili ne. Objedinjujući iskustva urbanizma, sociologije, psihologije, arhitekture u multidisciplinarnosti se mogu pre-

poznati motivišući faktori (bihejvioralni dražveri) koji građane podstiču na aktivizam ili društveni angažman (Un i dr. 2008).

Svestan činjenice da će neki ljudi uvek biti pogođeni inovacijama (Friedmann 1996) novi stručnjak teži da zaobiđe zamke univerzalnog humanizma i participativnog populizma, da ne bude obmanut ali i ne obmanjuje, i ne dozvoli da participacija postane populističko oruđe elite, ali ni zakonska obaveza, već potreba i građansko pravo.

Uroš Maksimović rođen je 1986. godine u Beogradu gde je i diplomirao 2010. godine na Arhitektonskom fakultetu sa radom na temu participativnog projektovanja javnih prostora. Od 2011. je član studija za digitalni dizajn.

Iva Čukić

JAVNA UMETNOST KAO SREDSTVO ZA KREIRANJE MESTA

"Mogu uzeti bilo koji prazan prostor i nazvati ga otvorenom pozornicom... Čovek korača kroz ovaj prazan prostor dok ga neko drugi posmatra i to je sve što je potrebno za nastanak jednog pozorišnog događaja."

(Peter Brook, 1995, str. 7)

Danas sve češće uočavamo novi koncept javnog gradskog prostora, koji je znatno drugačiji od onog koji je karakterističan za pojam tradicionalnog grada. Savremene društvene i kulturne promene, u toku 20. veka, uslovile su nastanak novih kategorija javnog gradskog prostora o kojima će u ovom istraživanju biti reči.

Kroz istoriju, urbani prostor predstavljao je medijum života jedne zajednice. Javni prostori u gradu manifestovali su se kao specifičan izraz kolektivne memorije. Njihovo postojanje oslikavalo je lokalni identitet zajednice, kao i odrednice konkretnog života te zajednice.

Javni prostor možemo posmatrati i kao metafizičko mesto gde se lične potrebe i želja za izražavanjem susreću sa kolektivnim težnjama i aktivnostima. Dakle, ono predstavlja mesto socijalne interakcije.

Međutim u eri informatičkog društva, procesom globalizacije značajno je promenjen karakter javnog gradskog prostora. Danas ga prepoznajemo kao vrstu platforme na kojoj možemo uočiti proces privatizacije, potrebu za obeležavanjem, kao i kreiranje ekonomskih interesa. Često ne možemo definisati jasnu granicu između privatnog i javnog, a prostor na taj način postaje mesto privida njegove javnosti i slobode korišćenja.

Danas je to prostor za koji je Mark Ože (Marc Augé) upotrebio pojam *nemesto*, kao deo onoga što je nazvao nadmodernim¹. Autor zastupa tezu da nadmoderno doba proizvodi *nemesta*, odnosno prostore koji nisu antropološki. Ože pojam definiše kao prostore otuđenja, prostore bez identiteta, memorije, istorije, kao prostore koji nastaju posledicom postindustrijskog i umreženog informacijskog društva.

„Ako se mesto može definisati kao identitet-sko, relaciono i istorijsko, onda će prostor koji se ne može definisati ni kao identitetski, ni kao relacioni, ni kao istorijski biti nemesto.“

(Ože, 2005, str. 75)

Autor ističe zbir tri veoma važne komponente koje prema njemu čine mesto; ljude, koji su na neki način povezani, borave tamo i komuniciraju; karakter mesta; i potencijalno sećanje na mesto. Ako mestu nedostaje jedan ili više komponenti on ga naziva „nemestom“, na kojem dominira karakter tranzita i na taj način je u suprotnosti sa pojmom mesto.

S druge strane, eksperimentalne umetnosti, prostorno specifične intervencije, performansi, ulične i gerilske umetnosti, itd., razvijaju strategije prisvajanja javnih gradskih prostora. Kultura u

¹ Pojam *nadmodernosti* Ože definiše u odnosu na postmodernost. Autor ističe da se za nadmodernost može reći da je lice pojave čije je naličje postmodernost, one su kao pozitiv i negativ (Ože, 2005, str. 32). Svet nadmodernosti (franc. *surmodernité*) traži novo „mišljenje prostora“: na horizontu putovanja, u smišljanju novih maršuta, u izmeštanju pogleda u odnosu na zadate tekstove i slike...

javnom prostoru ima značajnu ulogu, ona podiže nivo funkcionalnog i estetskog kvaliteta prostora. Takođe, umetnost u javnom prostoru, ili preciznije rečeno javna umetnost ima ulogu da vizuelno markira mesto, memoriše događaje iz kolektivnog iskustva i stvori određenu sliku zajednice. Ona može biti deo strategije urbanog planiranja i urbanog dizajna, i dovesti do povećanja stepena javne svesti (Patricia Phillips).

Nestanak mesta predstavlja konstataciju koja se često vezuje za savremeni gradski prostor. Nestajanje javnog prostora, pojava kvazi javnih prostora sa ograničenim pristupom događa se uporedo sa agresijom komercijalne kulture i pojavom kulturnog spektakla. Takođe, grad se menja u sve češćem i prisutnijem kontinuitetu trgovine, informacija i komercijalizacije. Treba imati u vidu da prostori koji gube svoj identitet, ma koliko bili otuđeni, jesu realni i socijalno definisani.

U navedenom urbanom okruženju, koje se ispunjava nemestima, javna umetnost stiće ulogu „proizvodnje mesta“.

Prisustvo umetnosti na ulici upoznaje stanovništvo sa sopstvenim identitetom, gradi kritičko mišljenje i povećava stepen javne svesti.

Kako bi se ispitale navedene hipoteze predložen je eksperiment koji bi aktiviranjem prolaza između Bezistana i Doma Sindikata dao novi karakter tog prostora. Ideja je da se ulični koridor koji trenutno možemo definisati kao nemesto pretvori u mesto ulične galerije. Ova privremena intervencija može generisati smisleni dijalog o prostoru, umetnosti i savremenom urbanom načinu života. „Pravljenje mesta“ u ovom eksperimentu ima za cilj da potpomogne proces zajedničkog korišćenja ovakvih prostora i konstruisanja drugih, kroz upotrebu javne umetnosti kao neku vrstu platforme za stvaranje kulturnih identiteta.

Na osnovu pomenutih komponenta koje je Ožeo dao, napravljena je selekcija nekolicine prostora u Beogradu koji predstavljaju činioce novih kategorija i oni će biti prikazani na izložbi. Pretpostavka je da oni mogu postati mesta razmene unutar gradskih fizičkih struktura, neka vrsta „spontanog pozorišta“ (Lefevr, 1974, str. 27). Važno je naglasiti da se ovo istraživanje oslanja samo na Ožeoovu definiciju nemesta, a ne na konkretne prostore koje autor u svom istraživanju navodi (mesta ekstremne komercijalizacije prostora, aerodrom, autoputevi, putokazi, bilbordi).

U savremenom društvu, urbana područja se suočavaju sa sve većim gubitkom autentičnosti i identiteta. U njima prepoznavamo neke zajedničke karakteristike, kao što su:

- gubitak socijalizacije - nepostojanje identifikacije sa mestom,
- odsustvo kulturne uslovljenosti prostora.

Identifikovani prostori podeljeni su u tri kategorije koje su prepoznate kao dominante u gradu: 1. saobraćaj, tranzit, transport, 2. stambena arhitektura 3. društvena preduzeća

Saobraćajne punktove karakteriše artikulacija prostora na relativno ograničenoj i kontrolisanoj površini. Gusta mreža saobraćane infrastrukture postaje čovekov tranzitni habitus, sprečavajući stvaranje smislenog staništa ili *genius loci*-a.

Stambena arhitektura postala je simbol otuđenja i dehumanizacije. Pojedinaac počinje da gubi osećanje pripadnosti i zajedništva. Svako ljudsko biće ima potrebu da se poistoveti sa svojim domom, tj. da ga humanizuje i personalizuje.

Privatizovana društvena preduzeća, industrijski kompleksi, objekti kinematografskog nasleđa predstavljaju konkretne urbane prostore, napuštene ili zapostavljene, a dovoljno provokativne za preduzimanje odgovarajućih aktivnosti u cilju revitalizacije.

Društveno-ekonomske promene koje dovode do „nestajanja“ pojedinih prostora zahtevaju kreiranje novih strategija u cilju njihove revitalizacije.

Potencijali:

1. Povećanje atraktivnosti grada. 2. Izgradnja vizuelnog kvaliteta urbanog okruženja. 3. Jačanje lokalnog identiteta. 4. Generisanje osećaja pripadnosti i zajednice (ukoliko se građani uključuju u ovakve akcije oni počinju više doživljavati grad kao svoj). 5. Izgradnja kulturnog građanstva. 6. Saradnja i integracija umetnika, arhitekata, pejzažnih arhitekata, urbanista i gradske uprave. 7. Promocija savremene umetnosti. 8. Bogatom kulturnom ponudom umetničkih produkcija unapređuje se kvalitet kulturne

scene. 9. Beograd poseduje višak „praznih“ i manjak „umetničkih“ prostora, pa je ovo jedan od načina da se omogući neophodan prostor za rad. 10. Ovi prostori mogu predstavljati potencijal koji doprinosi kreativnom sektoru i industriji. 11. Privlačenje turista. 12. Umetnost u javnom prostoru može biti deo kreativnog i ekonomskog kapitala grada, kao i deo gradskog identiteta.

Iva Čukić rođena je 1983. godine u Beogradu. Diplomirala je 2008. na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu. Iste godine upisuje doktorske akademske studije na tom fakultetu, umetnički smer. Trenutno je student treće godine, a oblast njenog istraživanja obuhvataju tačke susreta javnog prostora, javne umetnosti i prostorno-kulturnog diskursa. Učestvovala je u nekoliko radionica, izložbi i projekata u ovoj oblasti, a neko vreme je i sarađivala u nastavi na Arhitektonskom fakultetu.

Jasna Cizler

OBJEKTI INDUSTRIJSKOG NASLEĐA KAO JAVNI PROSTORI

Industrijsko nasleđe predstavlja ostatke industrijske kulture koji imaju arhitektonski, društveni, tehnološki ili istorijski značaj. Osim industrijskih zgrada, ono podrazumeva i mašine, rudnike, infrastrukturu, stambene objekte građene za radnike i slično. Industrijsko nasleđe je memorija o životu radnika, često simbol progresa i ponosa za lokalnu zajednicu, deo lokalne istorije i identiteta. Vrednosti i potencijali industrijskog nasleđa se u poslednjih nekoliko decenija koriste u urbanoj obnovi, posebno u gradovima koji su doživeli pad u industriji i ekonomiji i sada traže nove opcije za razvoj. Veliki je broj slučajeva koji pokazuju pozitivne efekte obnove industrijskog nasleđa, a u ovom radu će akcenat biti stavljen na to kako se objekti industrijskog nasleđa mogu koristiti kao javni prostori, odnosno postati otvoreni i dostupni za sve korisnike.

Strah da će očuvanje lokalne fabrike biti problem za zajednicu koja bi u njoj mogla videti simbol loše prošlosti – gašenja proizvodnje, umiruće ekonomije, brutalnog rada i plućnih bolesti – jeste čest i bio je tema i prilikom obnove u Duizburgu u Nemačkoj. Ipak, ispostavilo se da je nakon uvođenja novih funkcija objekat postao izvor ponosa kod građana i on sada predstavlja jedan u nizu slučajeva karakterističnih za Rursku oblast, industrijski region poznat u svetu kao uspešan primer obnove industrijskog nasleđa. Glavna strategija obnove je bila da se industrijske zgrade i priroda povežu u kontinualnu mrežu, tj. regionalni park u kom se zelene površine prepliću sa industrijskim ostacima koji se koriste u neke nove svrhe, što je između ostalog, doprinelo i stvaranju pristupačnijih i atraktivnijih javnih prostora.

Ipak, projekti obnove nisu uvek od samog početka usmereni na očuvanje ostataka industrije, te se dešava da ono bude zanemareno prilikom kreiranja urbanističkih planova. Kako u savremenom društvu postoji potreba da sav prostor bude maksimalno iskorišćen, funkcionalan i da se od neupotrebljenog i napuštenog pretvori u „produktivan“, napuštene industrijske lokacije se često doživljavaju kao ruine, uznemiravajuća mesta na kojima se ništa ne dešava i koja predstavljaju ožiljak u gradskom tkivu. Mnogi vredni prostori su ugroženi usled privatizacije i prodaje preduzeća - opasnost preči od intervencija koje su pod pritiskom zahteva investitora i postavlja se pitanje je da li će oni biti adekvatno iskorišćeni i da li će nova funkcija doprineti očuvanju nasleđa, ili ga naprotiv, dodatno ugroziti. Prodaja vrednih gradskih objekata je u Srbiji velika opasnost koja preči gradovima – u pitanje se dovodi urbanost gradova i kvalitet njegovih javnih prostora jer nove namene mogu biti lukrativne za nove vlasnike, ali potpuno irelevantne za interese građana (Petovar, 2003).

Angažovanje lokalne zajednice protiv uništavanja ove vrste nasleđa, verovatno je najbolji dokaz značaja koje ono ima za lokalnu zajednicu. Četvrt Poblenou u Barseloni primer je protesta stanovništva na zanemarivanje ove vrste nasleđa. Ova oblast, poznata kao katalonski Mančester, je bila industrijska zona u periodu od preko sto godina i predstavljala je jedan od glavnih centara industrijske inovacije u južnoj Evropi sve do `60-ih godina. Nakon premeštanja industrije je usledila kriza u Poblenou i interes tržišta je bio da se ova strateški dobro pozicionirana oblast transformiše u savremenu četvrt.

Tada su počela da se javljaju protivljenja stanovnika u težnji ka očuvanju istorijskog duha ovog prostora. U pismu građana koje je upućeno vlasti stoji:

„Barselona, ponosna na svoju sadašnjost, izgleda da je zaboravila svoje korene, tako rizikujući da dovede u opasnost svoju budućnost. Metropolis je nasledio industrijski svet: bez fabrika na kojima je izgrađena naša sadašnjost... ..postoji rizik da će se industrijski pejzaži biti smenjeni stanjem tabula rasa... ..Nestajanje ovog kompleksa... ..ne samo da će negativno uticati na nasleđe Katalonije, već će značiti i gubitak mogućnosti da se novoj industrijskoj četvrti i njenoj kompleksnosti i integraciji u grad, da pozitivan input, suprotan interesima tržišta.“ (Fòrum de la Ribera del Besòs, 2005).

Slično je zapisano i u jednom od manifesta zajednice:

„Stanovnici četvrti Poblenou odbijaju agresiju usmerenu ka industrijskom nasleđu i identitetu svoje četvrti. Neophodna modernizacija grada ne sme biti usmerena protiv njegovih građana.“ (*Manifest Defensem Poblenou, salvem Can Ricart*).

Nakon protesta stanovništva su usledile promene u planovima čime je konačno uvažena potreba za očuvanjem nasleđa. Modifikovan je Katalog zaštićenih lokaliteta Barselone i na taj način priznato da industrijski objekti grada moraju predstavljati deo planova za budući razvoj grada.

Kao što se može primetiti, razvoj vođen od strane tržišta jedna je od glavnih pretnji za javne prostore, pa tako i za gradsko nasleđe. Ključno pitanje koje se postavlja je kako se nositi sa zaštitom nasleđa kada su gradovi pod tako velikim uticajem i u tolikoj meri zavisni od tržišta? Nasleđe uopšte, pa i ono industrijsko, je u proteklim decenijama postalo ne samo osnov za promovisanje memorije na industrijsku prošlost, već i marketinški alat u urbanoj obnovi, korišćen za uspešniju prodaju ovih, sada obnovljenih prostora. Nedostatak veće uključivosti javnog sektora često rezultuje nedostatkom prostora koja ne donose prihode, kao što su kulturni sadržaji i javni prostori, i to se dosta dobro može pratiti na primeru Velike Britanije. Proces džentri-

fikacije je karakterističan za ovu zemlju (fizička, ekonomska, društvena i kulturna transformacija nekog područja koja rezultuje proširenjem privatnog vlasništva nad javnim, preseljenjem i često čak i marginalizacijom nekadašnjih, siromašnijih stanovnika, kroz uvođenje novih pojedinaca koji dele slični životni stil) i ima niz efekata, a oni negativni su najštetniji po najsromašnije, razmeštene domaćinstva i male firme (Tallon, 2010). Poznato je da kao prva industrijska zemlja, Britanija ima veliki broj industrijskih lokacija, koje se danas nalaze upravo u centrima gradova, naročito u gradovima kao što su Mančester i Lids, smeštenim u srcu nekadašnje industrijske revolucije. Sada se dešava da su čitavi delovi gradskih centara u vlasništvu privatnog sektora i na njima bivaju izgrađeni novi projekti bazirani gotovo isključivo na stanovima visoke vrednosti i kancelarijama za velike firme, često smeštenim upravo u preuređenim fabrikama. Prostori koji nastaju na ovakav način se od strane kritičara opisuju kao ugrožavajući za demokratsku kontrolu prostora, lokalni kontekst i aktivnosti. Rezultat je grad koji je sve više u vlasništvu velikih kompanija, a jedna od glavnih posledica je i nedostatak javnih prostora (Chatterton, Hodkinson, 2007a, 2007b, Haughton, 2009).

Potreba da se grad promoviše na tržištu kapitala, u kontrastu je sa razvojem alternativnih kulturnih aktivnosti i projekata koji su potrebni lokalnoj zajednici, i tako rezultuje kontrolisanim, monotonim, poluprivatnim prostorima, dok su manje regulisani, drugačiji i raznovrsni prostori zapostavljeni ili nestaju. Tim Edensor, profesor na univerzitetu u Mančesteru, naglašava ulogu napuštenih industrijskih objekata u kreiranju alternativnog estetskog i čulnog iskustva u sve homogenijim postindustrijskim gradovima. On skreće pažnju na vezu između industrijskih ruševina, kolektivne memorije i specifičnosti prostora i upozorava na njihovo uništavanje. Profesor Edensor industrijske objekte prepoznaje kao neformalne javne prostore na kojima se odvija niz aktivnosti u kojima obično učestvuju pripadnici lokalne zajednice, kao što su baštovanstvo, igra, istraživanje, različite kreativne aktivnosti, ali i besplatno parkiranje automobila. To su prostori iznenađenja, kontakta s prošlošću, koji su u kontrastu sa previše regulisanim i dizajniranim gradskim prostorima. Sama priroda napuštenih

industrijskih lokacija, nedostatak određenog značenja i funkcije, pomućene granice između prošlosti i sadašnjosti, kao i intimna veza s memorijom mesta, jesu ono što ove prostore čini tako zanimljivim i značajnim čak i u stanju oronulosti u kakvom se većina njih nalazi (Edensor, 2005).

Zaključak ipak nije da red i uređenost u prostoru nisu potrebni, već da trenutna praksa pretvaranja gradova u područja uređenosti, nadzora i potrošnje, postaje previše dominantna. U skladu sa tim, rad se završava prikazom nekoliko primera iz prakse reaktivacije industrijskog nasleđa, koji su pokrenuti od lokalne zajednice ili u kojima je ona uključena u velikoj meri. Primer kompleksa fabrike kremova (Custard Factory) u Digbet četvrti u Birminghamu, u Velikoj Britaniji, jeste tipičan primer uvođenja umetnosti i kulture i promocije kreativnih industrija i zapošljavanja u ovom sektoru, i pokazuje kako stimulativni ambijent može biti kreiran kroz kombinaciju rada i stanovanja umetnika. Obnova fabričkog kompleksa je krenula kada su umetnici počeli da koriste prostor bez nadoknade, za plesne studije, galerije, teatar i prodavnice umetničkih dela. Pozitivni efekti obnove su se ubrzo proširili na čitav grad, a podrška kreativnog sektora u mnogome doprinosi promovisanju grada i privlačenju investicija. Sličan projekat se nalazi i u Solteru, malom gradu u blizini Lidsa, čiji je veliki deo pod zaštitom UNESCO-a i predstavlja jednu od važnih tačaka na Evropskoj ruti industrijskog nasleđa. Osnovan je u 19. veku kada je veliki industrijalac izgradio fabrike, ali i stambene objekte i brojne javne institucije poput bolnica, crkve i škola, kako bi svojim radnicima obezbedio bolje uslove života i rada. Danas je naselelje veoma dobro očuvano i predstavlja primer kako se nekadašnji industrijski objekti mogu potpuno uključiti u život stanovnika. Primera radi, u mlinu Salts Mill, se sada nalazi niz prostora u potpunosti otvorenih za javnost. Treći primer, Temple Works u Lidsu, u Velikoj Britaniji, je kompleks nekadašnjeg tekstilnog mlina koji ima najviši stepen zaštite koji neka zgrada u Britaniji može dobiti. Bez obzira na to

što je mlin danas u privatnom vlasništvu, otvoreni prostori i objekti se koriste od strane neprofitne organizacije koja je kroz različite projekte u oblasti umetnosti i kulture dovela umetnike i posetioce u inače neiskorišćenu zgradu. Jedna od stavki u upravljanju projektom je takozvana 'buy nothing policy', pa zgradu uređuju volonteri i koristi se već korišćen nameštaj.

Jedna moguća opcija je inovativni pristup planiranju koji dozvoljava građanima da sami prilagode prostore novim funkcijama i na taj način revitalizuju napuštena područja. Ako govorimo o industrijskom nasleđu kao važnom za lokalnu zajednicu i identitet, ovakvi projekti bi se mogli smatrati uspešnijima i često predstavljaju kvalitetne javne prostore. Projekti koji su više usmereni na lokalno stanovništvo ili čiji je pokretač upravo ono, verovatno ne bi obezbedili više novca u prvoj fazi, ali kao obzirni prema pitanjima relevantnim za lokalno stanovništvo, oni mogu biti održiviji kao dugoročna opcija. Takođe, mnogi autori umetnost, kulturu i male firme vide kao neiskorišćeni potencijal za regeneraciju gradskog života i smatraju da oni treba da imaju centralnu ulogu u urbanoj obnovi, mnogo veću nego danas (Murray, 1999). Ovome naročito ide u prilog činjenica da su industrijske lokacije često prepoznate kao ambijent pogodan za alternativne umetničke i kulturne aktivnosti, i mogu biti pretvorene u galerije, studije za umetnike, i radionice. Ovo je često dobra opcija za početak korišćenja objekata jer se na taj način zaustavlja trend zapostavljanja i uništavanja objekta.

Jasna Cizler je rođena 1984. godine u Pančevu. Student je doktorskih studija na Arhitektonskom fakultetu u Beogradu. Na istom fakultetu je diplomirala 2008. godine, a 2011. godine stekla zvanje Specijaliste za urbanu obnovu. Radila je i usavršavala se u Sevilji i Srbiji, a kao stipendista fondacije British Scholarship Trust je bila gostujući istraživač na Univerzitetu u Lidsu u Velikoj Britaniji.

levo: Temple Works - fasada i unutrašnjost objekta za vreme koncerta (autor fotografija: J. Cizler)

Krsto Radovanović

MIKROURBANISTIČKE INTERVENCIJE KAO SREDSTVO REVITALIZACIJE ZAPUŠTENIH GRADSKIH PODRUČJA

Urbanizam 20. vijeka, uspostavljajući integritet objekta kao krajnjeg cilja prostornog planiranja, donio je mnoštvo problema vidljivih u postindustrijskim gradovima; jedan od najvećih problema svakako predstavljaju napušteni gradski prostori, najprije industrijski, koji su vremenom izgubili funkciju i prepušteni devastaciji. Čak i ako su blizu centralnih gradskih područja, ovi prostori su često izolovani, lišeni životnih procesa i izloženi daljem propadanju.

Revitalizacija napuštenih i devastiranih područja u gradovima je problem kome se pridaje izuzetna pažnja u urbanističkoj teoriji i praksi posljednjih godina. Glavni razlozi tome su priliv stanovništva i brzo širenje gradova ka periferijama, jer ovi procesi uzrokuju potrebu za većim iskorišćenjem raspoloživog prostora. Poseban problem predstavljaju napuštene i devastirane industrijske zone, koje se često nalaze na atraktivnim pozicijama, u blizini centralnih zona grada, uz vodene površine i sl. Nažalost, u domaćim urbanističkim krugovima ova tema se uglavnom zadržava na sporadičnom spominjanju, bez nekih tendencija da se po tom pitanju nešto i uradi.

1. Etape u revitalizaciji napuštenih područja i objekata

Kada se govori o transformacijama ovakvih područja, mogućnostima njihove obnove i implementacije različitih sadržaja, često se zapostavlja jedan ili više koraka, uglavnom onih koji se odnose na ekonomske i sociokulturološke aspekte. Problem je na koji način zainteresovati vlasti i investitore da ulažu kapital u prostore koji su zapušteni i, na prvi

pogled, neatraktivni, da bi se ti prostori revitalizovali i u njih uveli novi sadržaji. Cilj ovog istraživanja je da ispita mogućnosti revitalizacije gradskih područja, ne kao krajnjeg rezultata, u smislu „smještaja“ određenih arhitektonskih tipologija u okviru napuštenih objekata, nego kao dugoročnog procesa koji bi se odvijao na ovim prostorima i koji se sastoji od nekoliko važnih koraka.

Da bismo definisali etape revitalizacije, potrebno je prethodno definisati pojmove *revitalizacije* i *renovacije*.

REVITALIZACIJA označava cjelovitu obnovu, oživljavanje materijalnih i duhovnih vrijednosti objekta, spomenika kulture ili prostornih kulturno-istorijskih cjelina. To je kompleksna metoda koja može obuhvatiti skoro sve tehničke postupke kao i promjenu funkcije objekta ili cjeline. U doslovnom smislu, riječ revitalizacija označava „**vraćanje života**“, „**oživljavanje**“.¹

RENOVACIJA – obnova i opremanje građevine kao cjeline kojoj su propali pojedini dijelovi (trakt, sekcija, konstrukcija), novim, kojima se vraća udobnost i higijenski kvalitet. Obuhvata više tehničkih metoda, kao što su restauracija, rekonstrukcija, supstitucija i dr.²

Etape ili „korake“ u ponovnom oživljavanju napuštenih industrijskih objekata možemo posmatrati na primjeru *Kaiča foruma* (Caixa Forum) u Madridu, čiji su autori Hercog i De Meron (Herzog & de

1 Kurtović-Folić, Nađa, Predavanja iz predmeta 'Graditeljsko nasleđe, obnova i zaštita 2'

2 Kurtović-Folić, Nađa, Predavanja iz predmeta 'Graditeljsko nasleđe, obnova i zaštita 2'

Meuron)³. Muzej se nalazi u srcu kulturnog distrikta Madrida i izuzetno je posjećen, zbog svoje izuzetne atraktivnosti i mnoštva sadržaja koje nudi.

Ovaj multifunkcionalni objekat je smješten u rekonstruisanu termoelektiranu, sagrađenu 1899. godine, koja je vremenom izgubila funkciju i devastirana (sl. 1). Pored nje se nalazila benzinska stanica, koja je srušena da bi se na njenom mjestu našao trg, koji uvodi posjetioce u objekat. Na slici 2 je prikazano stanje nakon renovacije: objekat je nadograđen, u njega je smještena nova funkcija, očuvana je prvobitna fasada od opeke (uz male modifikacije) i uređen je trg sa zelenilom. Tek nakon ovih tehničkih mjera omogućena je revitalizacija, vraćanje života objektu, što je prikazano na slici 3: naime, tek kada prostor zauzmu ljudi, kada se u njemu vrši određena funkcija, tada se može reći da je prostor „oživljen“.

U tom smislu, možemo rezimirati etape revitalizacije:

1. STANJE DEVASTACIJE
2. RENOVACIJA
(rekonstrukcija, sanacija, supstitucija)
3. REVITALIZACIJA

Dakle, revitalizovano stanje je krajnji rezultat procesa. Međutim, ovakav redoslijed etapa nije uvijek primjenljiv; najčešća prepreka su finansijski aspekti i politička volja. U slučaju Kaiča Foruma, Fondacija „La Kaiča“ (Obra Social Fundación “La- Caixa”) je uložila značajna sredstva za sprovođenje

projekta, ali je to često neizvodljivo, posebno u ekonomski slabije razvijenim zemljama.

Zbog toga je potreban drugačiji raspored etapa:

1. STANJE DEVASTACIJE
2. REVITALIZACIJA
3. RENOVACIJA

U ovom slučaju *revitalizacija* je proces koji pretihodi tehničkim postupcima, rekonstrukciji i sanaciji objekta. *Oživljavanje, vraćanje života* prostoru posmatra se kao preduslov, a ne kao krajnji rezultat procesa. Naime, da bi zapušteni prostor bio u tehničkom smislu obnovljen radi smještanja određene funkcije, potrebno je zainteresovati potencijalnog investitora (npr. gradske vlasti) i pridobiti potrebna finansijska sredstva. U tom smislu je neophodno da određene grupacije ljudi prepoznaju kvalitete tog prostora, da ga pretvore u svoje polje aktivnosti i na taj način ga ožive. Naravno, ovaj postupak je potrebno sprovoditi sa oprezom. Ulaganja moraju biti postepena i u skladu sa potrebama ljudi – korisnika prostora, a ne u skladu sa potrebama investitora.

Slika 2

Slika 3

3 Izvor: <http://www.arcspace.com/architects/herzog-meuron/caixa/caixa.html>

Slika 1

Slika 4

Slika 5

Primjer zaposijedanja devastiranih prostora od strane samoinicijativnih pokreta i organizacija je *Mikser festival*, koji se održava na prostoru Žitomlina u Beogradu (slika 4).

2. Pojam i podjela mikrourbanističkih intervencija

U mikrourbanističke intervencije možemo svrstati sve kreativne, inovativne, jeftine, slučajne ili namjerne, privremene intervencije u gradskom prostoru, koje mogu biti fizički objekti ili samo procesi i u kojima može učestvovati veći ili manji broj ljudi, organizovanih u formalne ili pak neformalne, samoinicijativne grupe. U tom smislu u mikrourbanističke intervencije spadaju:

- kulturni događaji, izložbe i festivali – muzički, filmski, umjetnički i sl. Primjer ovakvog načina iskorišćavanja industrijskih područja je navedeni Mikser festival u kompleksu Žitomlina u Beogradu (slika 4);
- instalacije – umjetničke ili utilitarne. Na slici 5 prikazana instalacija *Tape installation* sa navedenog festivala;

- privremeni arhitektonski objekti;
- skejt parkovi i drugi sportski objekti;
- crtanje grafita kao način izražavanja mladih, koji na ovaj način uglavnom šalju određene poruke društvu, iskazuju svoje političke i druge stavove i sl. (slika 6);
- neformalno svakodnevno okupljanje; naime, bilo kakav boravak ljudi na određenom prostoru doprinosi oživljavanju tog prostora i može se uzeti kao osnovni preduslov revitalizacije.

Na osnovu navedene podjele, može se napraviti opštija podjela mikrourbanističkih intervencija na **objekte** (fizičke, opipljive) i **proces** (aktivnosti). U prvu grupu spadaju privremeni arhitektonski objekti, skejt parkovi i drugi sportski objekti, prostorne instalacije, paviljoni i sl. U drugu grupu spadaju neformalna ili formalna okupljanja, kulturni događaji, crtanje grafita i drugi vidovi umjetničkog izražavanja. Ono što je zajednička karakteristika svih ovih intervencija, to su uklapanje u postojeći kontekst, mala sredstva kojima se to postiže, kreativni i inovativni načini korišćenja prostora, kao i privremeni karakter ovih intervencija.

Jedan od mogućih problema sa kojima se ovakvi prostori mogu suočiti je to što su intervencije na njima često orijentisane na uži krug korisnika, na manju društvenu grupu koja ih koristi, dok za širu javnost ostaju nedostupni ili jednostavno za njih ne postoji interes; ovo dalje vodi u nezainteresovanost gradskih vlasti i dalju zapuštenost prostora. Problem je što većina ljudi smatra da se u zapuštenim gradskim prostorima okupljaju „sumnjive“ društvene grupe, pa zbog toga zaobilaze ovakve prostore.

3. „Integralni urbanizam“ kao teorijski pristup u procesima revitalizacije napuštenih gradskih područja

U predgovoru knjige „Postmoderni urbanizam“, Nan Elin definiše pojam *integralnog urbanizma* kao „iskorak u arhitekturi i planiranju, teoriji i praksi, ka povezivanju intervencija u malim razmerama i onih na regionalnom nivou“.⁴ Osnovni cilj integralnog urbanizma je postizanje toka (flow), koji vodi ka

4 Elin, Nan, Predgovor – preuzeto iz knjige 'Nagli zakret u gradu: ka integralnom urbanizmu', *Postmoderni urbanizam*, str.11

integraciji mjesta, pri čemu je naglasak na vezama, komunikaciji i stalnoj cirkulaciji, konvergencijama i posmatranju grada kao zbira neprekidnih procesa, nasuprot stavovima modernog urbanizma, gdje je razdvajanje funkcija i „zoniranje“ dovelo do fragmentisanja prostora, slabe povezanosti, zagađenosti industrijskih zona, „gradova spavaonica“ i mnogih drugih problema. Promjene u gradovima, kao što su suburbanizacija, opadanje kvaliteta javnih prostora i prenatrpanost saobraćaja, doveli su do socijalnih problema: otuđenost i gubitak identiteta su neki od njih.

Kao još jedan od negativnih produkata ovakvog planiranja javljaju se i napuštena i devastirana područja, prije svega industrijska, koja uglavnom stoje kao neporozne membrane, odvojena od okolnog prostora. Pošto se u ovom istraživanju revitalizacija napuštenih područja posmatra kao proces, a ne kao krajnji produkt (u smislu transformacije konkretnog objekta u određenu tipologiju), teorija integralnog urbanizma pruža važnu teorijsku potporu. Naime, ovakvi prostori mogu zaživjeti samo ako su procesi koji se u njih uvode postepeni, dinamični i promjenljivi, dugoročno planirani i sprovedeni u etapama. Riječ „planirani“ je uzeta uslovno, pošto u ovom slučaju cilj nije iscrtaivanje detaljnih mapa namjene površina i raznih tabela, nego, bar u početnim fazama, postepeno „uvođenje života“ u prostor kroz intuitivne intervencije i prirodan tok. U tom slučaju, zadatak arhitekata i planera je da prostor ostane do te mjere *nedovršen* da bi mogao da „trpi“ kasnije intervencije korisnika. U tom smislu je zadatak projektanta, prilikom rada na konceptu, da pronade tu mjeru, da razmišlja dugoročno i da predvidi sve moguće intervencije u pro-

storu. Zajednički akcenat svih ovih, kako ih Nan Elin naziva „aktivističkih projektantskih rešenja“, nije na planu i presjeku, kao oruđima uspostavljanja hijerarhije modernog grada, nego na slikovitosti i slobodi izraza, koji teže da „prekinu sa fragmentacijom naših pejzaža i naših života“.⁵

U knjizi „Postmoderni urbanizam“ navode se najvažniji pravci urbanog razvoja tokom 1960-ih, 70-ih i 80-ih godina, nastalih kao reakcija na modernizam; sve ove različite teoretske postavke se mogu svrstati u *postmoderni urbanizam*, a neki od najznačajnijih su:

- Otvorena arhitektura – pokret *Cohousing* (Marcus, McLamant & Durret), iz 1960-ih i 70-ih

⁵ Elin, Nan, Predgovor – preuzeto iz knjige 'Nagli zaokret u gradu: ka integralnom urbanizmu', *Postmoderni urbanizam*, str. XI

Slika 7

Slika 8

Slika 6

Slika 9

Slika 10

godina, koji se bavi uključivanjem budućih korisnika prostora u projektovanje; „otvorene“ ili „poluodređene“ strukture koje korisnici završavaju prema svojim potrebama i željama.

- Pokret za uređenje grada, koji je započeo časopis *Architectural Review* pedesetih godina. Predstavnik ovog pravca je Gordon Kalen (Gordon Cullen), autor knjige *Gradski pejzaž*, koji se zalaže za „sagledavanje u seriji“ i „umjetnost odnosa“, dakle posmatranje urbane sredine kao cjeline sastavljene od mnogo elemenata i njihovih međuođenosa.
- Teorija urbanog dizajna u Americi: „društveno planiranje“ (1960-1970-ih) – planiranje sa učešćem društvene zajednice; „procesna arhitektura“ Čarlsa Mura i Vilijema Turnbula (Charles Moore, William Turnbull).
- Kontekstualizam Roberta Venturija (Robert Venturi), koji se zalaže za „nezavršenu arhitekturu“, koja može da se razvija i u kojoj je proces mnogo važniji od trenutnog stanja.

4. Berlinski „urbani pioniri“ – neformalne socijalne grupe i transformisanje napuštenih područja

Berlin, koji mnogi nazivaju kulturnom prestonicom Evrope, problem napuštenih gradskih područja rješava na specifičan način – kroz sociokulturološki model pod nazivom *Urban Pioneers* (slika 7).⁶ Ovaj model se odnosi na razne neformalne socijalne grupe, supkulturne, alternativne pokrete, uglav-

nom marginalizovane, koje vremenom prerastaju u ozbiljnije organizacije, kulturne ustanove (Culturalpreneurs) i asocijacije. Na koji način ove grupe transformišu i oživljavaju prostor? Odgovor je – kroz inovativne mikrourbanističke intervencije. Naime, ove grupe zaposijedaju napuštene i naizgled neatraktivne prostore i pretvaraju ih u pozornice kulturnih djelovanja, postepeno ih transformišući, vizuelno i konceptualno. Kao rezultat toga, u Berlinu je sve manje neiskorišćenih prostora; grade se buvlje pijace i skejt parkovi u napuštenim skladištima i drugim industrijskim objektima. Na taj način se popunjava period između stanja devastiranosti prostora i njegovog pravnog i vizuelnog redefinisavanja. Ove međuetape su izuzetno važne za transformaciju prostora, a u većini gradova su zapostavljene. Gradske vlasti Berlina se sve više uključuju u ove procese, jer su uvidjele potencijal privremenog korišćenja prostora. Samoinicijativne mikrourbanističke intervencije su postale legitiman instrument za revitalizaciju zapuštenih prostora, pa su uključene u planerske dokumente, kao što je *Planwerk, Stadtentwicklungskonzept 2020*. Ovo pokazuje da su gradske vlasti uvidjele izuzetan značaj ovih intervencija.

Jedan od načina oživljavanja prostora je i *efemerna arhitektura*, kojoj se poslednjih godina pridaje veliki značaj. Jedan od uspjelih primjera oživljavanja prostora kroz privremene objekte je *Platoon*. Cultural Development, koji se takođe svrstava u berlinske „urbane pionire“ (slika 8, 9).⁷ U pitanju je mala multidisciplinarna operativna grupa, koja svoje

6 Primjer preuzet iz teksta 'Berlinski pioniri, prvi deo: Krekovanje grada', Miodrag Kuč, časopis Kvart, br. 16, 2009.

7 Izvor: www.platoon.org

Slika 11

intervencije sprovodi postavljanjem privremenih objekata, modifikovanih brodskih kontejnera, na napuštene lokacije. Ove lokacije su uglavnom zapuštene parcele u centralnom jezgri Berlina, čiji vlasnici nemaju mogućnosti, želje ili ekonomskog interesa da ih koriste. *Platoon* sklapa ugovor sa vlasnikom o privremenom besplatnom korišćenju parcele, što je od obostranog interesa; vlasnici na taj način dobijaju novi izgled parcele, što joj podiže atraktivnost, a samom tim i cijenu, a s druge strane, *Platoon* dobija besplatan prostor i reklamu, i to u centralnom jezgri grada.

5. Upotrebne prostorne instalacije – predlog intervencija u javnom prostoru

Kao jedan oblik mikrourbanističkih intervencija naveli smo instalacije, koje se u opštem slučaju mogu podijeliti na umjetničke i upotrebne (utilitarne). Bez dubljeg ulaženja u njihovu klasifikaciju, mogu se definisati upotrebne prostorne instalacije kao strukture koje pored upotrebne funkcije imaju i vizuelne, ambijentalne vrijednosti, obogaćuju javni prostor, služe kao prostorni reper i mjesta okupljanja i socijalizacije.

Uticaj prostornih instalacija na oživljavanje javnog prostora pokazaćemo na primjerima *Origami forum* i *Klupa 1000cm*, čiji su autori ModelArt Studio iz Novog Sada (članovi: Dejan Mitov, Jelena Čobanović, Krsto Radovanović i Maja Nogavica). U pitanju su izvedene eksperimentalne prostorne instalacije/urbani mobilijar, nastale u okviru istraživanja o uticaju prostornih instalacija na javni prostor i njegovo oživljavanje.

Slika 12

Origami Forum (slike 10, 11) je projekat koji je nastao 2011. godine u saradnji sa Fakultetom tehničkih nauka. U pitanju je struktura od drveta nalik origamiju, japanskoj veštini savijanja papira. Multipliciranjem trougaonih elemenata od šperploče dobijena je mreža koja je pričvršćena na potkonstrukciju od drvenih ramova, a čitava konstrukcija je rasklopiva radi lakšeg transporta. Prednosti ovakvih origami struktura su u korišćenju relativno malih elemenata, čime se olakšava transport i smanjuje cena proizvodnje, a njihovim multipliciranjem se mogu dobiti izuzetno dinamične kompozicije. Na ovaj način dobijena je pokrenuta, razigrana struktura, pogodna za sedenje na različitim visinama i u različitim položajima. Zbog promene nivoa, od 20 do 90 cm visine, ova instalacija se, pored funkcije sedenja, može koristiti i kao pult. U tom smislu objekat/skulptoralna instalacija je izuzetno fleksibilan prostor, koji u funkcionalnom smislu zadovoljava potrebe različitih grupa korisnika. Pored toga, ona poseduje i vizuelne kvalitete, čime obogaćuje urbani - javni prostor (otvoren ili zatvoren), a naziv "forum" asocira na okupljanje, socijalizaciju, zajedništvo, razmenu ideja.

Klupa 1000cm (slike 12, 13) je projekat takođe nastao 2011. godine u saradnji sa Fakultetom tehničkih nauka iz Novog Sada i opštinom Dimitrovgrad. Forma objekta je postignuta kompjuterskim parametarskim modelovanjem, a zatim prevedena u fizički oblik. Struktura je napravljena od drvenih letvica, pri čemu se smjenjuju puno i prazno, što, u kombinaciji sa unutrašnjim osvetljenjem, daje zanimljive svjetlosne efekte. Dužina strukture je 10m, ali je moguće njeno neograničeno

Slika 13

proširenje, ili pak skraćenje, u skladu sa potrebama i veličinom prostora.

Projekat je izlagan u okviru izložbe „ModelArt retrospektiva 2001-2011“ u gradskoj galeriji u Dimitrovgradu u aprilu ove godine. Instalacija je ujedno služila kao izložbeni prostor i kao eksponat; na njoj su izloženi plakati sa projektima, a ujedno je služila i kao mobilijar, dakle za sjedenje. Dakle, projekat je multifunkcionalan, njegova upotrebna vrijednost je velika, što ga čini izuzetno pogodnim za različite prostore. Projekat je takođe izlagan na „Mikser“ festivalu u Beogradu od 25. do 29. maja, u okviru „Mikser Outdoor“ zone, a nakon toga na univerzitetskom kampusu u Novom Sadu.

Ono što se može rezimirati iz navedena dva projekta je to da ovakve specifične mikrourbanističke intervencije svakako imaju veliki značaj u oživljavanju javnog prostora, kako otvorenom tako i zatvorenom. Njihove prednosti su mala cijena i relativno brza izgradnja, ali i njihova atraktivnost; naime, oba projekta predstavljaju osvježanje u prostoru i „magnet“ za korisnike. Ovo zaista potvrđuje tezu da su dovoljne male, jeftine i inovativne intervencije da prostor zaživi, potrebno je samo volje, upornosti i entuzijazma. Kao što smo ranije konstatovali, za potpuno oživljavanje prostora potrebno je da njihova vrijednost bude prepoznata u širim krugovima (npr. od strane gradskih vlasti), ali iako ovakve intervencije predstavljaju samo jednu, početnu etapu u tom procesu, njihov značaj je nesumnjiv.

Krsto Radovanović, apsolvent arhitekture

Rođen 1988. godine u Brčkom. Studije arhitekture započinje 2006. godine na Departmanu za arhitekturu i urbanizam Fakulteta tehničkih nauka u Novom Sadu, gdje je trenutno apsolvent. Član studentske grupe „A7“ i studija „ModelArt“, u okviru kojih se bavi eksperimentalno-istraživačkim radom u oblasti arhitekture.

Maja Agić

URBANI POKAZIVAČ UPOZORENJA ZA GRAĐANE NOVOG SADA O OPASNOSTI OD POPLAVA

APSTRAKT: Prirodne karakteristike Vojvodine i sve češći meteorološki fenomeni i ekstremi čine poplave stalnom pretnjom našem opstanku svake godine. Na osnovu toga Javno vodoprivredno preduzeće „Vode Vojvodine“ raspisale su konkurs za izradu idejnog rešenja pokazivača upozorenja odbrane od poplava na Dunavu kod Novoga Sada. Značaj ovoga konkursa je da se probudi i ojača svest o značenju odbrane od poplava na jednoj od najvećih i najznačajnijih reka ne samo kod nas nego i u svetu – Dunav, a sve u cilju edukacije i upozorenja građana Novoga Sada. U radu je dato objašnjenje značaja idejnog rešenja koje je osvojilo prvu nagradu na konkursu, praćeno kroz istorijske podatke o poplavama u Novom Sadu.

1. Uvod

S obzirom da je Novi Sad nastao na obalama Dunava, njegov razvoj se orijentisao na ovu reku, ali

u mnogome i zavisi od nje. Gledajući sa tog aspekta, Dunav ima veliki značaj za obezbeđenje privrednog razvoja (industrije, poljoprivrede, vodenog saobraćaja, snabdevanje vodom za piće...), razvoj sportova na vodi, rečni turizam itd. Međutim, isto tako može pokazati svoju negativnu stranu, a to su pre svega poplave i suše.

Usled sve učestalijih poplava, javila se potreba za urbanim pokazivačem upozorenja – reperom koji bi pokazao koliko su poplave razorne, ali i koliko je važno i pravovremeno saznanje o njihovom dolasku, kako bi se zaštitilo stanovništvo, kao i značajne institucije i objekti.

2. urbani pokazivač za obaveštavanje građana Novog Sada o opasnosti od poplava

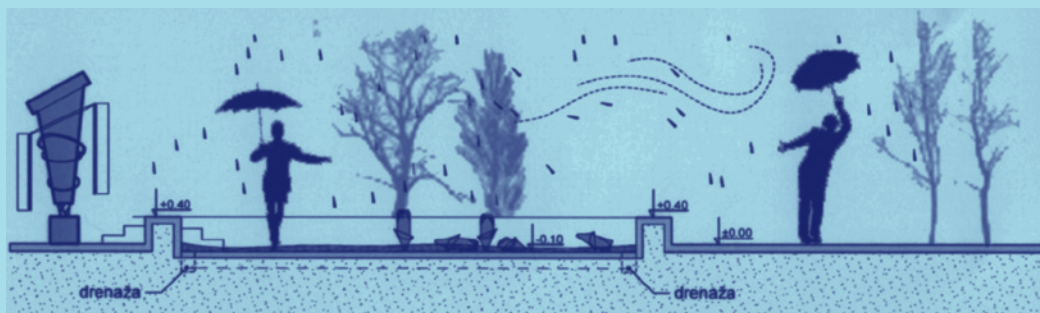
Cilj „Urbanog pokazivača“ je da probudi i ojača svest o značaju odbrane od poplava, a u isto vreme i da služi za edukaciju i upozorenje. Objekat se sastoji

Slika 1. Izgled "repera" i šahovskog polja

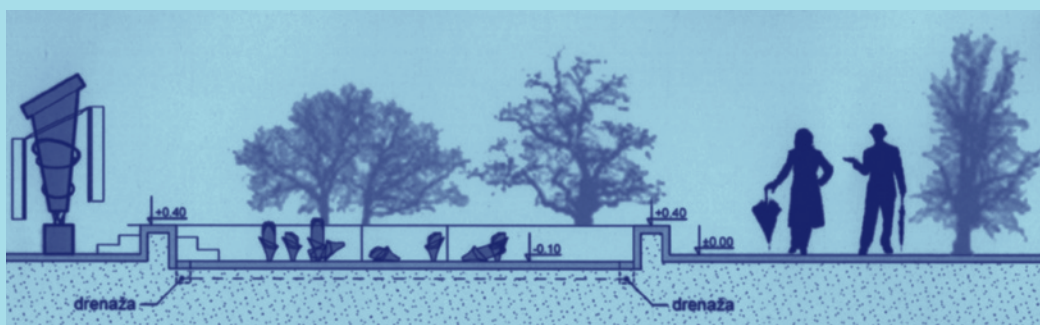

Slika 2. Izgled "repera"

Slika 3: "Reper" u vreme atmosferskih padavina

Slika 4. "Reper" nakon odvodjenja atmosferskih padavina drenažom

iz dva dela: „repera“ koji je postavljen vertikalno, kao i horizontalno položenog šahovskog polja.

„Reper“: (koji predstavlja novi simbol i urbani detalj grada) projektovan je tako da očitava različite vodostaje Dunava, a u slučaju povišenog nivoa, upozorava na opasnost od poplava. Očitavanje vodostaja sa vodomerne letve na „reperu“ omogućeno je na osnovu elektronskog „čitača“, koji je projektovan da se poveže sa elektronskim uređajem u zgradi JVP „Vode Vojvodine“ i dnevno šalje podatke. Pored očitavanja vodostaja i upozoravanja na poplave, na „reperu“ su postavljena tri statička okvira. U okvirima su postavljene fotografije, prikazi grada Novog Sada sa poplavama iz prošlosti, sadašnje stanje, kao i fotomontaža sa mogućim izgledom poplavljenih značajnih institucija u Novom Sadu u slučaju budućeg velikog poplavnog talasa Dunava.

„Reper“ je kupolnog oblika. Na njemu se nalaze i tri elipsoidna prstena, koji su povezani sa vodostajem i u različitim su bojama, a svaka boja ima različito značenje. Tako na primer, zelena boja predstavlja normalan nivo Dunava, žuta uvođenje mera redovne odbrane od poplava (npr. kriterijum za redovnu od-

branu od poplava kod Bezdana je 500 centimetara, a kod Novog Sada 450 centimetara), narandžasta je vanredne odbrane od poplava (npr. kriterijum za vanrednu odbranu od poplava kod Bezdana je 700 centimetara, a kod Novog Sada takođe 700 centimetara), i na vrhu veliki crveni elipsoidni prsten koji označava dolazak poplavnog talasa. Predviđeno je da svaki prsten svetli, pa bi informacija o trenutnom vodostaju Dunavu bila dostupna svima i u svakom momentu. To osvetljenje bi se videlo kako na kopnu, tako i na vodi. Dimenzije i materijal od koga bi se „reper“ pravio zavisi pre svega od lokacije na kojoj bi se „reper“ nalazio, ali svakako ne bi trebalo da narušavao koncepciju okoline i okolnih objekata.

Šahovsko polje: (prikazano na slici 1) namena mu je da pruži vid zabave i rekreacije. Nalazilo bi se neposredno pored vertikalnog postavljenog „repera“, kako bi što više ljudi (igrača, prolaznika i turista) moglo da vidi vertikalno postavljen „reper“. Polje je ukopano, da bi se omogućio prostor za sedenje i praćenje igre. Takođe, prilikom padavina, polje se puni vodom i igra se prekida, i na taj način se sugeriše na poplave koje prekidaju funkcionisanje ljudi i

okoline. Pošto je polje ukopano, problem odvođenja atmosferskih padavina bi se rešio drenažom.

Figure šahovskog polja prate koncept vertikalnog postavljenog „repera“, tako da im je oblik kupolnog izgleda, s tim da je svaka figura karakteristična na svoj način, a pri tome ne narušava koncept objekta kao celine. Dimenzije i materijal od koga bi se pravilo šahovsko polje zavisilo od lokacije na kojoj bi se gradilo, kako se ne bi narušila koncepcija okoline, kao i okolnih objekata.

3. Zaključak

I pored relativno visokog stepena zaštite od poplava, priroda nas često može neprijatno iznenaditi, što u ekstremnim slučajevima dovodi do izlivanja reka iz svog korita. U tom slučaju samo brza i efikasna intervencija može sprečiti velike štete na privrednim i stambenim objektima. Upravo tome služi reper za upozorenje od poplava. Rezultat celokupnog projekta trebalo bi da pokaže i doprinese boljoj obaveštenosti ljudi o poplavama, upozori ih na moguće posledice, ali i da posluži za rekreaciju i vizuelno oplemeni određeni lokalitet.

Međutim, problem sa poplavama ne može da reši ovakav jedan „urbani reper“. Kada bi se ovakva vrsta repera primenila u svim državama, odnosno gradovima i selima, kroz koje prolazi Dunav, i kada bi se ti reperi međusobno povezali, postigla bi se

mnogo veća brzina i efikasnost u rešavanju problema sa kojim se danas susrećemo. Mogućnost postizanja povezanosti „urbanog pokazivača upozorenja za građane Novog Sada o opasnosti od poplava“ doprinela bi boljoj obaveštenosti ljudi i na taj način uklonila ili minimizirala moguće posledice od poplava u budućnosti. Ovaj reper može imati i širu primenu, pogotovo u mestima na manjim rekama i mestima gde su se već desile poplave ili u mestima gde postoji mogućnost njihovog javljanja. Takva vrsta repera za obaveštavanje o opasnosti od poplava je novina i za sada je nema u praksi.

Maja Agić (23 godine), upisala je školske 2006/07. godine Poljoprivredni fakultet u Novom Sadu, smer Uređenje i korišćenje voda u poljoprivredi. U okviru nastavnih predmeta pokazala je visok stepen interesovanja i razvijen osećaj za kompleksan pristup u rešavanju problema iz oblasti uređenja i korišćenja voda u poljoprivredi. Prisustvovala je brojnim seminarima; osvojila je prvo mesto na konkursu raspisanom od strane JVP „Vode Vojvodine“ za idejno rešenje „Urbani reper“ u Novom Sadu, 2010. godine; osvojila je nagradu profesora Milana Stojšića za postignut izuzetan akademski uspeh na smeru za Uređenje voda Poljoprivrednog fakulteta, u Novom Sadu 2011. godine. Kao autor imala je nekoliko objavljenih naučnih radova.

Andrej Divuljski

REVITALIZACIJA DELA OBALE DUNAVA U NOVOM SADU (OD KAMENIČKE ADE DO PLAŽE "ŠTRAND")

1. Uvod

Prvi deo ovog rada se bavi ispitivanjem prakse revitalizacije gradskih obala, u cilju razumevanja onoga što stoji iza tih praksi, šta ih pokreće, i sa kojim ciljevima se takve revitalizacije vrše. U sadašnjim socio-ekonomskim uslovima naše zemlje i zemalja naše regije, pri prihvatanju tržišne konkurencije i težnje ka modernizaciji, razvoju i bogatstvu, položaj na tokovima kapitala se sam nameće, radi pristupa resursima, koji u našim osiromašenim društvima čine uglavnom investicije (naročito inostrane). Položaj na reci je jedan od vidova uključivanja u te tokove, jer je restrukturirana ekonomija dovela do opadanja industrijske i trgovačke aktivnosti na obalama gradova i ostavila puno praznog i napuštenog prostora, često vrlo blizu centra grada, potencijalno atraktivnog zbog toga kao i zbog samog položaja na vodi. Uređenje obale postaje izazov, kao što je to bio i za ekonomski naprednije zemlje zadnjih decenija, od kojih i potiču ti trendovi restrukturiranja ekonomije sa njenim posledicama, među kojima je i potreba za revitalizacijom obala za potrebe drugačije ekonomije i drugačijeg društva. Zato je prvi deo rada posvećen opisu tog celokupnog trenda, kao i opisivanju nekoliko relevantnih primera.

Drugi deo rada je posvećen konkretnoj lokaciji u Novom Sadu (potez od Kameničke ade do plaže „Štrand“) - opisu postojeće situacije sa najosnovnijim predlozima regulacije prostora obale. Među predlozima će se naći i drugačiji načini organizovanja ekonomije i društva (samostalni vrtovi i bašte za stanovnike, kao i radionice, lokali, zajednički prostori, pa i otvoreni centar koji bi se bavio plani-

ranjem uređenja okoline, itd.), stoga će i prostorna rešenja, kao i distribucija sadržaja na obali biti nešto drugačija nego kod obrađenih primera iz sveta.

2. Praksa revitalizacije gradskih obala u svetu

Obale raznih gradova su, kroz istoriju, bila mesta trgovine, uvoza i izvoza robe. Dok je trgovina bila nosilac ekonomskog prosperiteta, dominirale su luke i lučki gradovi. Kad se pojavila masovna industrija, trgovini i transportu na obalama je pridodata i industrijska proizvodnja – u XIX veku, „lokacija pored vode je predstavljala konkurentsku prednost za mnoge industrijske operacije. (...) Bogatstvo gradova je počivalo na njihovoj sposobnosti da olakšaju industrijskom kapitalu pristup resursima njegove obale.“

Međutim, početkom 1960-ih godina prošlog veka, došlo je do promene namena gradskih obala u veoma razvijenim gradskim sredinama u svetu, a samim tim i do razvoja teme o revitalizaciji gradske obale u akademskim i profesionalnim krugovima. Situacija je postala takva da je gradska obala, prethodno korišćena za potrebe industrije i transporta, najednom postala neupotrebljiva u tu svrhu i napuštena: „naši ekonomski sistemi, zasićeni informacijama i orijentisani na servise, ne počivaju više na industrijskim i manufakturnim pogonima iz prošlosti. Tehnološke promene su redefinisale relacije transporta i industrije. Konkurentske prednosti puteva, železnice i vodenog transporta, kombinovani

1 Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str.5

sa zahtevima za kontejnerizacijom, su pomerile bazična mesta globalnog vodenog transporta dalje od prethodnih istorijskih gradskih obala”²

Osim toga, promene industrijske tehnologije u celini (ne samo u vezi luka), šteta koju je prouzrokovala stara industrija (zagađenje vode, vazduha, buka, itd.) i povećana pokretljivost globalnog kapitala su dovele do toga da se industrijska postrojenja iz grada, između ostalog i sa obala, gde su se inače tradicionalno nalazila od početka industrijske revolucije, premeštaju u druge oblasti, ili čak u druge države i kontinente. Istovremeno, trend restrukturiranja ekonomije na servise i informatiku je doveo do pojave tzv. „postindustrijskih” gradova, „koji dolaze posle faze koju karakteriše rast velikih fabrika i impozantnih industrijskih kompleksa”³

Pošto je globalni ekonomski i tehnološki trend doveo do napuštanja industrijalizovanih obala u gradovima, otvorio se novi problem, a to je problem revitalizacije gradskih obala. Ta tema je ubrzo postala verovatno i najznačajnija urbanistička tema kasnog XX veka. „Ne morajući više da služe kao radne luke ili industrijska kanalizacija, obale postaju mesta urbane transformacije sa potencijalom za privlačenje investicija i preokretanje perspektive dotadašnjeg propadanja. Obala je takođe postala glavno mesto eksperimenata u arhitekturi, urbano planiranju i upravljanju. (. . .) Urbana obala je postala **nova granica grada** koja pruža mogućnosti za značajne estetske, ekonomske, socijalne i ekološke dobitke.”⁴

Međutim, tehnološki i ekonomski trendovi su samo ostavili obale praznim. Ali, šta je ono što je toliko fascinantno u vezi sa obalama, i šta je pomoglo da one postanu tako važna urbanistička tema u našem dobu? Nan Elin je primetila opčinjenost obalom kao granicom grada, tj. opčinjenost **granicama** i **ivicama** uopšte, smatrajući da su one „odgovor na razbijanje tradicionalnih ograničenja i linija razgraničenja zbog brze urbanizacije i globalizacije”⁵ Po-

što su ekonomske sile odvele urbanizaciju XIX i XX veka preko granice rasipanja, a ta ekspanzija dovela do pucanja tradicionalnu formu grada, sasvim je očekivano da se posle te faze ponovo javi interesovanje za nove granice i nove ivice. To je „*primetno u brizi za projektovanjem duž nacionalnih granica i među ekološki različitim područjima kao i duž rečnih i morskih obala i kod zaštićivanja ili stvaranja ivičnih linija između grada i okoline*.”⁶ Gradska obala je, u vreme postindustrijalizma, postala deo te težnje za stvaranjem ivičnih linija i konstruisanjem spojeva, umesto za njihovim razjedinjavanjem.

Druga stvar koja čini da gradske obale privlače pažnju investitora i urbanih planera je, sigurno, njena **vidljivost** i vizuelna **atraktivnost**. Obale mnogih gradova na vodi su najvidljivija i najatraktivnija mesta tih gradova. Zato je obnova obale grada tako interesantna, jer ona doprinosi utisku o celom gradu. **Slika grada** može biti najefikasnije obnovljena baš na gradskoj obali.⁷ Naravno, insistiranje na važnosti slike grada je povezano sa ikonografijom i imidžom grada, i funkcijom istih u savremenom ekonomskom sistemu – „na globalnom tržištu, takmičenje između gradova se fokusira na urbani imidž koji identifikuje grad i koji pravi razliku između njega i drugih gradova. Takav imidž uključuje ikonografiju arhitekture i pejzaža, kao i suptilnije dimenzije baštine i kulture.”⁸ Imidž i ikonografija grada se neguju kako bi „konstruisali sliku progressa” (kako je već rekao Kim Dovey) i time omogućili što bolju tržišnu eksploataciju grada i njegovih resursa. Imidž i ikonografija grada ovde imaju ulogu „simboličkog kapitala” koji je od krucijalne važnosti, jer značajno potpomaže eksploataciju drugih vrednosti.

Praksa revitalizacije obale mnogih gradova je bila upravo fokusirana na „masovnu rasprodaju urbanog imidža koji pruža spektakl umetničkog, društvenog i ekonomskog dinamizma”, jer „takvi projekti mogu revitalizovati obalu grada, privući investicije, izgraditi lokalni kapital, i služiti kao

2 Ibid.

3 Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 200, str.39

4 Dovey, Kim, *Fluid City – Transforming Melbourne’s Urban Waterfront*, UNSW Press Book, 2005, str. 9

5 Elin, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Orion Art, Beograd, 2004, str. 17

6 Elin, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Orion Art, Beograd, 2004, str. 19

7 Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str. 9

8 Dovey, Kim, *Fluid City – Transforming Melbourne’s Urban Waterfront*, UNSW Press Book, 2005, str. 12

efikasan advertajzing za dalje investicije.⁹ Primer španskog grada Bilbaa je upečatljiv primer toga – Gugenhajmov muzej je samo svojom ekscentričnom pojavnošću, kao i činjenicom da ga je projektovao Frenk Geri, globalni arhitektonski „super-star“, obezbedio dovoljnu količinu „simboličkog kapitala“ da ekonomski pokrene ceo do tada zamrli bivši industrijski grad.

Revitalizacija gradske obale u praksi počinje u Sjedinjenim Američkim Državama – u Baltimoru, Njujorku i Bostonu su započeti prvi projekti koji u citirani kao modeli obnove gradske obale.¹⁰ Nema sumnje da je strategija obnove obala „zamišljena, promovisana, popularizovana i konsolidovana na severnoameričkom kontinentu – posebno Sjedinjenim Državama – i postala model koji je uspešno izvezen u ostatak sveta, od Evrope do Japana.“¹¹

3. Potez od Kameničke ade do Štranda

U ovom potezu možemo izdvojiti nekoliko zasebnih celina:

1. Kamenička ada (Kamenjar) je rečno poluostrvo „nasuto stalnim radom toka Dunava, regulisanim plovidbenog puta i njegovim održavanjem“¹². Radi se o jednoj od najvećih ada na toku Dunava (veličine od 175 ha), skoro potpuno prirodnoj, koja sa „kvantumom šumskog zelenila od 100 ha učestvuje sa 21% u ukupnom raspoloživom zaštitnom šumskom zelenilu građevinskog rejona Novog Sada.“¹³ Glavni problem na ovom području je izazvao talas bespravne gradnje tokom poslednje decenije prošlog veka, kada se javila potreba za stanovanjem i letnjikovcima, a Kamenička ada ispostavila kao idealno mesto za to. Negativna posledica je vrlo gusto izgrađeno naselje sa tendencijom širenja koje narušava biodiverzitet, netaknutu prirodnost područja, a na taj način je zauzet javni gradski prostor na reci

i stavljen na raspolaganje samo pojedincima koji žive na njemu. To zemljište je inače u posedu javnih institucija, međutim, to nije bila garancija da će ono ostati javno.

2. Šodroš čine kanal i deo obalskog nasipa između Kameničke ade i Ribarskog ostrva, kao i rukavac koji Kameničku adu čini poluostrvom, i njena obalska zona. Kao i Kamenička ada, i Šodroš je celina koja je bitna zbog svojih prirodnih karakteristika, kao zona autohtonog zelenila i kao stanište životinjskih vrsta. Sa druge strane, Šodroš je bitan i kao mesto okupljanja izletnika i pecarosa – sasvim je očigledna njegova privlačnost zbog skoro netaknute prirode i blizine gradu.

3. Ribarsko ostrvo (Ribarac) je takođe celina u kojoj dominira prirodni ambijent, ali u koju su implementirani i drugi sadržaji: hotel paviljonskog tipa, kompleks restorana, vikend naselje i mnogobrojne minimalne vikend-kuće na pontonima uz reku – radi se o celini koja je već prepoznata, korišćena i koja takođe ima svoje ambijentalne karakteristike.

4. Kompleks brodogradilišta „Novi Sad“ se nalazi na manjem poluostrvu između Ribarskog ostrva i obale grada, usidren u rukavcu Dunava (Dunavac). Prostor je u potpunosti izmenjen u skladu sa industrijskim i proizvodnim zahtevima, nekada je bio mesto izgradnje čak i prekookeanskih brodova, da bi danas uglavnom izgubio svoju namenu, u skladu sa globalnom tendencijom opadanja industrije na gradskim obalama, uz specifičnosti lokalne situacije – sada je samo manji deo prostora zadržao prvobitnu namenu, a ostalo je pretvoreno u manje servise i radionice. Problem ovog brodogradilišta, zajedno sa velikom kasarnom koja je baza Rečne Ratne Flotile, je bitan – ti kompleksi sprečavaju izlaz na reku sa Limana IV, istovremeno prekidajući neprekinutu šetnju stazu duž linije nasipa, dok sa druge strane nude velike potencijale za revitalizaciju u razne svrhe (veliki prostori, komunalno opremljeni, skladišta i hale koji relativno lako mogu promeniti namenu).

5. Od baze Rečne Ratne Flotile pa do Mosta slobode i kupališta Štrand se nižu industrijski

9 Dovey, Kim, Fluid City – Transforming Melbourne's Urban Waterfront, UNSW Press Book, 2005, str. 13

10 Wang, Chungsong, Waterfront Regeneration, MSc in City and Regional Planning, Cardiff University, str. 2

11 Marshall, Richard, Waterfronts in Post-Industrial Cities, Spoon Press, London, 2001, str. 42

12 Službeni list grada Novog Sada, Regulacioni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.

13 Službeni list grada Novog Sada, Regulacioni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.

Pogled na Šodroš. Kamenička ada se vidi u pozadini

Čamac nasukan na Ribarsko ostrvo

objekti i skladišta koji su izgubili svoju punu prvobitnu namenu, koji služe samo u manjim kapacitetima, i između kojih su smešteni studentski domovi. Kao posebna celina se izdvaja tzv. „Kineska četvrt“, prostor nekadašnjih fabrika i skladišta koji je u priličnoj meri devastiran i zapušten, ali i modifikovan od strane korisnika, i koji se odlikuje specifičnim mikroambijentima koji su primećeni od strane ljudi, tako da danas postoji inicijativa da se ovaj prostor očuva. Ovaj prostor je svrstan u treću kategoriju industrijskog nasleđa Srbije, ali ne uživa pravnu zaštitu. Danas se u njemu nalaze male zanatske radionice, kafići i klubovi, a pojedini magacini i hangari se koriste kao koncertni, izložbeni i muzejski prostor. Prvobitno je urađen konkurs da se ovaj prostor transformiše u budući Muzej savremene umetnosti Vojvodine, međutim, sada je aktuelan plan da se celokupan prostor revitalizuje – što podrazumeva rekonstrukciju svih postojećih objekata, kao i izgradnju novih. Kompleks bi dobio ime „Fabrika“, a trebalo bi da predstavlja atraktivan kulturno-poslovno-turistički centar sa raznovrsnim sadržajem.

Kao što ovaj potez od Kameničke ade do Štranda (kao i bilo koji drugi) mora da se posmatra u odnosu na reku na koju izlazi, isto tako mora da se posmatra i njegov odnos sa drugom stranom, a to je već postojeća, potpuno formirana urbana sredina – u ovom slučaju se radi o Limanima III i IV, koji nemaju nikakav kontakt sa vodenom površinom. Ovaj potez trenutno čini uglavnom prepreku između tih urbanih celina i reke (brodogradilište, vojna i poli-

cijska baza, industrijska postrojenja i skladišta), a mogao bi da čini vezu između njih.

Važeći planovi grada prostor Kameničke ade, Šodroša i Ribarskog ostrva tretiraju kao šumsko rekreativno-sportsko i turističko područje, i predviđaju uvođenje: turističke marine, komercijalno-poslovnih sadržaja, kompleksa motela i hotela sa rekreacionim površinama, sportskih terena i objekata, parkovskih površina, komercijalnih plaža, otvorenih bazena, veslačkih staza i klubova, kompleksa auto-kampa i auto-bioskopa, luna-parka, kompleksa salaša, itd., uz odgovarajuće infrastrukturne potrebe i zahvate, kao što su saobraćajnice, parkinzi, odbrambeni nasipi, vodovod i kanalizacija, hidrotehnički objekti, objekti i infrastruktura za snabdevanje električnom i toplotnom energijom. Osnovna koncepcija ovih radova je „delimična prenamena postojeće šume u šuma-park bez značajnijeg smanjenja ukupnog postojećeg kvantuma zelenila i uz znatnije uvođenje turističko-sportsko-rekreativno-zabavnih sadržaja, naročito u istočnom delu ade“.¹⁴

Međutim, u našem projektu, problem ovog dela grada će biti postavljen drugačije. Kamenička ada, Šodroš i Ribarsko ostrvo se neće posmatrati prevashodno kao prostor velikog potencijala za razvijanje turističkih, sportskih i zabavnih sadržaja, već će biti tretirani onako kakvi sada jesu, kao prostori u kojima dominira priroda, i kvalitativno i kvantitativno, kao prirodni potezi koji se proširuju i granaju

¹⁴ Službeni list grada Novog Sada, Regulatorni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.

Pogled na Brodogradilište sa Ribarskog ostrva.
U pozadini su Limani

Unutrašnjost najveće hale Brodogradilišta

u tkivo grada, pozivajući ljude. Tu se ne radi samo o tome da se priroda očuva u kvantitativnom smislu¹⁵: „Nije samo stvar u više zelenila i više parkova, iako je to bitno. Reč je o jednom sasvim novom razumevanju prirode u gradu i prirode grada. Cilj je bogatstvo, raznovrsnost, mene, koliko oblika, toliko (i više) mogućih aktivnosti, pokreta, odnosa.”¹⁶

Što se tiče novog razumevanja prirode u gradu, priroda se neće videti samo kao dekor za odvijanje tipično urbanih aktivnosti, kao što su turizam, poslovanje, masovna rekreacija i masovna zabava, već će se tražiti drugačiji odnosi između čoveka i prirode, poštujući u potpunosti njen **karakter**, njena kvalitativna svojstva, od kojih možemo nabrojati neke: njen integritet, prirodno ustrojstvo, mir i tišina, ciklusi, mogućnosti, pa i ograničenja. Dakle, sve ono što prirodu čini **kvalitativno drugačijom stvarnošću**¹⁷ od one gradske, u kojoj svakodnevno obi-

tavamo. U tome leži velika prednost i mogućnost, iako se ne može sračunati kao dobitak u novčanom bilansu.

A što se tiče nove prirode grada, ona svakako proizilazi i iz novog razumevanja prirode u gradu. Mora li grad biti neka vrsta Moloha, nemani kojoj treba prinositi mnogobrojne žrtve, kako bi se ona razvijala i kako bi zadovoljila naša očekivanja? Može li se očuvati makar poslednji zeleni pojas u gradu, sa ove strane Dunava, i može li se očekivati da to parče prirode preoblikuje delimično našu građenu sredinu, umesto da naše poimanje grada prenosimo u tu prirodu i oblikujemo je po njoj, ne kao nezavisnu, već kao parče grada? Možemo li u toj specifičnosti i nezavisnosti prirode i mi pronaći svoje mesto, svoju inspiraciju, netaknut mir, može li nam to pomoći da makar na trenutak osetimo povezanost sa ostatkom životinjskog i biljnog sveta, koji postoji izvan nas i izvan društva, ili nas zanima da i to pretvorimo u mesta za nove investicije, nova radna mesta, profit od turističkog evra i masovne zabave?

Tamo gde je sve podređeno turizmu, poslovanju, rekreaciji i zabavi, i gde je sprovedena sva pra-teća infrastruktura, koja nije mala, tamo će priroda izgubiti svoj karakter i postati samo dekor¹⁸, a ljudi

ter kvalitativno drugačije stvarnosti.” – Markuze, Herbert, Čovjek jedne dimenzije, izdavačko preduzeće „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1968, str. 75.

18 To ilustruje, recimo, namera opisana u „Regulacionom planu Kameničke ade u Novom Sadu”, str. 446, da se zelenilo koristi tako da se omogući bolje sagledavanje na nivou čovečijeg oka.

15 Uostalom, važeći planovi grada to daju sebi za zadatak, tako da se 50% autohtonih zelenila Kameničke ade zadržava, a ostalo čini zelenilo na površinama javne namene i zelenilo raznih kompleksa objekata (sve u svemu, planirana maksimalna izgrađenost je 5%), iako je jasno da će biti problema sa obezbeđivanjem ravnoteže između velikog broja masovnih aktivnosti (i njihove prateće infrastrukture) sa jedne strane, i autohtone vegetacije i životinjskog sveta sa druge strane; projekat za gradsku marinu na Sodoršu je posebno neprihvatljiv zbog toga.

16 Radović, Ranko, Novi vrt i stari kavez, Stylos, Novi Sad, 2005, str. 19.

17 „Očito, kad gradovi, magistrale, i nacionalni parkovi niču na negdašnjim selima, dolinama i šumama, kad motorni čamci jure po jezerima, a avioni paraju nebo – tad ova područja, kao područja suprostavljenog, gube karak-

neće imati mnogo koristi od posebnosti takvog ambijenta, ma koliko voleli i poštovali prirodu, ukoliko su u njega preneli sve gradske navike i očekivanja, poput automobila, struje, i punog komfora.

Vrlo je bitno i rešavanje problema Limana i njihovog izlaska na obalu. Sasvim je logično da prvi potez mora biti izmeštanje industrije, policije i vojske sa tog područja, i da se bez toga ne može učiniti ništa. Sledeći korak bi bila revitalizacija tog prostora – u ovom projektu će biti razmatrano uvođenje funkcije raznih vrsta produženog stanovanja u prostor koji zauzimaju industrijska skladišta i kasarne koje sprečavaju izlaz Limana na rukavac Dunava.

4. Osnovni predlozi:

1. Prostor Kameničke ade i Šodroša očuvati kao dominantno prirodno područje, i kvantitativno i kvalitativno, kao oazu prirode, tišine i jedne stvarnosti potpuno drugačije od gradske, i to u blizini grada. Dozvoljene su minimalne i gotovo mimikrijske artikulacije tog prostora: utilitarne (izgradnja sojenica, splavova, skromnijih dokova i privezaka za čamce, i sl.), umetničke (kolonije slikara, vajara, i njihovi radovi, poput radova pejzažnog skulptora Andy Goldsworthy-a, i sl.), rekreativne (trim-staze, kupalište), i bilo šta drugo što neće poremetiti osnovni karakter ovog prostora.

2. Pošto Ribarsko ostrvo nije dominantno prirodno po svom kvalitetu, već je trenutno multifunkcionalno, nema potrebe za strogim očuvanjem

njegovog prirodnog karaktera; podrazumeva se da je potrebno očuvati postojeći fond zelenila, a uz to se mora i popraviti. Predlaže se uvođenje sportskih, rekreacionih i ugostiteljskih sadržaja.

3. Rekonstrukcija i prenamena skladišta, baraka, hangara i ostalih industrijskih i vojnih građevina koje su dobrog boniteta, i to u svrhu produženog stanovanja, i njihovo stavljanje na raspolaganje stanovnicima Limana u neposrednoj okolini, ali i svim stanovnicima grada. Objekti mogu imati sledeće namene: radionice (privatne i zajedničke), društvene prostorije (zabava, okupljanje, društvene igre, muzika), zajedničke biblioteke (razmena knjiga, časopisa i novina), prostori za decu i omladinu, umetničke radionice, prostori za probe bendova, ili bilo šta drugo za šta se među ljudima javi interes. Ovako nešto je sigurno bitnije za društveni život u gradu od programiranja prostora komercijalnim, kulturnim i zabavnim sadržajima u kojima su ljudi samo gosti, prolaznici i/ili potrošači - u ovom slučaju se ljudima daje mogućnost da budu stvaraoci i aktivni učesnici, ne samo puki korisnici.

4. Dogradnja potrebnih objekata u tom sklopu rekonstruisanih i revitalizovanih građevina, i formiranje morfološki jasnijih urbanih celina.

5. Neizgrađene površine tretirati kao parkovske površine za odmor i igru, a jedan deo nameniti za vrtove koje će koristiti stanovnici iz bilo kojih potreba, bilo da su zainteresovani za proizvodnju sopstvene hrane, ukrasnog cveća, ili se time bave

Kineska četvrt

Satelitski snimak Kineske četvrti.

iz hobija¹⁹. Prostor i putevi moraju prirodno da vode na obalu, na Dunav; time se ostvaruje veza.

6. Celokupan prostor Brodogradilišta, njegove hangare i hale nameniti Dunavskom centru, kao vrsti otvorenog univerziteta koji će se baviti Dunavom i novosadskom regijom - proučavanjem, istraživanjem, planiranjem, projektovanjem, sve u cilju lokalne sinteze svih specijalizovanih saznanja (i prirodnih i društvenih), u cilju postizanja lake dostupnosti i otvorenosti, a istovremeno koherentnosti

19 „Može li se u našim gradovima, u okvirima slobodnih prostora u novim stambenim kompleksima ponovo pojaviti cela lepeza seoskih površina, prirodnih slika kukuruza i suncokreta, bosioka i luka? Može li se pokušati da bezlični komadi zapuštenog zemljišta ‘slobodnih’ delova stanovanja budu poljoprivredna ostrva, iznajmljena na konkursu mesne zajednice, oranice-bašte date na petogodišnje korišćenje, obradu i rad njenim ljudima voljnim da ne kupuju privatno imanje i ‘vikendicu’ na 100 i više kilometara dalje? Može li se urbanističkim normativima tražiti da od ukupne slobodne površine mesne zajednice ili stambenog kompleksa 20 ili 30 posto budu poljoprivrednog karaktera? Mogu li i ‘kolektivne stambene zgrade’ dobiti svoje makar i minijaturne okućnice za stanare koji to žele?” – Radović, Ranko, Novi vrt i stari kavez, Stylos, Novi Sad, 2005, str. 21.

i jezgrovitosti znanja koje će moći biti primenjeno na konkretnu društvenu i urbanu realnost. Ovakav centar može biti baza za spajanje sa ostalim podunavskim gradovima.

7. Kompleks studentskih domova može uspostaviti vezu sa obalom preko revitalizacije i rekonstrukcije skoro potpuno napuštenog „Češkog magacina”, koji bi trebalo da čini jednu celinu sa tri postojeće građevine u kojima su smešteni studenti - mogućnosti tog prostora za studentske potrebe su velike, i lako mu je naći svrhu. Osim toga, taj kompleks može imati relaciju i sa kompleksom tzv. „Kineske četvrti”, koji bi trebalo da ima funkciju umetničkog centra, i bude namenjen svim ljudima, u cilju saradnje, rada, obrazovanja i prezentacije svojih radova, a što ne mogu ostvariti bez prostora i novca.

Andrej Đivuljskij je rođen u Vrbasu, 9. aprila 1984. godine. Srednju školu za dizajn „Bogdan Šuput” u Novom Sadu završio je 2003. godine, a na odseku za Arhitekturu i urbanizam pri Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu diplomirao je 2011. godine. Tokom studija je pisao za fakultetski časopis „Arhistudio”.

Darko Aleksovski

EXIT

EXIT je niz intervencija na otvorenom, javnom prostoru koji može biti bilo gde i bilo koje vrste, osim prostora organizovanog za hodaње (glavne ulice, bulevari, gradski trgovi, itd). Projekat je baziran na konceptu *Situacionističke internacionale*, a posebno na konceptu hodaња po psiho-geografiji javnog prostora. Glavna cilj jeste uspostavljanje odnosa između publike i prostora u kome se intervencije dešavaju. Intervencije bi trebalo da pokrenu ili provociraju ljude da istražuju javni prostor na drugačiji način: kroz *dérive* šetnje, kroz traženje novih, ne tako vidljivih staza, kroz istraživanje oblasti u kojima nikada ranije nisu bili. Ovaj projekat se događa na određenim lokacijama, jer se pojam „izlaz“-sve ono što može „napustiti“ predstavlja u ovom slučaju izlazak iz organizovanog, svakodnevnog života.

Projekat je veoma univerzalan po svojoj prirodi i može se primeniti u različitim kontekstima. Reč je o proširenju moje nedavne ideje za intervencije u javnim prostorima, koja se potekla iz mog interesovanja za umetnost u društvenom kontekstu, kao i za relacije umetnosti.

Sam projekat bi trebalo da bude realizovan u dve faze. Prva faza je postavljanje standardnih EXIT znakova na različitim lokacijama (kod skrovitih dvorišta, napuštenih zgrada, malih ulica, *corso-kaka* i sl.) i instalacija, kao i izvođenje intervencija u otvorenom prostoru. Znaci ne moraju da budu ništa spektakularno, ali bi trebalo da budu jasni, vidljivi i lako uočljivi. Druga faza, odnosno aspekt projekta jesu šetnje koje stimulišu ovi znaci. Te šetnje realizuje javnost, bez prethodnog organizovanja ili planiranja, već potpuno spontano. One bi trebalo da budu sprovedene onako kako svako individualno

oseća ili misli, ali bez ideje da stigne na negde planirano. Dužina trajanja ovog projekta je neograničena i on može da traje sve dok su znaci na mestu.

Darko Aleksovski je diplomirao slikarstvo na Fakultetu likovnih umetnosti u Skoplju. Njegova umetnička interesovanja su: veliki formati slika i crteža, male skulpture, eksperimentalne forme video arta, umetničke knjige, alternativni strip, ready-made objekti, instalacije, stiker-art, umetničke intervencije u javnom prostoru, anamorfoza. Kombinuje dela nastala klasičnim tehnikama (slikanje, crtanje, skulptura) sa videom i drugim alternativnim oblicima, kako bi predstavio više slojeva jedne ideje. Drugi interesi uključuju filozofiju i teoriju umetnosti, institucionalnu kritiku i umetničku praksu u društvenom kontekstu.

LITERATURA

Ana Pajvančić

ZNAČAJ I FUNKCIJE URBANIH JAVNIH PROSTORA

Basan, Mišel (2001). Za obnovu urbane sociologije: jedanaest teza. *Sociologija*, Vol. XLIII, N° 4

Castells, Manuel (2000). *Uspon umreženog društva*. Golden marketing. Zagreb.

Fukuyama, Francis (1999). *Social capital and civil society*. George Mason University.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm>

Gieryn, Thomas (2000). A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, Vol. 26. pp. 463-496.
Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/223453> Accessed: 06/05/2008 10:10

Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society*. Polity Press. Cambridge.

Lefevr, Anri (1980). Teorija prostora. *Treći Program*, br 45. Beograd. 569-582. („Pravo na grad 2“)

Low, Setha, Taplin, Dana, Scheld Suzanne (2005). *Rethinking urban parks : public space and cultural diversity*. University of Texas Press. Austin.

Putnam, Robert (1995). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press.

Pušić, Ljubinko (2009). *Grad bez lica*. Mediterran Publishing, Novi Sad

Pušić, Ljubinko (1997). *Grad, društvo, prostor*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd.

Pušić, Ljubinko (2001). *Održivi grad: ka jednoj sociologiji okruženja*. Nezavisna izdanja Sl. Mašića. Beograd.

Soja, Edward (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Bleckwell. London.

Supek, Rudi (1987). *Grad po mjeri čovjeka*. Napred. Zagreb.

[1] John Parkinson, "Democracy, Architecture and Public Space", University of York, postavljeno u januaru 2006, na <http://www.claimingpublicspace.net/modules.php?name=News&file=article&sid=77>

[2] *ibid.*

[3] Juna 1852 Napoleon III je unajmio Georges-Eugene Haussmann-a da modernizuje Pariz, naročito njegovu infrastrukturu. On se posvetio poboljšanju bezbednosti na ulici, higijenskim uslovima, bolnicama i stambenim uslovima kao i prevencijom organizacije ustanaka i sprečavanju mogućnosti da se poremeti javni red.

[4] John Perry Barlow, "A Declaration of the Independence of Cyberspace", <http://homes.eff.org/~barlow/Declaration-Final.html>, 1996

[5] John Schwarz, "New Side to Face-Recognition Technology: Identifying Victims", The New York Times magazine, januar 2002, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9801E7DF1538F936A25752C0A9649C8B63&sec=&spn=&pagewanted=2>

[6] Jay Stanley, Barry Steinhardt, "Drawing a blank: the failure of facial recognition technology in Tampa", mart - april 2002. http://findarticles.com/p/articles/mi_m1374/is_2_62/ai_83794480/pg_2?tag=artBody;col1

[7] <http://www.movingsoundtech.com/>

[8] Noah Shachtman, "JPL: Use Sats to Track Terrorists by Their Shadows", septembar 2008, <http://blog.wired.com/defense/2008/09/jpl-use-sats-to.html>

[9] Program „US Information Awareness Office“, preimenovan u „Terrorism Information Awareness“ program u maju 2003. http://en.wikipedia.org/wiki/Information_Awareness_Office

[10] Hendrik Hertzberg, "Too Much Information", objavljen u New Yorker-u, decembar 2002, http://www.newyorker.com/archive/2002/12/09/021209ta_talk_hertzberg

[11] Eric Kluitenberg, "Smash the Surface / Break Open the Box / Disrupt the Code", <http://www.cfront.org/cf00book/en/eric-smashing-en.html>, 2000.

[12] Mohamed Alaa Mandour, "FROM HARD ARCHITECTURE TO SOFT ARCHITECTURE: ARCHITECTURE FORM IN THE 21ST CENTURY", decembar 2004, <http://www.ascaad.org/conference/2004/pdfs/paper13.pdf>

[13] *ibid.*

[14] Rob van Kranenburg, "The Internet of Things", Institute of Network Cultures, Amsterdam 2008, str. 25 on-line: <http://networkcultures.org/wpmu/portal/publications/network-notebooks/the-internet-of-things/>

[15] Lawrence Lessig, "The Code is Law and the Law in Code", tekst predavanja održanog na pcForum-u, 2000, Phoenix, AZ, USA <http://cyberlaw.stanford.edu/lessig/content/works/pcforum.pdf>

[16] <http://www.songdo.com>

[17] Pamela Licalzi O'Connell, "Connections, Korea's High-Tech Utopia, Where Everything Is Observed", članak objavljen u New York Times-u, oktobar 2005 http://www.nytimes.com/2005/10/05/technology/techspecial/05oconnell.html?_r=1&pagewanted=print;

[18] Panopticon je ime zatvora koji je dizajnirao britanski filozof Jeremy Bentham, izgrađen u 18 veku, poznat po tome da "dobija moć uma nad umom" tako što je svaka pojedinačna zatvorska ćelija vidljiva iz centralnog tornja za nadzor. Francuski filozof Michel Foucault has je ponovo uveo ovaj koncept 1975, kao model za konstrukciju moći, u njegovoj definiciji "disciplinskog društva".

[19] Inke Arns, "Read_me, run_me, execute_me: Some notes about software art", predavanje na kuda.org, Novi Sad, April 2004, <http://www.v2.nl/~arns/Lecture/ArnsNoviSad2004.pdf>

Jasna Cizler

OBJEKTI INDUSTRIJSKOG NASLEĐA KAO JAVNI PROSTORI

Chatterton, P., Hodkinson, S. (2007a). Leeds Skyscraper City. U *The Yorkshire and Humber Regional Review*, proleće 2007.

Chatterton, P., Hodkinson, S. (2007b). Leeds Sustainable City. U *The Yorkshire and Humber Regional Review*, leto 2007.

Edensor, T. (2005). *Industrial Ruins: Spaces, Aesthetics and Materiality*. Oxford, Berg Publishers.

Fòrum de la Ribera del Besòs (2005). *A metropolis without history, a country without identity* http://straddle3.net/context/03/en/2005_06_10.html

Houghton, G. (2009). Celebrating Leeds. U *The Yorkshire and Humber Regional Review*, zima 2009.

Manifest Defensem Poblenou, salvem Can Ricart (2005) http://straddle3.net/context/03/en/2005_06_10.html

Murray, C. (1999). *Rethinking Neighbourhoods: From Urban Villages to Cultural Hubs*. U: Bell, D., Jayne, M. (eds.) (2004). *City of Quarters: Urban Villages in the Contemporary City*. Aldershot, Ashgate.

Petovar, K. (2003). *Urbana Sociologija - Naši gradovi između države i građanina*. Beograd, Geografski fakultet, Arhitektonski fakultet, IAUS.

Tallon, A. (2010). *Urban Regeneration in the UK*. Oxon, Routledge.

Jelica Ilić

OBNOVA TAŠMAJDANA – STARO U NOVOM RUHU ILI NOVO POD PLAŠTOM STAROG

Literatura

Generalni plan Beograda 2021

Milanović Hranislav, "Zelenilo Beograda", Beograd, JKP "Zelenilo-Beograd", 2006.

Nikolić L.J. Zoran, Golubović D. Vidoje, "Beograd ispod Beograda", Beograd, Službeni list, 2006.

Vaništa Lazarević Eva, "Urbana rekonstrukcija", Beograd, Zadužbina Andrejević, 1999.

Vaništa Lazarević Eva, "Obnova gradova u novom milenijumu", Beograd, Classic map studio, 2003.

Štampa

D.Jokić, Politika, objavljeno: 21.05.2007.

J.L., Politika, objavljeno: 2008.

Internet sajтови

bez autora, Urbanistički projekat za rekonstrukciju i dogradnju Sportsko-rekreativnog centra Tašmajdan, korišćeno 2008. sa <http://www.urbel.com/>

bez autora, Parkovi Beograda, korišćeno 2008. sa <http://www.BG Impresum»Blog archive»/>

bez autora, Beograd 2006. god. dobija "Javni akvarijum", korišćeno 2008. sa <http://www.ekapija.com/>

Skice, fotografije

Milanović Hranislav, "Zelenilo Beograda", Beograd, JKP "Zelenilo-Beograd", 2006.

Nikolić L.J. Zoran, Golubović D. Vidoje, "Beograd ispod Beograda", Beograd, Službeni list, 2006.

Uroš Maksimović NOVI OPTIMIZAM STRUKE

Day, Diane. "Citizen Participation in the Planning Process: An Essentially Contested Concept?" <http://jpl.sagepub.com>. 1997. (accessed November 13, 2008).

Elin, Nan. Postmoderni urbanizam. Beograd: Orion art, 2004.

Friedmann, John. "Toward a Non-Euclidian Mode of Planning." In Readings in Planning Theory, by Scott Campbell and Susan S. Fainstein, 75-80. Oxford: Blackwell Publishing, 1996.

Hall, Peter. "The Planing Process." In *Urban and Regional Planning*, by Peter Hall, 212-229. London: Routledge, 2002.

Mantysalo, Raine. *Approaches to Participation in Urban Planning Theories*. University of Oulu.

Plurnmer, Janelle. *Municipalities and Community Participation, A Sourcebook for Capacity Building*. London: Earthscan Publications Ltd., 2000.

Ferenček, Miodrag. *Javni intervju*, BINA, 2011.

Topalović, Milica. *Exhausted city*, Urban report 1. 2011.

Iva Čukić

JAVNA UMETNOST KAO SREDSTVO ZA KREIRANJE MESTA

Bruk, P. (1995) *Prazan prostor*. Beograd: Lapis

Lefevr, A. (1974) *Urbana revolucija*. Beograd: Nolit.

Operacija Grad: Priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti (ur) Kovačević, L. et al. (2008). Zagreb: Platforma 9,81 - Institut za istraživanja u arhitekturi

Ože, M. (2005) *Nemesta: Uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Phillips, P. (1989) *Out of order: The Public Art Machine*. U (ur) Miles, M., Hall, T. i Borden, I., *The City Cultural Reader: Second edition* (2000), London/New York: Routledge, str. 190-196.

Andrej Đivuljskij

REVITALIZACIJA DELA OBALE DUNAVA U NOVOM SADU

[1] Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str.5

[2] Ibid.

[3] Malone, Patrick, *City, Capital and Water*, Routledge, London, 1996, str.2

[4] Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str.39

[5] Dovey, Kim, *Fluid City – Transforming Melbourne's Urban Waterfront*, UNSW Press Book, 2005, str. 9

[6] Elin, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Orion Art, Beograd, 2004, str. 17

[7] Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str.39

- [8] Elin, Nan, *Postmoderni urbanizam*, Orion Art, Beograd, 2004, str. 19
- [9] Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str. 9
- [10] Dovey, Kim, *Fluid City – Transforming Melbourne's Urban Waterfront*, UNSW Press Book, 2005, str. 12
- [11] Dovey, Kim, *Fluid City – Transforming Melbourne's Urban Waterfront*, UNSW Press Book, 2005, str. 13
- [12] Wang, Chungsong, *Waterfront Regeneration*, MSc in City and Regional Planning, Cardiff University, str. 2
- [13] Marshall, Richard, *Waterfronts in Post-Industrial Cities*, Spoon Press, London, 2001, str. 42
- [14] Službeni list grada Novog Sada, Regulacioni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.
- [15] Službeni list grada Novog Sada, Regulacioni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.
- [16] Službeni list grada Novog Sada, Regulacioni plan Kameničke ade u Novom Sadu, Novi Sad, 2000, str. 434.
- [17] Uostalom, važeći planovi grada to daju sebi za zadatak, tako da se 50% autohtonih zelenila Kameničke ade zadržava, a ostalo čini zelenilo na površinama javne namene i zelenilo raznih kompleksa objekata (sve u svemu, planirana maksimalna izgrađenost je 5%), iako je jasno da će biti problema sa obezbeđivanjem ravnoteže između velikog broja masovnih aktivnosti (i njihove prateće infrastrukture) sa jedne strane, i autohtone vegetacije i životinjskog sveta sa druge strane; projekat za gradsku marinu na Šodrošu je posebno neprihvatljiv zbog toga.
- [18] Radović, Ranko, *Novi vrt i stari kavez*, Stylos, Novi Sad, 2005, str. 19.
- [19] „Očito, kad gradovi, magistrale, i nacionalni parkovi niču na negdašnjim selima, dolinama i šumama, kad motorni čamci jure po jezerima, a avioni paraju nebo – tad ova područja, kao područja suprostavljenog, gube karakter kvalitativno drugačije stvarnosti.” – Markuze, Herbert, *Čovjek jedne dimenzije*, izdavačko preduzeće „Veselin Masleša“, Sarajevo, 1968, str. 75.
- [20] To ilustruje, recimo, namera opisana u „Regulacionom planu Kameničke ade u Novom Sadu“, str. 446, da se zelenilo koristi tako da se omogućiti bolje sagledavanje na nivou čovečijeg oka.
- [21] Levi-Stros, Klod, *Tužni tropi*, Zepter Book World, Beograd, 1999, str. 268.
- [22] „Može li se u našim gradovima, u okvirima slobodnih prostora u novim stambenim kompleksima ponovo pojaviti cela lepeza seoskih površina, prirodnih slika kukuruza i suncokreta, bosioka i luka? Može li se pokušati da bezlični komadi zapuštenog zemljišta ‘slobodnih’ delova stanovanja budu poljoprivredna ostrva, iznajmljena na konkursu mesne zajednice, oranice-bašte date na petogodišnje korišćenje, obradu i rad njenim ljudima voljnim da ne kupuju privatno imanje i ‘vikendicu’ na 100 i više kilometara dalje? Može li se urbanističkim normativima tražiti da od ukupne slobodne površine mesne zajednice ili stambenog kompleksa 20 ili 30 posto budu poljoprivrednog karaktera? Mogu li i ‘kolektivne stambene zgrade’ dobiti svoje makar i minijature okućnice za stanare koji to žele?” – Radović, Ranko, *Novi vrt i stari kavez*, Stylos, Novi Sad, 2005, str. 21.

Priredio:

Dobrica Veselinović i Mihailo Stevanović

Izdavač:

Udruženje građana za demokratiju i
građansko obrazovanje "Građanske inicijative"
Simina 9a, 11000 Beograd

Za izdavača:

Miljenko Dereta

Dizajn:

Metaklinika

Fotografije:

Ivana Branković, Dragana Purić, Jovana Stojanović,
Jelena Ožegović, Alesandro Simić, Iva Čukić,
Jovana Gašpar, Jasna Cizler

Štampa:

FB print, Novi Sad

Tiraž:

500

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

**Gradanske
inicijative**

INSTITUTE FOR
Sustainable
Communities

Kampanju podržava USAID u okviru programa "Inicijativa javnog zagovaranja građanskog društva"
kojim rukovodi Institut za održive zajednice (ISC)